

VOIKO MUOTI OLLA KESTÄVÄÄ?

Ympäristöoikeudellinen näkökulma muotiteollisuuteen

Iida Salonen 507560

Ympäristöoikeus

Turun yliopisto

Oikeustieteellinen tiedekunta

Maaliskuu 2020

SALONEN, IIDA: Voiko muoti olla kestävä? – Ympäristöoikeudellinen näkökulma muotiteollisuuteen

OTM-tutkielma, 63 s., + XIII liites.
Ympäristöoikeus
Maaliskuu 2020

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin Originality Check -järjestelmällä.

Tutkielmassa tarkastellaan, millaiset sääntelykeinot ohjaavat tällä hetkellä kestävää muodin tuotantoa. Aihetta lähestytään muotiteollisuuden tuotantoketjujen sekä muotiteollisuuden jätehuollon sääntelyn kautta, jotka ovat muotiteollisuuden tuotteen elinkaaren ääripäät. Tuotannossa eli elinkaaren alkuvaiheessa korostuvat yrityksen vapaaehtoiset keinot toteuttaa yhteiskuntavastuutaan itsesääntelyn keinoin. Jätehuollon eli elinkaaren viimeisen vaiheen yhteydessä suuremmassa roolissa ovat taas oikeudellinen sääntely ja julkisen vallan keinot vaikuttaa tuotteen loppusijoittamiseen. Tutkielmassa sääntelyn käsite ymmärretään laajasti siten, että se käsittää sekä vapaaehtoisen itsesääntelyn, että lakiin ja muihin oikeuslähteisiin perustuvan oikeudellisen sääntelyn.

Aiheen tarkastelu ympäristöoikeudellisesta näkökulmasta on ajankohtaista ja tarpeellista, sillä muotiteollisuus on yksi maailman suurimmista teollisuudenaloista ja sen ympäristövaikutukset ovat huomattavat. Yhteiskunnan muuttuneista kulutustottumuksista johtuen muotia tuotetaan yhä enemmän, nopeammin ja halvemmin. Kuitenkin yksittäisten muotiteollisuuden tuotteiden käyttömäärät ovat vähentyneet, joten muotiteollisuuden jätettä eli tekstiilijätettä syntyy yhä enemmän. Ympäristövaikutusten oikeudellinen tarkastelu on kuitenkin nykyisissä oikeustieteellisissä tutkimuksissa jäänyt vähäiseksi tai jopa olemattomaksi.

Tutkielman tutkimusmetodi on sääntelyteoreettinen tutkimus. Tutkimusaineistossa on hyödynnetty ympäristöoikeudellisen aineiston lisäksi myös aineistoa muilta oikeuden- sekä myös muilta tieteenaloilta. Aihetta käsitellään kansainvälisestä näkökulmasta, mutta kansallisessa kontekstissa.

Tutkielman johtopäätöksinä esitetään, että kattavaa, erityisesti muotiteollisuuden ympäristösääntelyyn liittyvää sääntelyä ei ole juurikaan luotu, mutta sille olisi muuttuvassa yhteiskunnassa tarvetta. Tuotantoketjujen kestävä hallinta edellyttää yrityksiltä itsesääntelyä, joka on luonteeltaan vapaaehtoista ja siten sen toteutumista on vaikea oikeudellisesti valvoa. Jätehuolto muotiteollisuudessa on vahvemmin säänneltyä, mutta keinoja esimerkiksi tekstiilien kierrätyksen yhtenäistämiseen tulisi kehittää. Innovaatioita ja alan syvärakenteisiin kohdistuvaa muutosta kaivataan myös sääntelyn osalta.

Asiasanat: muotiteollisuus; kestävä kehitys; yhteiskuntavastuu; tuotantoketjut; tekstiilijäte; itsesääntely

SISÄLLYSLUETTELO

Sisällysluettelo	III
Lähteet.....	IV
Lyhenteet.....	XIII
1 JOHDANTO	1
1.1 Tutkielman tausta ja tutkimusteema	1
1.2 Tutkimuskysymykset, aiheen rajausta ja tutkielman rakenne.....	3
1.3 Tutkimusmetodi.....	5
1.4 Miksi ekosuunnittelu ei ole yksinään ratkaisu ympäristöystävällisemmälle muodin tuotannolle?	7
2 MUOTITEOLLISUUDEN TUOTANTOKETJUT.....	9
2.1 Yleisesti muotiteollisuuden tuotantoketjuista	9
2.2 Yhteiskuntavastuun ideologia kestävien tuotantoketjujen perustana.....	11
2.2.1 <i>Ympäristövastuu yhteiskuntavastuun osa-alueena.....</i>	<i>11</i>
2.2.2 <i>Yritysten itsesääntely.....</i>	<i>15</i>
2.2.3 <i>Mihin yritysten yhteiskuntavastuu ja itsesääntely perustuu?.....</i>	<i>18</i>
2.2.4 <i>Yhteiskuntavastuun toteuttamisen ja yritysten liiketoiminnan tarkoituksen välinen kollisio.....</i>	<i>21</i>
2.3 Ympäristövastuullisten tuotantoketjujen oikeudellinen sääntely	25
2.3.1 <i>Yleisesti tuotantoketjujen oikeudellisesta sääntelystä.....</i>	<i>25</i>
2.3.2 <i>Tuotantoketjujen ympäristövastuun toteuttaminen sopimuksin</i>	<i>29</i>
2.3.3 <i>Vastuu ja seuraamukset tuotantoketjuissa</i>	<i>31</i>
3 MUOTILUOMUKSESTA TEKSTIILIJÄTTEEKSI.....	35
3.1 Yleistä jätehuollosta.....	35
3.1.1 <i>Mitä on muotiteollisuuden jäte?</i>	<i>35</i>
3.1.2 <i>Tekstiilijätteen käsittelyä koskeva sääntely yleisesti.....</i>	<i>37</i>
3.1.3 <i>Jätehierarkia</i>	<i>39</i>
3.2 Tuottajavastuu	42
3.2.1 <i>Laajan tuottajavastuun käsite</i>	<i>42</i>
3.2.2 <i>Tuottajavastuun sääntely</i>	<i>43</i>
3.2.3 <i>Muotiteollisuus ja vapaaehtoinen tuottajavastuu</i>	<i>45</i>
3.3 Tavoitteena kiertotalous.....	47
3.3.1 <i>Kiertotalouden käsite</i>	<i>47</i>
3.3.2 <i>Muotiteollisuuden kiertotalous</i>	<i>50</i>
4 JOHTOPÄÄTÖKSET	53
4.1 Yhteenveto tuotantoketjuista.....	53
4.2 Yhteenveto jätehuollosta	55
4.3 Kokoavia näkökulmia	57
4.4 Loppusanat ja tulevaisuuden tutkimuskohteita	61

LÄHTEET

Kirjallisuus ja tieteelliset artikkelit

- Airaksinen, Manne – Pulkkinen, Pekka – Rasinaho, Vesa, Osakeyhtiölaki I. Alma Talent 2018.
- Bell, Stuart – McGillivray, Donald – Pedersen, Ole W., Environmental Law. 8th Edition. Oxford University Press 2013.
- Carroll, Archie B., A History of Corporate Social Responsibility: Concepts and Practices, s. 19–46 teoksessa Crane, Andrew – McWilliams, Abigail – Matten, Dirk – Moon, Jeremy – Siegel, Donald S. (toim.), The Oxford Handbook of Corporate Social Responsibility. Oxford University Press 2008.
- Christopher, Martin, Logistics and Supply Chain Management. Fifth edition. Financial Times: FT Publishing 2016.
- Clarke, Blanaid, The role of board directors in promoting environmental sustainability, s. 148–174 teoksessa Sjäfjell, Beate – Richardson, Benjamin J. (toim.), Company Law and Sustainability: Legal Barriers and Opportunities. Cambridge University Press 2015.
- Dam Jespersen, Birgit – Skjøtt – Larsen, Tage, Supply Chain Management – in Theory and Practice. Copenhagen Business School Press 2005.
- Eriksson, Lars D., Mina metoder, s. 57 – 73 teoksessa Häyhä, Juha (toim.), Minun metodini. Werner Söderström Lakitieto Oy 1997.
- Fekete, László, Social Welfare Lagging Behind Economic Growth, s. 141–149 teoksessa Habisch, André – Jonker, Jan – Wegner, Martina – Schmidpeter, René (toim.), Corporate Social Responsibility Across Europe. Springer 2005.
- Gillespie, Alexander, Waste Policy: International Regulation, Comparative and Contextual Perspectives. Edward Elgar Publishing 2015.
- Grosz, Mirina, Sustainable Waste Trade Under WTO Law: Chances and Risks of the Legal Frameworks' Regulation of Transboundary Movements of Wastes. Martinus Nijhoff Publishers 2011.
- Haavisto, Vaula, Yhteistoiminnan uudet muodot liikesuhteissa – haaste sopimusoikeudelle, s. 118–139 teoksessa Pohjonen, Soile (toim.), Ex ante – ennakoiva oikeus. Talentum 2005.
- Hall, Jeremy, Environmental supply chain dynamics. Journal of Cleaner Production 8 (2000), s. 455–471.
- Hannigan, John, Environmental Sociology: A Social Constructionist Perspective. Routledge 1995.
- Hannikainen, Lauri, Kansainvälisen oikeuden käsikirja. Tietosanoma 2014.

- Hansmann, Henry – Kraakman, Reinier, The End of History for Corporate Law. The Georgetown Law Journal 2001, vol. 89 (2), s. 439–468.
- Hines, Tony – Bruce, Margaret, Fashion Marketing – Contemporary Issues. 2nd edition. Butterworth – Heinemann 2007.
- Hollo, Erkki J., Johdatus ympäristöoikeuteen. Talentum 2009.
- Hultman, Johan – Corvellec, Hervé, The European Waste Hierarchy: from the sociomateriality of waste to a politics of consumption. Environment and Planning A 2012, volume 44, s. 2413–2427.
- Härkönen, Heidi, Muotioikeus – Fashion law’n synty, ydin ja ongelmat. Lapin yliopisto 2013.
- Jans, Jan H. – Vedder, Hans H.B., European Environmental Law – After Lisbon. 4th edition. Europa Law Publishing 2012.
- Juutinen, Sirpa, Strategisen yritysvastuun käsikirja. Alma Talent 2016.
- Jyränki, Antero, Toiset työt, toiset metodit, s. 74–89 teoksessa Häyhä, Jyrki (toim.), Minun metodini. Werner Söderström Lakitieto Oy 1997.
- Kalimo, Harri, Recycling Electronics – At the Crossroads of Contemporary Environmental Law and Free Trade Law. Turku 2004.
- Knuutinen, Reijo, Verotus ja yrityksen yhteiskuntavastuu. Lakimiesliiton kustannus 2014.
- Koivurova, Timo, Johdatus kansainväliseen ympäristöoikeuteen. Tietosanoma 2012.
- Koehler, Isabel, Reputation Management: A Case Study of Abercrombie & Fitch. Elon Journal of Undergraduate Research in Communications, Vol. 8, No. 1, Spring 2017, s. 66–75.
- Kokko, Kai, Ympäristöoikeuden tutkimusmetodeista Suomessa. Ympäristöjuridiikka 1/2016, s. 29–42.
- Kokko, Kai T. – Mähönen, Jukka, Yritysten ympäristövastuu. Ympäristöjuridiikka 1/2015, s. 35–73.
- Kumpula, Anne – Määttä, Tapio – Similä, Jukka – Suvantola, Leila, Näkökulmia monitieteiseen ympäristöoikeuteen. Painosalama Oy 2014.
- Kuusiniemi, Kari – Ekroos, Ari – Kumpula, Anne – Vihervuori, Pekka, Ympäristöoikeus. Toinen, uudistettu painos. Sanoma Pro Oy 2013. (Ympäristöoikeus/Kumpula, Ympäristöoikeus/Kuusiniemi).
- Lautjärvi, Kari, Yhtiön johto ja yhteiskuntavastuun oikeudellinen ulottuvuus. Defensor Legis N:o 4/2019, s. 430–442.

- Lindhqvist, Thomas, *Extended Producer Responsibility in Cleaner Production: Policy Principle to Promote Environmental Improvements of Product Systems*. Lund University 2000.
- Malmelin, Karoliina – Vaarla, Suvi, *Yhteiskuntavastuu aikalaiskäsitteenä*. *Tiedepolitiikka* 2/2005, s. 13–24.
- Millington, Andrew, *Responsibility in the Supply Chain*, s. 363–383 teoksessa Crane, Andrew – McWilliams, Abigail – Matten, Dirk – Moon, Jeremy – Siegel, Donald S. (toim.), *The Oxford Handbook of Corporate Social Responsibility*. Oxford University Press 2008.
- Millon, David, *Corporate social responsibility and environmental sustainability*, s. 35–78 teoksessa Sjäfjell, Beate – Richardson, Benjamin J. (toim.), *Company Law and Sustainability: Legal Barriers and Opportunities*. Cambridge University Press 2015.
- Mähönen, Jukka – Villa, Seppo, *Osakeyhtiö I: Yleiset opit*. WSOYpro 2006.
- Mähönen, Jukka – Villa, Seppo, *Osakeyhtiö III: Corporate Governance*. WSOYpro 2010.
- Määttä, Kalle, *Oikeustaloustieteen perusteet, 2., uudistettu painos*. Edita Publishing Oy 2016.
- Määttä, Tapio, *Ympäristöoikeudelliset väitöskirjat Suomessa 1908–2010*. *Ympäristöjuridiikka* 2/2010, s. 37–60.
- Määttä, Tapio, *Metodinen pluralismi oikeustieteessä – Ympäristöoikeudellisen tutkimuksen suuntaukset ja menetelmät* teoksessa Miettinen, Tarmo (toim.), *Oikeustieteellinen opinnäytetyö – Artikkeleita oikeustieteellisten opinnäytteiden vaatimuksista, metodista ja arvostelusta*. Edilex 2015.
- Niinimäki, Kirsi, *Ecodesign and Textiles*. *Research Journal of Textile and Apparel* 10 (3) 2006, s. 67–75.
- Niinimäki, Kirsi, *Ethical foundations in sustainable fashion*. *Textiles and Clothing Sustainability* 1, Article 3 2015, s. 1–11.
- Norros, Olli, *Vastuu sopimusketjussa*, WSOYpro2007.
- Pohjonen, Soile, *Law and Business – Successful Business Contracting, Corporate Social Responsibility and Legal Thinking*. *JFT* 3–4/2009, s. 470–484.
- Porter, Michael E. – Kramer, Mark R., *Strategy and Society: The Link Between Competitive Advantage and Corporate Social Responsibility*. *Harvard Business Review* 2006, s. 78–92.
- Porter, Michael E. – Kramer, Mark R., *Creating Shared Value: how to reinvent capitalism – and unleash a wave of innovation and growth*. *Harvard Business Review*, January – February 2011, Vol. 89 (1–2), s. 62–77.
- Rissanen, Pentti, *Tuottajavastuu jätehuollossa*. *Ympäristöjuridiikka* 1/2006, s. 75–95.

- Rissanen, Tero, Zero waste -vaatesuunnittelu ja sen merkitys muodin luomisen tulevaisuuteen. *Futura* 4/2013, s. 45–53.
- Romson, Åsa, *International Investment Law and the Environment*, s. 37–52 teoksessa Cordonier Segger, Marie-Claire – Gehring, Markus W. – Newcombe, Andrew (toim.), *Sustainable Development and World Investment Law. Global Trade Law Series volume 30*. Kluwer Law International 2011.
- Salminen, Jaakko, *From National Product Liability to Transnational Production Liability: Conceptualizing the Relationship of Law and Global Supply Chains*. Suomen Yliopistopaino Oy 2017.
- Salminen, Jaakko – Rajavuori, Mikko, Yritysvastuulait ja ylikansallisen arvoketjun oikeudellinen käsitteellistäminen. *Lakimies* 3–4/2019 s. 387–417.
- Similä, Jukka, Oikeustieteellinen ympäristötutkimus ja oikeuspolitiikka. *Oikeus* 2007/4, s. 409–419.
- Smith, Alastair M., *Greenwashing*, s. 304–307 teoksessa Cohen, Nevin – Robbins, Paul (toim.), *Green Business: An A-to-Z Guide*. SAGE Publications 2011.
- Smith, N. Craig, *Consumers as Drivers of Corporate Social Responsibility*, s. 280–302 teoksessa Crane, Andrew – McWilliams, Abigail – Matten, Dirk – Moon, Jeremy – Siegel, Donald S. (toim.), *The Oxford Handbook of Corporate Social Responsibility*. Oxford University Press 2008.
- Strigl, Alfred, *Concerted Action Towards Sustainable Development*, s. 125–139 teoksessa Habisch, André – Jonker, Jan – Wegner, Martina – Schmidpeter, René (toim.), *Corporate Social Responsibility Across Europe*. Springer 2005.
- Tala, Jyrki, *Katsaus oikeudellisen sääntelyyn uusiin muotoihin*, s. 185–204 teoksessa Backman, Eero – Kulla, Heikki – Tala, Jyrki (toim.), *Oikeussosiologiaa ja kriminologiaa*. Juhlajulkaisu Ahti Laitinen 1946–24/4–2006. Turun yliopisto, oikeustieteellinen tiedekunta 2006.
- Tala, Jyrki, *Selvitys vaihtoehtojen hyödyntämisestä erityisesti yrityksiin vaikuttavan lainsäädännön valmistelussa*. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 82. Helsinki 2007. (Tala 2007a).
- Tala, Jyrki, *Lainsäädäntö – oikeustieteen tutkimuksen marginaalissa*, s. 347–368 teoksessa Björne, Lars – Kairinen, Martti – Tuomisto, Jarmo – Annola, Vesa (toim.), *Sopimus, vastuu, velvoite: juhla-julkaisu*, Ari Saarnilehto 1947–21/11–2007. Turun yliopisto, oikeustieteellinen tiedekunta 2007. (Tala 2007b).
- Tolonen, Juha, *Liiketoimintaetiikka*, s. 411–422 teoksessa Björne, Lars – Kairinen, Martti – Tuomisto, Jarmo – Annola, Vesa (toim.), *Sopimus, vastuu, velvoite: juhla-julkaisu*, Ari Saarnilehto 1947–21/11–2007. Turun yliopisto, oikeustieteellinen tiedekunta 2007.
- Tricker, Bob, *Corporate Governance*. Third edition. Oxford University Press 2014.

Turunen, Topi, The Concepts of Waste and Non-waste in the Circular Economy. University of Eastern Finland 2018.

Villa, Seppo, Limited Liability Company – One Example of New Theory of Property Law. Turku Law Journal vol. 3 n:o 2/2001, s. 71–86.

Wilhelmsson, Thomas – Rudanko, Matti, Tuotevastuu. Talentum 2004.

Åkerman, Maria, Investointi ympäristöpoliittisena toimintana: UPM-Kymmenen ja kansalaisjärjestöjen välinen määrittelykamppailu, s. 101–116 teoksessa Haila, Yrjö – Jokinen, Pekka (toim.), Ympäristöpolitiikka – Mikä ympäristö, kenen politiikka. Vastapaino 2001.

Virallislähteet

Hallituksen esitykset

HE 109/2005 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle uudeksi osakeyhtiölainsäädännöksi.

HE 199/2010 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle jätelaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

Euroopan unioni

Euroopan parlamentin ja neuvoston päätös N:o 1386/2013/EU vuoteen 2020 ulottuvasta yleisestä unionin ympäristöalan toimintaohjelmasta ”Hyvä elämä maapallon resurssien rajoissa”. (EU:n seitsemäs ympäristöä koskeva toimintaohjelma 2013).

KOM (2001) 366 lopullinen. Vihreä kirja, yritysten sosiaalisen vastuun eurooppalaisten puitteiden edistämisestä (komission esittämä).

KOM (2003) 302 lopullinen. Komission tiedonanto neuvostolle ja Euroopan parlamentille. Yhdennetty tuotepolitiikka – Elinkaariajattelu politiikan perustana.

KOM (2005) 666 lopullinen. Komission tiedonanto neuvostolle, Euroopan parlamentille, Euroopan talous- ja sosiaalikomitealle ja alueiden komitealle. Resurssien kestävä käytön edistäminen: jätteiden syntymisen ehkäisemistä ja kierrätystä koskeva teemakohtainen strategia.

KOM (2011) 164 lopullinen. Euroopan komissio. Vihreä kirja. EU:n yritysten hallinnointi- ja ohjausjärjestelmää koskeva kehys.

KOM (2011) 681 lopullinen. Komission tiedonanto Euroopan parlamentille, neuvostolle, Euroopan talous- ja sosiaalikomitealle sekä alueiden komitealle. Yritysten yhteiskuntavastuuta koskeva uudistettu EU:n strategia vuosiksi 2011–2014.

KOM (2012) 740 lopullinen. Komission tiedonanto Euroopan parlamentille, neuvostolle, Euroopan talous- ja sosiaalikomitealle ja alueiden komitealle. Toimintasuunnitelma: eurooppalainen yhtiöoikeus sekä yritysten hallinnointi- ja

ohjausjärjestelmä – nykyaikainen oikeudellinen kehys aiempaa sitoutuneemmille osakkeenomistajille ja kestävää liiketoimintaa harjoittaville yrityksille.

KOM (2015) 614 lopullinen. Komission tiedonanto Euroopan parlamentille, neuvostolle, Euroopan talous- ja sosiaalikomitealle ja alueiden komitealle. Kierto kuntoon – Kiertotaloutta koskeva EU:n toimintasuunnitelma.

KOM (2017) 33 lopullinen. Komission kertomus Euroopan parlamentille, neuvostolle, Euroopan talous- ja sosiaalikomitealle ja alueiden komitealle kiertotaloutta koskevan toimintasuunnitelman täytäntöönpanosta.

Tutkimusjulkaisut ja raportit

Dahlbo, Helena – Aalto, Kristiina – Salmenperä, Hanna – Eskelinen, Hanna – Pennanen, Jaana – Sippola, Kirsi – Huopalainen Minja, Tekstiilien uudelleenkäytön ja tekstiilijätteen kierrätyksen tehostaminen Suomessa. Suomen ympäristö 4/2015. (Dahlbo et al. 2015).

Ellen MacArthur Foundation, The New Plastics Economy – Rethinking the Future of Plastics 2016.

Ellen MacArthur Foundation, A New Textiles Economy – Redesigning Fashion’s Future 2017.

Euroopan komissio, Microplastics: Focus on Food and Health. Factsheet. December 2017.

Geyer, Roland – Jambeck, Jenna R. – Law, Kara Lavender, Production, use, and fate of all plastics ever made. Science Advances 19.7.2017, vol 3 n:o 7.

Global Fashion Agenda & The Boston Consulting Group, Pulse of the Fashion Industry 2017.

Moilala, Outi, Ostoja etelästä ja hikipajoista. Kotimaisten vaate- ja urheiluyritysten sosiaalinen ja ympäristövastuu. Seurantaportti 2009. Finnwatch 1/2010.

OECD, Extended Producer Responsibility: Updated Guidance for Efficient Waste Management, OECD Publishing 2016.

Sitran selvityksiä 84, Kiertotalouden mahdollisuudet Suomelle. Sitra marraskuu 2014.

Sitran selvityksiä 117, Kierrolla kärkeen – Suomen tiekartta kiertotalouteen 2016–2025. Sitra 2016.

Sorsa, Kaisa, Itsesäätely ja yhteiskuntavastuu. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen verkkokatsauksia 14/2010.

Suomen ympäristökeskuksen raportteja 19/2006. Jätelainsäädännön uudistamistarpeita ja mahdollisuuksia – Valtakunnan jätesuunnitelman uudistamistyöryhmän mietintö. (SYKE 2006).

Suomen ympäristökeskuksen raportteja 21/2007. Ympäristövastuu globaaleissa tuoteketjuissa. (SYKE 2007).

Työryhmän mietintö. EU:n jätesäädöspaketin täytäntöönpano. 16.9.2019.

UK Parliamentary Environmental Audit Committee, Fixing fashion: clothing consumption and sustainability. Sixteenth Report of Session 2017–19, 19.2.2019. (EAC 2019).

Yhdistyneet kansakunnat, Yhteinen tulevaisuutemme, Ympäristön ja kehityksen maailmankomission raportti. Ulkoasiainministeriö ja ympäristöministeriö 1988.

Oikeustapaukset

Euroopan unionin tuomioistuin

Yhdistetyt tuomiot 28.3.1990, Vessosso ja Zanetti, C-206 ja C-207/88, ECLI:EU:C:1990:145.

Uutiset ja lehtiartikkelit

Asikainen, Jaro, Harva tietää halpavaatteen todellisen hinnan: Pikamuoti saastuttaa enemmän kuin lento- ja laivaliikenne, koska vaatteita ei tehdä kestäväksi. Yle Uutiset 12.8.2018. (<https://yle.fi/uutiset/3-10309581>, Luettu 1.8.2019).

Cosgrove, Emma, Why are fashion supply chains so wasteful? Supply Chain Dive 23.7.2019. (<https://www.supplychaindive.com/news/fashion-supply-chains-wasteful/559254/>, Luettu 29.8.2019).

Fab – Future, Innovations & Business –lehti 2/2017, Hei hei hukkapalat. (Fab – Future, Innovations & Business –lehti 2017a).

Fab – Future, Innovations & Business –lehti 2/2017, Muutoksen tuntu. (Fab – Future, Innovations & Business –lehti 2017b).

Fablehti.fi 3/2019, Näin tekstiilien kierrätyksestä saadaan uutta bisnestä. (<https://www.fablehti.fi/tekstiilien-kierratys/>, Luettu 8.8.2019).

Heiskanen, Heikki, Tanskan TV2: H&M ja muut vaateyhtiöt polttavat tonneittain uusia vaatteita – "Tekopyhyyttä", sivaltaa tutkija. Yle Uutiset 15.10.2017. (<https://yle.fi/uutiset/3-9884247>, Luettu 13.1.2020).

Kent, Sarah, UK Takes Aim at Fashion's Sustainability Problem. Business of Fashion 19.2.2019. (<https://www.businessoffashion.com/articles/news-analysis/uk-takes-aim-at-fashion-sustainability-problem>, Luettu 5.2.2020).

- Mäki, Satumaija, Vasta viidennes käytetyistä tekstiileistä päätyy uudelleenkäyttöön ja kierrätykseen – kiertotaloudella kohti pienempiä ilmastopäästöjä. Suomen Tekstiili & Muoti ry 14.12.2018. (<https://www.stjm.fi/uutiset/vasta-viidennes-kaytetyista-tekstiileista-paatyy-uudelleenkayttöön-ja-kierrätykseen-kiertotaloudella-kohti-pienempia-ilmastopaastoja/>, Luettu 8.8.2019).
- O'Connor, Tamison, Fashion's Role in Solving Plastic Pollution: Rachel Lincoln Sarnoff. Business of Fashion 29.11.2018. (<https://www.businessoffashion.com/articles/video/micro-plastics-fibres-sustainability-fashions-role-in-solving-plastic-pollution-rachel-lincoln-sarnoff>, Luettu 5.2.2020)
- Savolainen, Jukka, Komissiolta uusi verkkoportaali raaka-aineiden vastuullisen hankinnan tukemiseksi yrityksissä. Edilex 21.11.2019. (<https://www.edilex.fi/uutiset/62135?>, Luettu 10.12.2019).
- Suomen Luonto, Vuoden 2018 turhake on pikamuoti 13.12.2018. (<https://suomenluonto.fi/artikkelit/vuoden-2018-turhake-on-pikamuoti/>, Luettu 25.2.2019).
- Suomen ympäristökeskuksen tiedote, Rikkinäisille tekstiileille erilliskeräys, tekstiilit pois jätevoimaloista uudelleenkäyttöön ja kierrätykseen. Ympäristö.fi 23.4.2015. ([https://www.ymparisto.fi/fi-FI/Kartat_ja_tilastot/Rikkinaisille_tekstiileille_erilliskeray\(33234\)](https://www.ymparisto.fi/fi-FI/Kartat_ja_tilastot/Rikkinaisille_tekstiileille_erilliskeray(33234)), Luettu 14.1.2020). (SYKE 2015).
- Valtanen, Tero, Suomen 70 000 tonnin tekstiilijätevuorelle haetaan kiivaasti ratkaisua – kuntien järjestettävä keräys – "Myös postimyyntiyritykset pantava maksajiksi". Yle Uutiset 6.10.2019. (<https://yle.fi/uutiset/3-11007617>, Luettu 14.1.2020).

Internet-lähteet

- Due Diligence Ready! -verkkoportaali. (https://ec.europa.eu/growth/sectors/raw-materials/du-diligence-ready_en, Luettu 10.12.2019).
- Everlane -verkkovaatekaupan kotisivut. (<https://www.everlane.com/about>, Luettu 27.8.2019).
- Finlayson. Kierrätä vanhat tekstiilisi meillä. (<https://www.finlayson.fi/blogs/finlayson/tuo-meille-vanhat-farkkusi-ja-lakanasi>, Luettu 13.1.2020).
- H&M Groupin verkkosivut, Recycling and Upcycling. (<https://hmgroupp.com/sustainability/Planet/recycling.html>, Luettu 13.1.2020).
- Inditex, Code of Conduct and Responsible Practices July 2012. (<https://www.inditex.com/documents/10279/241587/Code+of+Conduct+and+Responsible+Practices/aa0ee7c0-74b5-4f8d-a210-5581678919fe>, Luettu 10.2.2020).

- ISO 26000:2010. Guidance on Social Responsibility. (<https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:iso:26000:ed-1:v1:en>, Luettu 15.8.2019).
- Niinimäki, Kirsi, Tekstiilijätteestä arvotuotteeksi. Sitran blogi 25.5.2018. (<https://www.sitra.fi/blogit/tekstiilijatteesta-arvotuotteeksi/>, Luettu 27.2.2020).
- OECD, Guidelines for Multinational Enterprises 2011 Edition. (<http://www.oecd.org/daf/inv/mne/48004323.pdf>, Luettu 10.2.2020).
- OECD, Due Diligence Guidance for Responsible Supply Chains in the Garment and Footwear Sector 2018. (<https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/9789264290587-en.pdf?expires=1581363355&id=id&accname=guest&checksum=D73B0697128C9A043A7A62675B7260B2>, Luettu 10.2.2020).
- Patentti- ja rekisterihallituksen tilastot, Yritysten lukumäärät kaupparekisterissä. (<https://www.prh.fi/fi/kaupparekisteri/yritystenlkm/lkm.html>, Luettu 9.2.2020) (PRH 2020).
- Remy, Nathalie – Speelman, Eveline – Swartz, Steven, Style that's sustainable: A new fast fashion formula. McKinsey & Company October 2016. (<https://www.mckinsey.com/business-functions/sustainability/our-insights/style-thats-sustainable-a-new-fast-fashion-formula>, Luettu 2.10.2019)
- Sitra tulevaisuussanasto, Kiertotalous. (<https://www.sitra.fi/tulevaisuussanasto/kiertotalous/>, Luettu 29.1.2020).
- Spinnova Oy:n verkkosivut. (<https://spinnova.com/>, Luettu 27.8.2019).
- Suomi yritys vastuun ykkösketjuun -kampanja 2019. (<https://ykkosketjuun.fi>, Luettu 3.8.2019).
- Trusted Clothes, Are You A Consumer Of Fast Fashion? (<https://www.trustedclothes.com/Problem.shtml>, Luettu 1.8.2019).
- Yhdistyneet kansakunnat, The Ten Principles of the UN Global Compact. (<https://www.unglobalcompact.org/what-is-gc/mission/principles>, Luettu 10.2.2020).

Muut lähteet

Stacey Dooley: Totuus halpamuodista. Yle Areena 16.9.2019.

LYHENTEET

EU	Euroopan unioni
H&M	Hennes & Mauritz Oy Ab
JäteL	jätelaki (646/2011)
OECD	Taloudellisen yhteistyön ja kehityksen järjestö (The Organisation for Economic Co-operation and Development)
OYL	osakeyhtiölaki (624/2006)
YK	Yhdistyneet kansakunnat
WTO	Maailman kauppajärjestö (World Trade Organization)

1 JOHDANTO

1.1 Tutkielman tausta ja tutkimusteema

Muotiteollisuus on yksi maailman suurimmista teollisuudenaloista. Sen on arvioitu tuottavan saman verran päästöjä kuin maailman lento- ja laivaliikenne yhteensä¹ ja sen ympäristövaikutuksia on verrattu öljy- ja kemianteollisuuteen.² Vaatteet ja muoti ovat osa jokapäiväistä elämäämme. Maailmaa on vaikea kuvitella ilman vaatteita, sillä jokaisen on pukeuduttava ja käytettävä vaatteita. Lisäksi muoti ja pukeutuminen toimivat monelle itseilmaisun keinona. Tekstiili- ja muotiteollisuudesta on tätä myötä muodostunut suuri osa globaalia taloutta ja maailman tekstiilikuitujen tuotantomäärät lisääntyvät jatkuvasti.³ Samaan aikaan kun tuotantomäärät kasvavat, kuluttajat kuluttavat muotia yhä nopeammin. Vaatteita hankitaan hetken mielihjohteesta ja ne jäävät usein vähälle käytölle.⁴ Myös tekstiilien laatu on heikentynyt ja hinnat alentuneet, joka lisää tekstiilien kuluttamista entisestään.⁵ Muoti- ja tekstiiliteollisuus aiheuttavat ympäristölle siis sietämätöntä haittaa.

Muotiteollisuuden oikeudellinen tutkimus on keskittynyt lähinnä immateriaalioikeuksien ja muodin väliseen suhteeseen, mikä kiistatta on yksi muotiteollisuuden liittyvistä ydinkysymyksistä.⁶ Huomiota on kiinnitetty myös esimerkiksi sopimus-, työ- ja kauppaoikeuteen suhteessa muotiteollisuuteen, mutta ympäristöoikeudellinen näkökulma on jäänyt tutkimuksissa vähäiseksi. Viime aikoina yleistynyt keskustelu kuitenkin erityisesti pikamuodin ympäristövaikutuksista ja muotiteollisuuden kestävydestä⁷ on nostattanut tarpeen myös ympäristöoikeuden ja muotiteollisuuden välisen suhteen tarkastelulle.

Muotiteollisuuden ympäristövaikutusten suuruuteen vaikuttaa ennen kaikkea pikamuodin synty. Pikamuodilla tarkoitetaan edullisesti ja nopeasti tehtyjä vaatteita tai muita

¹ Ellen MacArthur Foundation 2017, s. 3. Tutkimuksen tuottaneen kiertotalouden tutkimukseen erikoistuneen säätiön mukaan tekstiiliteollisuuden kasvihuonekaasujen vuosittainen kokonaismäärä on jopa 1,2 miljardia tonnia.

² Dooley 2019.

³ Ellen MacArthur Foundation 2017, s. 18 ja Dahlbo et al. 2015, s. 8.

⁴ Ks esim. Ellen MacArthur Foundation 2017, s. 19, jossa yhden vaateen käyttöäksi arvioitiin vain seitsemästä kymmeneen käyttökertaa.

⁵ Dahlbo et al 2015, s. 8.

⁶ Ks esim. Härkönen 2013, joka on yksi harvoista Suomessa tehdyistä muotiin keskittyviä oikeudellisista tutkielmista ja käsittelee muotioikeuden yleisen kuvauksen lisäksi nimenomaan immateriaalioikeuksien ja muodin suhdetta.

⁷ Käsite "kestävyys" (*sustainability*) viittaa kestäväen kehityksen mukaiseen toimintaan, johon liittyy sekä ekologinen, taloudellinen, sosiaalinen että kulttuurillinen näkökulma. Tässä tutkimuksessa painopiste on nimenomaan kestävyuden ekologisessa ulottuvuudessa. Kestäväen kehityksen käsitteestä lisää luvussa 2.2.1.

muotiteollisuuden tuotteita, joiden käyttöikä on lyhyt ja joita ostetaan suuria määriä ja ilman harkintaa.⁸ Pikamuoti-ilmiö mahdollistaa catwalkeilla näkyvän muodin nopean siirtymisen halpavaateketjujen liikkeisiin, josta ne päätyvät yleensä jo muutaman käyttökerran jälkeen kaatopaikalle. Tyypillistä pikamuodille on myös mallistojen nopea vaihtuminen ja niiden kohdistaminen mahdollisimman suurelle kuluttajaryhmälle⁹ ja pikamuoti on syntynyt juuri tästä muotiteollisuuden toimijoiden halusta vastata aiempaa nopeammin ja tehokkaammin kuluttajien toiveisiin muodin tuotannossa ja tarjonnassa.¹⁰ Useasti muotibrändien tavoitteena on myydä nopeasti pois muodista meneviä tuotteita, jotta kuluttajat kyllästyisivät tuotteisiin nopeasti ja ostaisivat lisää myös seuraavista mallistoista. Vaatteiden tuotanto on nopeaa myös taloudellisista syistä. Koska pikamuoti on edullista, se tarkoittaa, että siitä kertyy vain vähän katetta ja siksi liiketaloudellisen tuottavuuden maksimoimiseksi tuotteita pyritään valmistamaan ja myymään mahdollisimman paljon ja nopeasti.¹¹ Pikamuodin käsitteeseen yhdistetään usein piittaamattomuus sen ympäristö- ja yhteiskuntavaikutuksista.¹²

Pikamuodin tuotannon vuoksi, muotiteollisuuden aiheuttamat ympäristöongelmat linkittyvät lähinnä kahteen eri näkökulmaan. Ensinnäkin, ne liittyvät muotiteollisuuden tuotantoketjuihin. Globalisaation seurauksena, muotiteollisuuden, kuten tosin lähes minkä tahansa muunkin teollisuudenalan, tuotantoketjut ovat pidentyneet, ylikansallistuneet sekä sirpaloituneet. Muotiteollisuuden yritykset yrittävät jatkuvasti tehostaa toimintaansa laskemalla tuotantokulujaan siirtämällä tuotantonsa halpatuotannon¹³ maihin, useimmiten Euroopan unionin ulkopuolelle, jossa muotia voidaan tuottaa suuria määriä hyvin halvalla.¹⁴ Tuotannon siirtyminen muualle kuitenkin on ympäristövaikutusten kannalta ongelmallista, sillä halpatuotannon maissa ympäristökysymysten huomioiminen on usein vähäistä ja täten yritysten mahdollisuudet kontrolloida omia ympäristövaikutuksiaan vähenevät huomattavasti.¹⁵ Toinen ongelma liittyy muotiteollisuuden tuotteiden aiheuttamaan tekstiilijätteen määrään. Kuluttajien ostamien muotiteollisuuden tuotteiden määrä on viimeisen vuosikymmenen aikana yli kaksinkertaistunut. Samaa aikaa ostettuja vaatteita kohdellaan lähes kertakäyttöisinä ja ne

⁸ Suomen Luonto 2018.

⁹ Asikainen 2018.

¹⁰ Hines – Bruce 2007, s. 44.

¹¹ Asikainen 2018.

¹² Trusted Clothes.

¹³ Halpatuotannon mailla viitataan tässä tutkielmassa sellaisiin valtioihin, jotka takaavat yrityksille halvimman työvoiman ja kevyimmät velvoitteet esimerkiksi ympäristön- ja työsuojelun osalta.

¹⁴ SYKE 2007, s. 5–6. Raportissa on kuvattu yleisesti tuotantoketjujen globalisoitumista, mutta raportissa esitetyt asiat pätevät myös muotiteollisuuden tuotantoketjujen kohdalla.

¹⁵ SYKE 2007, s. 6.

heitetään pois tai poistetaan käytöstä vain muutaman käyttökerran jälkeen.¹⁶ Tämä rasittaa ympäristöä, sillä tekstiilijätteen määrä kasvaa jatkuvasti. Vaatteiden nopeampi kulutus vaikuttaa myös tuotantoketjuihin, sillä kulutuksen ollessa yhä suurempaa, tarvitsee vaatteita tuottaa myös nopeampaa tahtia.

1.2 Tutkimuskysymykset, aiheen rajausta ja tutkielman rakenne

Tämän tutkielman tavoitteena on selvittää, millaiset sääntelykeinot ohjaavat tällä hetkellä kestävästä muodin tuotantoa. Vastausta kysymykseen etsitään kahden näkökulman eli muodin tuotantoketjujen sääntelyn sekä muotiteollisuuden jätehuollon kautta. Tutkimuskysymyksen taustalla on siis oikeastaan kaksi kysymystä eli 1. millaisin sääntelyn keinoin voidaan vaikuttaa muotiteollisuuden tuotantoketjujen kestävyys ja 2. miten muotiteollisuuden jätehuollon sääntelyllä voidaan vaikuttaa muotiteollisuuden kestävyys. Nämä kaksi näkökulmaa ovat valikoituneet tutkielman lähtökohdaksi siitä syystä, että tarkoituksena on kuvata, miten eri sääntelyn keinot vaihtelevat muodin elinkaaren eri aikana. Tarkastelussa on kaksi muodin elinkaaren ääripäätä. Toisaalta tarkastellaan vähäisesti säänneltyjä tuotantoketjuja, joiden hallinnassa korostuu itsesääntely ja yritysten vapaaehtoinen toiminta. Toisaalta tarkastellaan jätehuoltoa, joka on suurimmaksi osaksi tiukasti julkisen vallan alaista lakiin perustuvaa, oikeudellista sääntelyä. Tässä tutkielmassa sääntelyn käsite tuleekin ymmärtää laajasti siten, että sillä tarkoitetaan oikeudellisen sääntelyn lisäksi myös yrityksen itsesääntelyä ja muita keinoja ohjata itse omaa toimintaansa.¹⁷

Ensimmäiseksi tutkielmassa keskitytään muotiteollisuuden tuotantoketjuihin ja siihen, miten tuotantoketjujen hallinnalla ja sääntelyllä edesautetaan kestävämpää muodin tuotantoa. Tuotantoketjujen kestävyys on olennainen osa muodin ympäristöystävällistä tuotantoa, sillä jo tuotantovaiheessa tehdyt päätökset voivat vaikuttaa esimerkiksi tuotteen ympäristöystävälliseen loppusijoittamiseen. Siten kestävä tuotantoketju luovat jo pohjan sille, mikä muotiteollisuuden tuotteen ympäristövaikutus tulee sen elinkaaren aikana olemaan. Tuotantoketjuissa vaiheessa korostuvat yrityksen itsesääntely ja vapaaehtoinen sopiminen. Painopiste tässä pääluvussa on siis yrityksen keinoissa tehdä tuotannostaan kestävä vapaaehtoisesti, vaikka katsaus luodaan myös niihin oikeudellisiin keinoihin, joita asiaa

¹⁶ Global Fashion Agenda & The Boston Consulting Group 2017, s. 57.

¹⁷ Sääntely-käsitteen merkitystä pohditaan lisää luvussa 0 tutkimusmetodin yhteydessä.

koskien on jo olemassa. Toiseksi tutkimusongelmaa lähestytään jätehuollon näkökulmasta eli tutkielmassa tarkastellaan, mitä tapahtuu muotiteollisuudesta syntyvälle jätteelle ja kuka siitä vastaa. Kun tuotantoketjuja koskevassa pääluvussa keskitytään suurimmaksi osaksi yrityksen vapaaehtoiisiin toimiin, on jätehuolto ikään kuin kuvaus siitä, miten julkinen valta voi viime kädessä turvata muodin kestävän loppusijoittamisen. Jätehuolto on viimeinen keino vaikuttaa muotiteollisuuden tuotteen ympäristövaikutuksiin ja siksi, se on olennainen osa muodin elinkaaren ympäristövaikutuksia tarkasteltaessa. Jätehuollon yhteydessä tarkastelun kohteena on nimenomaisesti muotiteollisuuden tuotteen loppusijoittaminen eli käytännössä se, mitä tekstiilijätteelle tapahtuu kun kuluttaja ei sitä enää tarvitse. Siten tuotantoprosessissa aiheutunut jäte rajataan pääosin tutkielman ulkopuolelle.

Muotiteollisuus kokonaisuudessaan koostuu monesta eri tekijästä ja prosessista ja vaihtoehtoja erilaisille tutkielman painopisteille on siten lukematon määrä. Tässä tutkielmassa muotiteollisuuteen vaikuttavaa ympäristösääntelyä halutaan tarkastella ennen kaikkea kokonaisuutena. Siksi tutkimusongelmaa lähestytään elinkaariajattelun kautta siten, että tutkielma rakentaa kokonaiskuvan muodin syntyhetkestä siihen saakka, kunnes se on hävitettävää jätettä. Tarkoitus on tarkastella sitä, miten nämä eri vaiheet nivoutuvat toisiinsa ja millainen sääntely on tehokkainta missäkin elinkaaren vaiheessa. Tämä tutkielma käsittelee vain itse muotiteollisuuden tuotetta ja miten sen valmistamiseen ja loppusijoittamiseen voidaan tutkielmassa esitetyin keinoin vaikuttaa. Tämän vuoksi esimerkiksi muotiteollisuuden logistiikka rajautuu tutkielman ulkopuolelle, vaikka sen ympäristövaikutuksia ei toki voida kiistää. Lisäksi tutkielma käsittelee vain muotiteollisuuden ympäristövaikutuksia. Muotiteollisuuteen ja muodin kestävytyteen liitetään usein myös sosiaalinen näkökulma käsittäen esimerkiksi työntekijöiden olot halpatuotannon maissa ja tätä kautta ihmisoikeuskysymykset. Nämä ovat toki merkityksellisiä kyseiseen teollisuudenalaan liittyviä kysymyksiä, mutta tässä tutkielmassa ne on rajattu aiheen ja tutkimuskysymysten ulkopuolelle.

1.3 Tutkimusmetodi

Tässä tutkielmassa lähestymistapa tutkimusongelmaan on sääntelyteoreettinen. Tämän tutkielman tutkimusmetodista käytetään sääntelyteorian käsitettä siitä huolimatta, että käsitteen sisällöstä on ollut oikeustieteilijöiden keskuudessa erimielisyyksiä, sen määrittely on koettu osittain hankalaksi, eikä sen sisältö ole täysin vakiintunut.¹⁸ Sääntelyteorian taustalla ei ole mitään yksittäistä teoriaa ja se on saanut vaikutteita muilta tieteenaloilta kuin oikeustieteestä, kuten esimerkiksi taloustieteestä ja sosiologiasta.¹⁹ Sääntelyteoreettisen tutkimusmetodin vakiintumattoman luonteen vuoksi, on sitä käytettäessä edellytetty lukeneisuutta sääntelyteorian osalta, selkeästi esitettyä kysymyksenasettelua ja selkeää perustelua siitä, minkälainen sääntelyteoreettinen tutkimus on kyseessä.²⁰ Siksi on tarpeen määrittellä, mitä on sääntelyteoreettinen ympäristöoikeustutkimus, miksi se on valikoitunut tämän tutkielman tutkimusmetodiksi ja mistä näkökulmasta tässä tutkielmassa tarkasteltavaa sääntelyä arvioidaan.

Sääntelyteoria eroaa lainopista juuri lähestymistavaltaan.²¹ Lainopin keskeisenä tehtävänä on vastata eri oikeuslähteiden avulla kysymykseen siitä, miten jotain lakia pitäisi soveltaa tuottaen samalla vastauksen tutkimusongelmaan siten, että se on suoraan lainkäyttäjän sovellettavissa.²² Sääntelyteoreettisessa tutkimuksessa tutkimusongelmaa tarkastellaan enemmänkin yhteiskunnallisena ilmiönä ja vastauksia pyritään löytämään esimerkiksi siihen, toimivatko käytössä olevat ohjauskeinot, mitkä voisivat olla sopivampia ohjauskeinoja ja mitkä ovat olleet kulloinkin valitun ohjauskeinon vaikutukset niiden sääntelyn kohteeseen.²³ Lainoppi etsii kysymystä siihen, mitä oikeus on ja miten voimassaolevaa oikeutta tulkitaan, kun taas sääntelyteorian ajattelu lähtee siitä, mihin ja miksi sääntelyä tarvitaan.²⁴

¹⁸ Määttä 2010, s. 55 ja Määttä 2015, s. 5–6. Esimerkiksi *Määttä* itse on käyttänyt sääntelyteoreettisesta ympäristöoikeustutkimuksesta ilmaisu arviointi-, vaikutus- ja ohjauskeinotutkimus.

¹⁹ Similä 2007, s. 409 alaviite 2 ja Määttä 2015, s. 21–22.

²⁰ Määttä 2015, s. 21–24. Sääntelyteoreettista tutkimusmetodia käytettäessä korostuu vaatimus arviointikriteerien määrittämisestä eli siitä, mistä näkökulmasta tutkittavaa sääntelyä arvioidaan. Tämän tutkielman kysymyksenasettelu ja sitä myötä näkökulma ja arviointikriteerit on esitetty luvussa 1.2.

²¹ Ks. Kokko 2016, s. 32 ja 34, jossa tosin todetaan *teoreettisella lainopilla* olevan yhtäläisyyksiä sääntelyteoriaan, mutta näiden tutkimusmetodien tuottavan vastauksia erilaisiin kysymyksiin. Teoreettisessa lainopissa systematisoidaan voimassa olevaa oikeutta kokoamalla esimerkiksi kokoamalla yhteen jonkin oikeudenalan yleisiä oppeja, käsitteitä tai malleja ja sitä kautta kehittämään tutkittavan oikeudenalan erityispiirteitä. Sääntelyteoriassa tutkimuskysymykset liittyvät usein sääntelyn kehittämiseen tai ylipäätään sääntelyn tarpeeseen jollain tietyllä osa-alueella.

²² Kumpula – Määttä – Similä – Suvantola 2014, s. 137.

²³ Kumpula – Määttä – Similä – Suvantola 2014, s. 149–150.

²⁴ Similä 2007, s. 409.

Kuten aiemmin on todettu, sääntelyteoria on tähän tutkielmaan sopivin tutkimusmetodi, sillä tämän tutkielman aihe on vielä melko sääntelemätöntä aluetta, eikä siksi ole myöskään esimerkiksi erityistä laintulkinnallista ongelmaa tai ristiriitaa, jota tässä tutkielmassa voitaisiin spesifisti tarkastella lainopin keinoin. On huomattava myös, että käsitteet laki ja sääntely viittaavat osin eri asioihin ja tässä tutkielmassa sääntelyn käsitettä ei tule tulkita liian suppeasti. Lainsäädäntö on toki tärkeä instrumentti ympäristövastuukysymysten ja ympäristönsuojelun toteuttamisessa, mutta esimerkiksi yritysten itsesääntely ei juurikaan perustu lakiin, mutta se on silti tärkeä osa ympäristösääntelyn kokonaisuutta.²⁵ Siksi tämän tyyppisessä ympäristöoikeudellisessa tutkielmassa on hyvä ottaa lähestymistavaksi sääntelyteoria, joka antaa mahdollisuuden tarkastella sääntelyä ja täten myös tutkimuskysymyksiä laajemmasta näkökulmasta, mitä perinteinen lainoppi antaisi. Sääntelyteoreettisen tutkimuksen tarkoituksena ympäristöoikeudessa on pyrkimys mahdollisimman tarkoituksenmukaisen ympäristösääntelyn löytämiseen²⁶ ja myös siksi, se sopii tämän tutkielman aiheeseen paremmin kuin perinteinen lainoppi.

Ympäristöoikeudelle tyypillistä on monitieteisyys ja usein ympäristöoikeudellisessa tutkimuksessa tukeudutaan myös muihin oikeudenaloihin ja tieteenaloihin.²⁷ Siksi, vaikka tutkielman lähtökohta on ympäristöoikeus, on tutkielmassa käytetty aineistoa myös muilta oikeudenaloilta, kuten yhtiöoikeudesta ja sopimusoikeudesta. Lisäksi tutkielmassa on nähtävissä ainesta myös muilta tieteenaloilta, sillä ympäristöpolitiikan ohjauskeinoja tarkastellaan osittain myös yhteiskuntatieteellisestä ja taloustieteellisestä näkökulmasta.²⁸ Tutkimuskysymyksiin etsitään siis ratkaisuja myös *ei-juridisesta sfääristä* eli tutkielman aiheen oikeudellista maailmaa tarkastellaan ns. ulkoapäin eikä oikeustieteelliselle tutkielmalle leimallisesti oikeusjärjestelmän sisältä käsin. Näistä seikoista huolimatta tätä tutkielmaa on pidettävä oikeustieteellisenä ja tarkemmin ympäristöoikeudellisena tutkielmana.²⁹

²⁵ Kokko 2016, s. 30. Ks. lain ja sääntelyn eroista lisää esim. Tala 2007b, s. 359–360. Vrt. Knuutinen 2014 s. 22, jossa kirjoittaja näkee yritysten itsesääntelyn nimenomaan vapaaehtoisena yrityksen toimintana, eikä miellä siksi kyseessä olevan oikeudellinen käsite.

²⁶ Kokko 2016, s. 38–39.

²⁷ Kokko 2016, s. 30 ja Kumpula – Määttä – Similä – Suvantola 2014, s. 155.

²⁸ Similä 2007, s. 409 alaviite 2 ja Kumpula – Määttä – Similä – Suvantola 2014, s. 148. Ks. myös Tala 2007b, s. 357, jossa kirjoittaja toteaa sääntelytutkimuksen saaneen inspiraationsa perinteisen oikeustieteen ulkopuolelta.

²⁹ Jyränki 1997, s. 81, jossa kirjoittaja luokittelee myös ulkoapäin tapahtuvan tarkastelun oikeustieteelliseksi, kunhan tutkimuksen aihe on kytköksissä oikeusjärjestykseen.

Tutkielman lähteitä ovat sekä kansainväliset että kansalliset säädökset ja sopimukset sekä kirjallisuus ja artikkelit. Tutkimusmetodin monitieteellisten kytkentöjen vuoksi tutkielmassa on hyödynnetty oikeustieteellisen kirjallisuuden lisäksi myös kirjallisuutta muilta tieteenaloilta, lähinnä kauppatieteestä. Oikeustapauslähteet ovat tässä tutkielmassa harmillisen vähäisiä, sillä relevanttia oikeuskäytäntöä ei aiheeseen liittyen ole oikeastaan syntynyt. Ylikansallinen lähestymistapa on tarpeen tutkielman aiheen kannalta, sillä muotiteollisuuteen liittyvät ympäristöongelmat ovat valtioiden rajat ylittäviä ongelmia, joilla on kytkentöjä useihin eri valtioihin ja oikeussubjekteihin. Tämä on tosin tyypillistä lähes mille tahansa ympäristöongelmalle, mutta varsinkin muotiteollisuuden aiheuttamille ongelmille, sillä kuten aiemmin mainittu, muodin tuotanto on usein siirretty halpatuotannon maihin, jolloin rajat ylittävät ympäristöongelmat aktualisoituvat. Vaikka ongelmat voivat olla myös alueellisia, yleensä niissä on osallisena enemmän kuin yksi valtio. Tämän vuoksi näitä ongelmia on usein pyritty ratkaisemaan ylikansallisilla sääntelymekanismeilla ja aihetta ei voida käsitellä vain kansallisesta näkökulmasta.³⁰

1.4 Miksi ekosuunnittelu ei ole yksinään ratkaisu ympäristöystävällisemmälle muodin tuotannolle?

Ekosuunnittelun (*ecodesign*) käsitteellä viitataan tuotteen suunnitteluprosessiin, jossa otetaan huomioon tuotteen ympäristövaikutukset koko tuotteen elinkaaren ajan. Ekosuunnittelun ideana on vähentää tuotteen ympäristövaikutuksia, mutta samaa aikaa tuottaa toimivia ja esteettisiä tuotteita. Ympäristövaikutusten lisäksi ekosuunnittelu ottaa huomioon myös tuotteen sosiaaliset ja eettiset vaikutukset.³¹ Uusilla, innovatiivisilla ratkaisuilla on mahdollisuus vaikuttaa muodin negatiivisiin vaikutuksiin. Kestävämmillä ratkaisuilla ja toimintatavoilla voidaan parantaa huomattavasti muodin sosiaalisia, ympäristöllisiä ja taloudellisia vaikutuksia.³² Lisäämällä yksittäisen vaateen käyttökertojen määrää parantamalla materiaaleja ja vaatteiden laatua, voitaisiin muodista tehdä kertakäyttöisten tuotteiden sijaan kestokulutushyödykkeitä. Muotiteollisuuden ympäristövaikutusten vähentämiseen voitaisiin siis puuttua jo tuotanto- ja suunnittelutasolla.

³⁰ Ympäristöoikeus/Kuusiniemi 2013, s. 237.

³¹ Niinimäki 2006, s. 67. Ekosuunnittelun kanssa suunnilleen samaa tarkoittavia termejä ovat muun muassa ympäristösuunnittelu ja kestävä tuotesuunnittelu.

³² Ellen MacArthur Foundation 2017, s. 3.

Äkkiseltään vaikuttaisi siis siltä, että ekosuunnittelu on ratkaisu kaikkiin edellä mainittuihin muodin aiheuttamiin ympäristöongelmiin. Miksi näin ei kuitenkaan ole? Ekosuunnittelu on itsessään ympäristölle hyväksi. Tulee kuitenkin muistaa, että tuotteen suunnitteluvaihe on vain yksi osa muodin elinkaarta. Myöhemmissä luvuissa kuvatulla tavalla, muotiteollisuuden toimijoiden on joskus miltei mahdoton hallinnoida itsekään omia tuotantoketjujaan. Tuotteen elinkaareen vaikuttavat niin monet eri tekijät, että tuotteen suunnittelija ei yleensä ole se taho, joka on viimekätisesti vastuussa tuotteen ympäristövaikutuksista. Ekosuunnittelu toki lisää sen seurauksena syntyvien tuotteiden ympäristöystävällisyyttä, mutta vaikka tuotantoketjuakin pystyttäisiin hallitsemaan, katkeaa tuotteen suunnittelijan ja tuottajan mahdollisuudet kontrolloida tuotteen ympäristövaikutuksia viimeistään siinä vaiheessa, kun tuote myydään kuluttajalle. Ekosuunnittelun avulla valmistettu tuote on toki ympäristöystävällisempi valinta kuluttajalle, mutta se ei yksinään ratkaise alan kokonaisvaltaista muutostarvetta. Muotiteollisuuden tuotteen elinkaarta tulisi tarkastella kokonaisuutena, josta ekosuunnittelu on vain yksi osa. Mikäli koko elinkaarta pystyttäisiin ohjaamaan ympäristöystävällisempään suuntaan, olisi ekosuunnittelu ikään kuin itsestäänselvyys elinkaaren alkumetreillä.

Ekosuunnittelun laajempi tarkastelu jää mainituista syistä tämän tutkielman ydinalueen ulkopuolelle. Ekosuunnittelun mahdollisuutta ei kuitenkaan tule tutkielman aihetta ajatellen kokonaisuudessaan unohtaa. Ekosuunnittelu on osa tuotteen elinkaarta ja voi vaikuttaa esimerkiksi siihen, miten tuote on hyödynnettävissä jätehuollon vaiheessa tai miten tuote on valmistettavissa ympäristöystävällisemmällä tavalla tuotantovaiheessa. Ekosuunnittelu voi siis olla osa tuotteen elinkaarta sen elinkaaren missä vaiheessa tahansa, riippuen vaihtelevasti tuotteesta ja valmistajasta. Ekosuunnittelu on siis tämän tutkielman aihetta ajatellen käsitettävä yhtenä mahdollisuutena ympäristöystävällisemmän muodin tuottamiseen ja siten sitä ei käsitellä itsenäisenä kokonaisuutena, vaan sen on nähtävä enemmänkin vaikuttavan muiden elinkaaren vaiheiden, ja siten myös tuotantoketjujen ja jätehuollon, taustalla.

2 MUOTITEOLLISUUDEN TUOTANTOKETJUT

2.1 Yleisesti muotiteollisuuden tuotantoketjuista

Muotiteollisuudelle on tyypillistä globaalit, pirstaloituneet ja pitkät tuotantoketjut, joita on vaikea seurata, säännellä ja hallita. Yhden vaateen tuotantoketju voi sisältää lukemattoman määrän erilaisia tekijöitä eri valtioissa, joissa saattaa vallita esimerkiksi täysin erilaiset yhteiskunnalliset arvot.³³ Tästä syystä tuotantoketjut ovat hankalia oikeudellisen sääntelyn kohteita, sillä ne kattavat useita toimijoita ja oikeusjärjestelmiä ympäri maailmaa.³⁴ Samasta syystä yritysten voi olla vaikea toteuttaa omaa yhteiskuntavastuutaan tuotantoketjuissa, sillä usein yrityksillä ei itselläänkään ole keinoja puuttua kaikkiin tuotantoketjujen epäkohtiin.³⁵ Ongelmana nimittäin on, että usein muotiteollisuuden toimijat eivät itsekään tiedä tuotteiden valmistusolosuhteita.³⁶ Kestävien tuotteiden valmistamiseksi tuotteiden ympäristövaikutuksiin olisi kuitenkin tärkeintä puuttua juuri tuotantovaiheessa, sillä muotiteollisuuden tuotteiden elinkaaren aikana suurin osa ympäristölle haitallisista päästöistä ja vaikutuksista syntyy juuri tuotantovaiheessa.³⁷

Ennen kuin tuotantoketjuja tarkastellaan tarkemmin, tulee määritellä myös, mitä tuotantoketjun käsitteellä tarkoitetaan. Tuotantoketjulla (*supply chain*, toimitusketju) tarkoitetaan kaikkia hyödykkeen tai palvelun valmistukseen ja luomiseen osallisena olevien yritysten ja toimintojen kokonaisuutta aina tuotteen raakamateriaaleista lähtien siihen, kun ne päätyvät lopulta kuluttajan käyttöön. Tuotantoketjussa kaikki osapuolet ovat toisistaan riippuvaisia, mutta harvoin toimivat suoranaisesti yhteistyössä keskenään.³⁸ Tuotantoketjun käsite viittaa siis nimenomaan tuotteen valmistukseen.³⁹ Tuotantoketjun kanssa lähes samaa kuvaava käsite on arvoketju. Arvoketju (*value chain*) voidaan määrittää koko tuotantosarjan toiminnoiksi ja osapuoliksi, jotka luovat tai saavat arvoa tuotteiden tai palvelujen muodossa. Arvoa luovat osapuolet ovat esimerkiksi tavarantoimittajat sekä ulkoistetut työntekijät. Arvoa vastaanottavat

³³ Ks. esim. KOM (2003) 302 lopullinen, s. 4 ja Global Fashion Agenda & The Boston Consulting Group 2017, s. 8.

³⁴ Ks. esim. Salminen – Rajavuori 2019, s. 390 ja 397.

³⁵ Salminen – Rajavuori 2019, s. 387. Yrityksen yhteiskuntavastuun käsitteestä tarkemmin pääluvussa 2.2.

³⁶ KOM (2003) 302 lopullinen, s. 4.

³⁷ Dahlbo et al. 2015, s. 8.

³⁸ Christopher 2016, s. 12. Esimerkiksi yhden paidan tuotantoketju alkaa paidan materiaalin valmistamiseen tarvittavien kuitujen tuotannosta, josta se jatkuu edelleen paidan valmistukseen, jakelijoille ja myyjille, kunnes se myydään kuluttajalle.

³⁹ ISO 26000:2010, kohta 2.22.

osapuolet taas ovat asiakkaat, kuluttajat ja niin edelleen.⁴⁰ Käsitteiden välillä on käytännössä nyanssieroja, mutta tähän tutkielmaan on valikoitunut tuotantoketjun käsite sen vuoksi, että tässä halutaan kuvata vain konkreettista tuotantoprosessia ja siihen käytännönläheisemmän tuotantoketjun käsite istuu paremmin kuin abstraktimman arvoketjun.

Tuotantoketjun hallinta (*supply chain management*, SCM) tarkoittaa tuotantoketjun eri osien yhteensovittamista ja hallintaa eri keinoin, kuten tuotantoketjuihin kuuluvien organisaatioiden yhteistyön, tehokkaiden liiketoimintaprosessien ja aktiivisen informaation jakamisen kautta. Tuotantoketjujen hallinnan avulla yritys pyrkii lisäämään omaa arvoaan ja luomaan itselleen kestävästi kilpailuedun. Tuotantoketjun hallinnan ja sen kautta tuotettujen tuotteiden, palveluiden ja informaation tarkoituksena on tuottaa tuotantoketjun lopputuloksena mahdollisimman suuri asiakasarvo.⁴¹ Liiketoiminnan tehostamiseksi yritysten on kannattavaa luoda toimivia, pitkäaikaisia ja luotettavia tuotantoketjuja, joissa eri toimijat ovat yhteistyössä keskenään. Tässä tuotantoketjujen hallinnalla on suuri rooli, sillä tämä vaatii yrityksiltä usein paljon resursseja ja koordinoitua.⁴²

Tuotantoketjuihin liittyvät ympäristöongelmat ovat erityisen hankalia ratkaista, sillä niihin liittyy aina jokin vastakkainasettelu ja intressikonflikti. Esimerkiksi yritysten siirtäessä tuotantoaan halpatyövoiman maihin, voidaan tätä katsoa monelta eri kannalta. Tällaisissa tilanteissa toiminnan siirto vaikuttaa moneen eri toimijaan, joilla kaikilla on erilaiset taloudelliset intressit. Jotkut saattavat nähdä työvoiman siirron halpatyövoiman maihin mahdollisuutena kehitysmaalle kehittyä taloudellisesti ja sosiaalisesti, joidenkin mielestä se taas on vain mahdollisuus välttää ympäristökustannukset ja velvollisuudet toimia kehittyneiden maiden ympäristömääräysten mukaisesti.⁴³ Ongelmaksi on muodostunut nimenomaan valtioiden taloudellisen kasvun ja ympäristönsuojelun välinen konflikti. Ympäristönsuojelu on yrityksille suuri menoerä, joten maat, joilla ei ole tiukkaa ympäristönsuojelulainsäädäntöä, saavat yleensä maahansa yritystoimintaa ja sitä myöten talouskasvua. On puhuttu jopa kilpailusta valtioiden kesken sen suhteen, kuka suojelee ympäristöään heikoiten. Tällaista kilpailua on kuvattu käsitteellä *race to the bottom* eli vapaasti suomennettuna "kilpailuna pohjalle".⁴⁴ Yleensä ympäristökysymykset onkin huomioitu heikosti juuri halpatuotannon

⁴⁰ ISO 26000:2010, kohta 2.25.

⁴¹ Dam Jespersen – Skjøtt-Larsen 2005, s. 12.

⁴² Dam Jespersen – Skjøtt-Larsen 2005, s. 9.

⁴³ Koivurova 2012, s. 60-61 ja Åkerman 2001, s. 103–104.

⁴⁴ Koivurova 2012, s. 61.

maissa ja kansainvälisiä suuryrityksiä ja erityisesti muotiteollisuuden yrityksiä onkin kritisoitu siitä, että tuotannon siirtämisen kautta ne koittaisivat hyötyä heikosta ympäristösäätelystä ja –valvonnasta.⁴⁵

Tässä pääluvussa tarkastellaan muotiteollisuuden tuotantoketjuja. Tuotantoketjujen hallinnassa korostuvat yrityksen vapaaehtoiset keinot tehdä tuotantoketjuistaan kestävämpiä, kuten esimerkiksi itsesääntely. Tämän pääluvun seuraavissa luvuissa pyritään kuvaamaan yleisesti ylikansallisten tuotantoketjujen sääntelyn rakennetta ja ongelmakohtia. Jotta voitaisiin ymmärtää, miksi tuotantoketjujen itsesääntely ja ympäristövastuun implementointi osaksi yrityksen toimintaa ei ole aina niin yksinkertaista, luodaan tulevissa luvuissa katsaus myös siihen, mihin vapaaehtoisen ympäristövastuun noudattaminen perustuu sekä ympäristövastuun noudattamisen ja yrityksen olemassaolon tarkoituksen väliseen problematiikkaan. Tulevien lukujen teksti ei välttämättä linkity niin vahvasti muotiteollisuuteen, sillä tekstissä pyritään kuvaamaan asioita, jotka vaikuttavat yleisesti yritysten taustalla ja syvärakenteissa ja vaikuttavat siten myös muotiteollisuuden toimintaan ja tuotantoketjujen hallintaan. Asioiden soveltumista muotiteollisuuteen on pyritty kuvaamaan esimerkkien avulla aina kun se on ollut mahdollista.

2.2 Yhteiskuntavastuun ideologia kestävien tuotantoketjujen perustana

2.2.1 Ympäristövastuu yhteiskuntavastuun osa-alueena

Yrityksen yhteiskuntavastuun käsite sisältää kolme eri osa-aluetta, jotka ovat ympäristövastuu, sosiaalinen vastuu ja taloudellinen vastuu.⁴⁶ Näistä relevantein tämän tutkimuksen kannalta on yrityksen ympäristövastuu.⁴⁷ Yrityksen yhteiskuntavastuu tulee ymmärtää kokonaisvaltaiseksi konseptiksi, jolla kuvataan yrityksen kokonaisvaltaista vastuuta yhteiskuntaa kohtaan. Näihin vastuihin sisältyy olennaisena osana ympäristö. Tässä

⁴⁵ Millington 2008, s. 364.

⁴⁶ Ks. esim. Sorsa 2010, s. 17 ja Malmelin – Vaarla 2005, s. 15. Jaottelu perustuu kestävän kehityksen kolmeen pilariin (three pillars of sustainability) ja siitä käytetään usein myös käsitettä yhteiskuntavastuun kolmijalka tai 'people, planet and profit'. Lähes samaa kolmijakoa voidaan kuvata myös Triple Bottom Line –käsitteellä, joka jakaa yhteiskuntavastuun myös samaan kolmeen osa-alueeseen, mutta lähestyy niitä hieman kauppatieteellisemmästä näkökulmasta. Siinä näitä vastuualueita tarkastellaan kuin yrityksen yhteiskuntavastuullisen tilinpäätöksen osa-alueina. Monella yrityksellä on esimerkiksi tähän liittyviä raportointijärjestelmiä.

⁴⁷ Muita yhteiskuntavastuun osa-alueita ei käsitellä tässä tutkielmassa sen laajemmin, mutta lyhyesti mainittakoon, että sosiaalisella vastuulla viitataan ihmisten hyvinvointiin sekä yrityksen ulkopuolella, että sen sisällä. Taloudellisella vastuulla taas tarkoitetaan yrityksen sidosryhmiin kohdistuvien taloudellisten vaikutusten huomioimista. Ks tästä esim. Sorsa 2010, s. 17 ja Malmelin – Vaarla, s. 15

tutkielmassa ympäristövastuusta käytetään käsitettä *yhteiskuntavastuu* siten, että tämän tutkielman kontekstissa sillä kuvataan vain yhteiskuntavastuun ympäristöllistä ulottuvuutta. Tämä käsitevalinta on tehty siksi, että ympäristövastuun käsite voidaan ymmärtää kahdella tavalla. Yhtäältä se tarkoittaa juuri yhteiskuntavastuun osa-alueita yrityksen vastuista toimia ekologisesti kestäväällä tavalla. Toisaalta se voidaan ymmärtää myös vastuuna korvata ympäristölle aiheutunut vahinko tai esimerkiksi puhdistaa pilaantunut maaperä. Vaikka korvaus- tai ennallistamisvelvollisuus voi myös sisältyä yhteiskuntavastuun ympäristölliseen ulottuvuuteen, tarkoitetaan tässä tutkielmassa ympäristövastuulla nimenomaan yhteiskuntavastuuseen linkittyvää huolenpitoa ympäristöstä, mikä usein ylittää lainsäädännön rajat jäljempänä kuvatulla tavalla.

Yhteiskuntavastuun käsite on peräisin kestävä kehityksen periaatteesta. Kestävä kehitys vaikuttaa maailmanlaajuisesti yritysten sekä muiden toimijoiden yhteiskunnallisiin, taloudellisiin ja ympäristöllisiin tavoitteisiin.⁴⁸ Käsite määriteltiin ensimmäisen kerran vuonna 1987 Yhdistyneiden Kansakuntien Brundtlandin komission raportissa "kehitykseksi, joka tyydyttää nykyhetken tarpeet viemättä tulevilta sukupolvilta mahdollisuutta tyydyttää omat tarpeensa".⁴⁹ Kestävä kehitys on ikään kuin yläkäsite, jonka sisältö koskee useampia toimijoita kuin vain yrityksiä eli myös esimerkiksi julkista sektoria ja kansalaisjärjestöjä. Yritys, joka toimii kestävä kehityksen periaatteiden mukaisesti, toimii usein myös yhteiskuntavastuullisesti.⁵⁰ Kestävä kehitys sisältää yhteiskuntavastuun tavoin eri osa-alueet eli ekologisen, sosiaalisen, taloudellisen ja kulttuurillisen näkökulman.⁵¹ Vaikka kestävä kehityksen ideologina on suojella maapallon luonnonvaroja, sen tarkoitus ei ole kuitenkaan hylätä taloudellista kasvua, vaan sen avulla pyritään saavuttamaan tasapaino talouskasvun ja ympäristönsuojelun välillä.⁵²

Mitä itse yhteiskuntavastuu sitten tarkoittaa? Käsitteelle on aikojen kulussa syntynyt monia erilaisia määritelmiä, mutta niiden viesti on käytännössä sama. Yhteiskuntavastuulla tarkoitetaan yrityksen toimintaa, jossa yritys kantaa ainakin osittain vapaaehtoisesti vastuuta ekologisista, sosiaalisista ja taloudellisista velvollisuuksistaan yhteiskuntaa ja sidosryhmiään

⁴⁸ Hollo 2009, s. 22.

⁴⁹ Yhdistyneet Kansakunnat 1988, s. 26.

⁵⁰ Knuutinen 2014, s. 20–22.

⁵¹ Hollo 2009, s. 22. Tarkemmin näitä osa-alueita kutsutaan kestävä kehityksen pilareiksi, jotka kuvaavat niitä neljää tavoitetta, joihin kestävä kehityksen toteuttamisella pyritään.

⁵² Ympäristöoikeus / Kuusiniemi 2013, s. 84.

kohtaan.⁵³ Esimerkiksi Euroopan komissio määrittelee yritysten yhteiskuntavastuun yrityksen vastuuksi omista yhteiskunnallisista vaikutuksistaan.⁵⁴

Yhteiskuntavastuun käsitteen sisältö muuttuu jatkuvasti yhteiskunnan mukana. Esimerkiksi joitain aikaisemmin yritykselle vapaaehtoisia asioita on voitu sisällyttää aikojen saatossa lakiin, kun ne ovat valikoituneet yhä useamman yrityksen toimintatavaksi tai kun ne on nähty yhteiskunnallisesti merkittävänä ja lainsäätämisen arvoisena asiana.⁵⁵ Yritykset sisällyttävät yhä enenevässä määrin yhteiskuntavastuun osaksi liiketoimintastrategiaansa ja yhtiön hallintaa ja se on saavuttamassa vakiintuneen aseman osana yritysten toimintaa.⁵⁶ Yhteiskuntavastuulliset hankkeet ovatkin olleet kansainvälisessä yritystoiminnassa kasvava trendi viime vuosina maailmanlaajuisesti ja etenkin Euroopassa.⁵⁷ Yhteiskuntavastuun toteuttaminen sisältääkin usein sekä moraalisen ja eettisen näkökulman että liiketoimintänäkökulman.⁵⁸ Yhteiskuntavastuu on erittäin ajankohtainen erityisesti monikansallisten yhtiöiden osalta, joiden tuotantoketjut ulottuvat alkutuotannon aloihin, joilla on riski esimerkiksi ympäristöön ja ihmisten terveyteen kohdistuviin loukkauksiin.⁵⁹ Useimmat muotiteollisuuden yrityksen voidaan lukea juuri tähän kategoriaan.

Yhteiskuntavastuun käsitteen voidaan katsoa sisältävän neljä tunnuspiirrettä, jotka ovat vapaaehtoisuus, avoimuus, kytkeytyminen liiketoimintaan ja jatkuvuus.⁶⁰ Vapaaehtoisuuteen liittyy ensinnäkin jo aiemmin mainittu lain vaatimusten ylittäminen. Mikäli yritys toimii lain asettamien pakollisten velvoitteiden mukaan, ei toiminta ole vapaaehtoista, vaikka se voitaisiinkin katsoa yhteiskuntavastuulliseksi. Yhteiskuntavastuuseen sisältyy tietysti lain asettamat minimivaatimukset, mutta voidaan argumentoida, että aidoimmillaan yhteiskuntavastuu alkaa siitä, mihin lain asettamat vaatimukset päättyvät.⁶¹ Avoimuuteen taas kytkeytyy ajatus yrityksen toiminnan läpinäkyvyydestä ja liiketoiminnasta raportoisesta julkisesti. Avoimuuteen linkittyen useat yritykset laativat usein jopa vuosittain raportin omasta yhteiskuntavastuullisuudestaan. Vastuullisuutta voidaan mitata myös erilaisin standardein, joita

⁵³ Knuutinen 2014, s. 20–23 ja Niinimäki 2015, s. 5.

⁵⁴ KOM (2011) 681 lopullinen, s. 7.

⁵⁵ Knuutinen 2014, s. 23.

⁵⁶ Carroll 2008, s. 20.

⁵⁷ Carroll 2008, s. 41.

⁵⁸ Carroll 2008, s. 42. Yhteiskuntavastuun toteuttamisen perusteista lisää luvussa 2.2.3

⁵⁹ Mähönen – Villa 2006, s. 81. Ns. alkutuotantoalat toimivat usein kehittyvien maiden alueella, jolloin yhteiskuntavastuun vaatimukset korostuvat.

⁶⁰ Knuutinen 2014, s. 95–98.

⁶¹ Knuutinen 2014, s. 96.

useat yritykset käyttävät toimintansa yhteiskuntavastuullisuuden takaamiseksi.⁶² Kolmanneksi, yhteiskuntavastuu tarkoittaa nimenomaisesti yrityksen *liiketoiminnan* vastuullisuutta. Se ei ole siis varsinaista hyväntekeväisyyttä, eikä yritys ole yhteiskuntavastuullinen pelkästään sillä, että se tekee esimerkiksi kertaluontoisia lahjoituksia hyväntekeväisyyteen. Yhteiskuntavastuu tarkoittaa jatkuvaa yhteiskunnan ja sidosryhmien huomioonottamista, kuten esimerkiksi ympäristöaspektista katsoen, yritystoiminnan toteuttamista siten, että ympäristölle haitalliset vaikutukset minimoidaan.⁶³ Lisäksi yhteiskuntavastuullinen toiminta edellyttää *jatkuvuutta*. Yhteiskuntavastuun tulee olla osa yrityksen jokapäiväistä toimintaa.⁶⁴

Muotiteollisuuden ympäristövaikutukset kasvavat jatkuvasti ja niihin on ryhdytty kiinnittämään laajasti huomiota yhteiskunnassa ja kuluttajien keskuudessa. Moni yritys onkin huomannut tämän ja tälläkin teollisuudenalalla alkanut kehittää innovaatioita ja implementoimaan kestäviä ratkaisuja osaksi liiketoimintaansa. Vapaaehtoisista yhteiskuntavastuullisista teoista on tullut alalla jopa jonkinlainen trendi, joilla koitetaan houkuttaa ympäristötietoisia kuluttajia ostamaan tuotteita.⁶⁵ Tämä kuitenkin aiheuttaa paradoksin siitä, onko yhteiskuntavastuullisella toiminnalla ostamaan houkuttaminen oikeasti yhteiskuntavastuullista. Vaikka tuotanto olisi ekologisempaa, hyöty kuitenkin menetetään muodin tuotannon, myynnin ja kulutuksen massiivisuuden vuoksi. Ekologiset toimijat kärsivät niiden vuoksi, jotka yrittävät vain maksimoida omia tuottojaan.⁶⁶ Muotiteollisuudessa tarvitaan uusia, kaikkia sidosryhmiä hyödyttäviä ratkaisuja, jotka alkavat jo tuotteiden tuotantovaiheesta ja ylettyvät kaikille muotiteollisuuden yrityksen toiminnan tasoille.⁶⁷

⁶² Knuutinen 2014, s. 97. Esim. ISO 26000 -standardi auttaa yrityksiä toteuttamaan yhteiskuntavastuun periaatteita käytännössä ohjeidensa avulla. Erilaiset ympäristöstandardit ja -sertifikaatit rajautuvat tämän tutkielman ulkopuolelle.

⁶³ Knuutinen 2014, s.97.

⁶⁴ Knuutinen 2014, s. 98. Jatkuvuuden vaatimus on tärkeä osa yhteiskuntavastuuta, sillä yrityksiä on kritisoitu esimerkiksi kerran vuodessa julkaistavista yhteiskuntavastuuraporteista oman kuvansa kiillottamisesta ja viherpesusta.

⁶⁵ Tämän kaltaisen toiminnan ilmentymä ovat esimerkiksi muotiteollisuuden toimijoiden vapaaehtoiset tuottajavastuujärjestelmät, joita käsitellään tarkemmin luvussa 3.2.3.

⁶⁶ Kent 2019 ja EAC 2019, s. 50.

⁶⁷ Niinimäki 2015, s. 3.

2.2.2 Yritysten itsesääntely

Ylikansallisen ulottuvuuksien vuoksi tuotantoketjuja on vaikeaa säännellä tai valvoa spesifeillä oikeudellisilla instrumenteilla ja siksi itsesääntely on yksi tärkeimmistä tavoista yritykselle toteuttaa yhteiskuntavastuutaan.⁶⁸ Yrityksen toiminnan sisäistä järjestämistä kutsutaan corporate governanceksi, joka toteutetaan usein itsesääntelyn keinoin.⁶⁹ Corporate governancen tehokas järjestäminen ja sitä kautta tehokas itsesääntely on tärkeää, sillä usein hyvä yrityksen hallinnointi tekee yrityksestä pitkällä aikavälillä kestävämmän ja lisää myös siten yrityksen kilpailukykyä.⁷⁰ Yrityksillä on ratkaiseva rooli kestävän kehityksen toteuttamisessa yhteiskunnassa ja suurelta osin kestävän kehityksen implementoiminen osaksi liiketoimintaa tapahtuu usein itsesääntelyn kautta.⁷¹ Yritykset voivat omien sisäisten prosessiensa lisäksi säännellä toimintaansa ympäristöystävällisempään suuntaan myös tekemällä päätöksiä siitä, että esimerkiksi yrityksen valmistamat tuotteet tai niiden tuotantotavat ovat ympäristöystävällisiä.⁷²

Itsesääntelyn tarve on syntynyt sekä kansallisen lainsäädännön että kansainvälisen ympäristösääntelyä koskevien aloitteiden riittämättömyydestä. Kummassakin on tunnustettu yritysten vastuu ympäristövaikutusten hallinnassa, mutta asiaa on mahdotonta säännellä tyhjentävästi virallisen ja oikeudellisen sääntelyn puitteissa.⁷³ Tällä hetkellä pelkkä lain noudattaminen ei riitä riittävän ympäristövastuun toteuttamiseen. Itsesääntelyn avulla yritys voi siis itse täydentää toimintatapojaan sellaisilta osin, joihin lainsäädäntö jättää aukkoja. Oikeudellisella sääntelyllä on mahdoton ohjata kaikkia yrityksen toimia ympäristövastuullisemmaksi ja siksi itsesääntely on tehokas keino ympäristövastuiden toteuttamiseen. Toki oikeudelliset raamit on hyvä olla olemassa, mutta yksityiskohtien jättäminen yrityksien itsensä päätettäväksi voi monesti olla tehokkaampaa kuin asettaa lailla toiminnalle tiukkoja puitteita.⁷⁴

Itsesääntelyn toteuttamiseen kytkeytyy jo aikaisemmin yhteiskuntavastuun yhteydessä mainittu vapaaehtoisuuden aspekti. On siis todettu, että aito yhteiskuntavastuu alkaa siitä, mihin lain

⁶⁸ Sorsa 2010, s. 19. Ks. myös Kokko 2016, s. 30, jossa todetaan, että yritysten ympäristövastuussa itsesääntely on tärkeä osa ympäristönsuojelun kokonaiskuvaa, vaikka sitä ei ole kytketty lakeihin.

⁶⁹ Ks. esim. Mähönen – Villa 2010, s. 1–3. Corporate governancen käsitettä käsitellään laajemmin kappaleessa 2.2.4 yrityksen liiketoiminnan ja yhteiskuntavastuun toteuttamisen välisen kollision käsittelyn yhteydessä.

⁷⁰ KOM (2012) 740 lopullinen, s. 3 ja KOM (2011) 164 lopullinen, s. 2.

⁷¹ Clarke 2015, s. 148.

⁷² Millon 2015, s. 36.

⁷³ Millon 2015, s. 36–37.

⁷⁴ Millon 2015, s. 40.

rajat päättyvät, mutta sisältäen kuitenkin lain asettamat vaatimukset. Suomen lainsäädäntö ei kuitenkaan tunne sanaa yhteiskuntavastuu. Epäsuorasti toki monenkin lain noudattaminen tekee yrityksestä implisiittisesti yhteiskuntavastuullisemman toimijan, mutta varsinaista yhteiskuntavastuuta lain pykälässä ei ole nimenomaisesti mainittu. Voikin olla vaikea ymmärtää, miksi yritysten toivotaan toteuttavan yhteiskuntavastuutaan, mutta tätä ei kuitenkaan suoranaisesti ole sisällytetty lainsäädäntöön. Koska vapaaehtoisuus yhteiskuntavastuun noudattamisessa ylipäätään on tärkeä tekijä, on se sitä myös itsesääntelyssä. Itsesääntely on vapaaehtoista kahdessakin merkityksessä eli itsesääntelyjärjestelmien luominen on vapaaehtoista, kuten myös sitoutuminen niiden noudattamiseen. Leimallista itsesääntelylle onkin täten tietoinen sääntely- ja noudattamistahto.⁷⁵ Vapaaehtoisuuden kautta itsesääntelyyn liittyy siis myös esimerkiksi yrityksen toiminnan moraaliset näkökulmat.

Itsesääntelyllä⁷⁶ tarkoitetaan talouden ja yhteiskunnan toimijoiden vapaaehtoisesti vahvistamia käytäntöjä, sääntöjä, ohjeita tai sopimuksia, joilla kyseiset toimijat ohjaavat ja organisoivat toimintaansa. Nämä sääntöjen ja ohjeiden sisältö koskee useimmiten toiminnan laatua, toimijan suhdetta sidosryhmiinsä tai toimijan menettelytapoja ja niiden tarkoituksena on toiminnan laadun parantaminen.⁷⁷ Itsesääntelyn tunnusmerkkeinä ovat jonkin toimijan laatimat omaa toimintaansa koskevat säännöt, niiden noudattamista koskevat valvontajärjestelmä sanktioineen sekä erimielisyyksien ratkomista koskevat mekanismit. Itsesääntelyn muotoja on kuitenkin lukuisia ja yhtiön toiminta voidaan luokitella itsesääntelyksi, vaikka se ei sisältäisikään kaikkia näitä elementtejä.⁷⁸ Itsesääntelyn avulla luodaan yleensä velvoitteita kaikille tuotanto- ja arvoketjun osapuolille.

Kuten aiemmin tullut ilmi, vastuullisessa liiketoiminnassa on kyse yrityksen toiminnan vaikutuksista yrityksen sidosryhmiin ja näiden odotusten täyttämisestä. Yritysten halu toimia yhä yhteiskuntavastuullisemmin on lähtöisin juuri sidosryhmien odotuksista ja siten yritysten halu lisätä omaa kilpailukykyisyyttään vaikuttamalla yhteiskuntavastuun eri osa-alueisiin.⁷⁹ Ympäristövastuuseen liittyvät itsesääntelyjärjestelmien avulla yritys voi osoittaa sidosryhmilleen, että yritys toimii yhteiskuntavastuullisesti ympäristöasioiden suhteen.

⁷⁵ Tala 2006, s. 187.

⁷⁶ Itsesääntely täydentää *yhteissääntelyä*, jossa yhdessä eri itsesääntelystä vastaavien toimijoiden kanssa pyritään saavuttamaan lainsäätäjän määrittelemät tavoitteet. Yhteissääntelyssä julkinen valta ja yksityiset toimijat yhdessä osallistuvat sääntelytehtävien hoitamiseen. Ks. yhteissääntelystä esim. Sorsa 2010, s. 12 ja Tala 2007a, s. 11-12.

⁷⁷ Sorsa 2010, s. 11.

⁷⁸ Tala 2007a, s. 9.

⁷⁹ Sorsa 2010, s. 18–19.

Ajatuksena on koko henkilöstön sitoutuminen ympäristönsuojeluun liiketoiminnassa.⁸⁰ Itsesääntelyä toteuttaessa toimitaankin usein yhteistyönä eri toimijoiden tai sidosryhmien kesken. Muodot voivat vaihdella niiden tarkoituksen mukaan. Vertikaalisessa itsesääntelyssä itsesääntelyn välineitä luodaan arvoketjun eri toimijoiden käyttöön.⁸¹ Horisontaalinen itsesääntely kohdistuu taas saman alan toimijoihin yhtenäistämällä yritystoimintaa saman toimialan sisällä.⁸²

Kansainvälisesti on luotu ohjenuoria, joilla yritetään ohjata yrityksiä vastuullisemman yritystoiminnan järjestämiseen. Tällainen yleinen ohjenuora on esimerkiksi Yhdistyneiden kansakuntien *Global Compact*, joka määrittää yhteiskuntavastuullisen toiminnan kymmenen periaatetta, jotka sisältävät ohjeita ympäristöystävälliseen, ihmisoikeuksia kannattavaan, vastuullista työvoimaa käyttävään sekä korruption vastaiseen toimintaan.⁸³ Myös Taloudellisen yhteistyön ja kehityksen järjestö (*Organization for Economic Co-operation and Development*, OECD) on luonut monikansallisia yrityksiä koskevat ohjeet (*OECD Guidelines for Multinational Enterprises*), jotka ovat ei-sitovia suosituksia ylikansallisille yhtiöille esimerkiksi erilaisten periaatteiden ja standardien implementoimiseksi osaksi yrityksen toimintaa. OECD:n ohjeet sisältävät muun muassa ohjeistuksia ympäristönsuojelun ja kestävä kehityksen vaalimisesta.⁸⁴ Monet yritykset ovat implementoineet yhteiskuntavastuuta koskevia ohjeita toimintaansa Code of conductien avulla, jotka ovat yrityksen omia sosiaalisen ja ympäristövastuun eettisiä ohjeistoja.⁸⁵ Code of conductit ovat yleensä yrityksen "julistuksia", jossa ne lupaavat toimia vastuullisesti itse kuvailemallaan tavalla. Code of conductien sisältö on yrityksen itsensä päätettävissä.⁸⁶

Muotiteollisuuden suhteen merkittävä itsesääntelyohje on OECD:n vuonna 2018 julkaisemat ohjeet vastuullisiin tuotantoketjuihin vaate- ja jalkineiteollisuudessa (*OECD Due Diligence*

⁸⁰ Sorsa 2010, s. 60.

⁸¹ Sorsa 2010, s. 20. Vertikaalisista itsesääntelyn keinoista voidaan mainita esimerkiksi Foreign Trade Associationin *The Business Environmental Performance Initiative* (BEPI), joka on luotu sekä myyjille, maahantuojille että tuotemerkkien haltijoille kehittämään yritysten ympäristövastuuta tuoteketjuissa maailmanlaajuisesti. Ks. enemmän <https://www.amfori.org/sites/default/files/new%20brochure%202015.pdf>. Luettu 10.5.2019.

⁸² Sorsa 2010, s. 20. Esim. Fair Wear Foundation työskentelee yhteistyössä monen muotibrändin kanssa tuotantoketjuissa osallisina olevien työntekijöiden olojen parantamiseksi. Mukana säätiön toiminnassa on 133 muotibrändiä, muun muassa Acne Studios, Mini Rodini, Haglöfs ja Filippa K. Ks. lisää Fair Wear Foundationin verkkosivuilta <https://www.fairwear.org/>, Luettu 10.2.2020.

⁸³ Yhdistyneet kansakunnat, The Ten Principles of UN Global Compact.

⁸⁴ OECD 2011, s. 3.

⁸⁵ Moilala 2010, s. 2.

⁸⁶ Ks. Inditex 2012.

Guidance for Responsible Supply Chains in the Garment and Footwear Section). Kyseinen ohjeistus on jatkoa OECD:n antamille yleisille ylikansallisia yrityksiä koskeville ohjenuorille, mutta sillä halutaan tukea näiden yleisten ohjeiden noudattamista alan vaatimien erityispiirteiden puitteissa.⁸⁷ Ohjeissa keskitytään suurimmaksi osaksi työntekijöihin liittyviin ihmisoikeusseikkoihin, mutta ympäristökysymyksetkin on huomioitu ohjeistuksessa. Ympäristöön liittyviä ohjeistuksia on kirjattu muun muassa haitallisiin kemikaaleihin, veden käyttöön kasvihuonekaasuihin liittyen.⁸⁸ Nämä ohjeet ovat merkittävät muotiteollisuuden kannalta, koska niissä sekä tunnustetaan muotiteollisuuteen liittyvät ongelmat että luodaan alalle liittyviä erityisohjeistuksia.

Itsesääntelyn ongelma on, että vaikka yritys kertoisi toimivansa yhteiskuntavastuullisesti itsesääntelyn keinoin, on ulkopuolisen usein vaikeaa, jopa mahdotonta varmistua, toimiiko yritys oikeasti vastuullisesti. Usein yritysten tuotantoketjut ja toimintatavat eivät mahdollisesta raportoinnistakaan huolimatta ole tarpeeksi läpinäkyviä, jotta pystyisi varmistamaan, toimiiko yritys oikeasti omien lupauksensa mukaisesti. Näin on myös muotiteollisuuden yritysten kohdalla valitettavan usein. Varsinkin edellä mainittuja code of conducteja on kritisoitu juuri siitä syystä, että ne jäävät usein vain julistuksen tasolle, sillä itse code of conductien sisällön implementoinnista yrityksen toimintaan ei yleensä raportoida juuri mitään.

2.2.3 Mihin yritysten yhteiskuntavastuu ja itsesääntely perustuu?

Yhteiskuntavastuun noudattamisen motivaattoreina on pidetty lähinnä neljää eri lähtökohtaa, jotka ovat kestävä kehitys, moraalinen velvoittavuus, yrityksen toimintamahdollisuudet yhteiskunnassa sekä yrityksen maine.⁸⁹ Kuten aiemmassa luvussa kuvattiin, yhteiskuntavastuun käsite perustuu oikeastaan kokonaisuudessaan kestävän kehityksen ideologiaan. Ideologia on yleinen ja se yhdistetään yhteiskuntavastuun kolmesta osa-alueista usein eniten juuri tässä tutkielmassa käsiteltyyn ympäristövastuuseen. On siis esitetty, että yritys toteuttaa yhteiskuntavastuuta saavuttaakseen kestävän kehityksen päämäärän.⁹⁰ Mutta vaikka näin olisi, niin motivoiko pelkästään jokin ideologia yksinään yleisesti kaikkia yrityksiä? Usein taustalla tulee olla muitakin syitä, mistä päästään taas listan seuraavaan kohtaan eli moraaliseen velvoittavuuteen.

⁸⁷ OECD 2018, s. 3.

⁸⁸ OECD 2018, s. 161–171.

⁸⁹ Knuutinen 2014, s. 75–76.

⁹⁰ Knuutinen 2014, s. 76.

Yhteiskuntavastuuseen, kuten ylipäätään koko oikeusjärjestelmään sekä oikeuden ja talouden väliseen suhteeseen, liittyy moraalinen ja lainsäädännön välinen suhde.⁹¹ Lainsäädäntö tarjoaa yrityksille minimivaatimukset yhteiskuntavastuun toteuttamiseksi ja näiden minimivaatimusten noudattamista voidaan kutsua yrityksen oikeudelliseksi vastuuksi. Oikeudellista vastuuta täydentää moraalinen vastuu, jota noudatetaan, kun yrityksen toiminta ylittää lainsäädännön asettamat vaatimukset eli toisin sanoen toteuttaa yhteiskuntavastuutaan. Sekä oikeudellinen vastuu että moraalinen vastuu ovat kumpikin osa vastuullista yritystoimintaa.⁹² Lainsäädännön noudattaminen toki sisältyy yrityksen yhteiskuntavastuulliseen toimintaan, mutta mikäli yritys ei tee mitään ylimääräistä, sitä ei voitane kutsua erityisen yhteiskuntavastuulliseksi toimijaksi, ottaen huomioon aikaisemmassa kappaleessa esitellyt yhteiskuntavastuun tunnusmerkit. Koska velvollisuus yhteiskuntavastuun noudattamiseen ei synny suoraan lain nojalla, yrityksen tulee luoda itse keinoja yhteiskuntavastuullisen liiketoiminnan implementointiin.⁹³

Jos yrityksellä ei siis ole lainsäädännöllistä pakkoa ottaa ympäristövastuuta osaksi liiketoimintaansa, mihin se silloin perustuu? Moraalisesta velvoittavuudesta on johdettavissa käsite yrityskansalaisuudesta (*corporate citizenship*) eli siitä, että yritysten tulisi toimia osana yhteiskuntaa aivan kuten kenen tahansa yhteiskunnan jäsenen.⁹⁴ Yritykset ovat kuitenkin osa yhteiskuntaa, eivätkä ne voi toimia täysin vastoin yhteiskunnan asettamia sääntöjä tai ristiriidassa yhteiskunnan yleisten arvojen kanssa.⁹⁵ Yrityskansalaisuuden käsite eroaa jäljempänä mainitusta yrityksen "kiitollisuudenvelasta" yhteiskunnalle siinä, että yrityskansalaisuus perustuu enemmänkin siihen ajatukseen, että yritys on itsenäinen ja reaalin toimija siinä missä luonnollinenkin henkilö ja vastaa itse omista teoistaan

⁹¹ Ks. esim. Eriksson 1997, s. 66–67, jossa Eriksson toteaa, että toisaalta oikeus perustuu moraalille ja eettisille perusteille, mutta toisaalta oikeudenkäyttöön ei voida liiaksi liittää moraalista, sillä sen tulisi olla enemmänkin oikeuden ulkopuolinen mittari sisäänrakennetun tekijän sijasta. Tässä tutkielmassa moraalista ja etiikkaa tarkastellaan oikeudesta erillisenä kokonaisuutena, sillä yritysten yhteiskuntavastuu pohjautuu vahvasti juuri moraalisiin ja halukkuuteen soveltaa toiminnassaan vapaaehtoisia toimintoja myös lainsäädännön ulkopuolella.

⁹² Sorsa 2010, s. 12 ja 17.

⁹³ Tällaisten keinojen implementointia kuvataan itsesääntelyn käsitteellä. Itsesääntelyä käsitellään kappaleessa **Error! Reference source not found.**

⁹⁴ Fekete 2005, s. 141–142. Ks. myös Knuutinen 2014, s. 58–62, jossa kirjoittaja näkee samankaltaisen problematiikan myös esimerkiksi yritysten verotuksen kannalta eli toisaalta yhteiskunnassa vastuullista yritystoimintaa on veronmaksaminen ja sitä kautta julkisten palveluiden ja hyvinvointiyhteiskunnan rahoittaminen, vaikka yrityksille verotus on usein vain menoerä.

⁹⁵ Sorsa 2010, s. 17.

käyttäytymällä kunnan kansalaisen tavoin. Tätä kansalaisuuden velvoitetta toteuttaa yrityksessä yrityksen johto.⁹⁶

Yrityksen toimintamahdollisuudet yhteiskunnassa taas viittaavat argumenttiin siitä, että yrityksen tulisi kantaa huolta yhteiskunnasta ja osallistua yhteiskunnallisen hyvinvoinnin kehittämiseen, koska yhteiskunta mahdollistaa yrityksille niiden olemassaolon. Ilman yhteiskunnallisia ja lainsäädännöllisiä järjestelmiä yritystä ei voisi edes muodostaa ja siksi, yrityksen tulisi auttaa yhteiskuntaa omalla toiminnallaan.⁹⁷ Tämän teorian mukaan yritys hyötyy sekä yhteiskunnan luomista toimintaedellytyksistä, kuten yhdyskuntarakenteista, koulutetusta työvoimasta ja yrityksen hyödynnettävissä olevista yhteiskunnallisista palveluista, että julkishyödykkeistä kuten infrastruktuurista ja kommunikaatioyhteyksistä. Hyötyminen toimii kuitenkin molempiin suuntiin, sillä yritykset antavat yhteiskunnalle hyötyä muun muassa verojen ja tuottamiensa hyödykkeiden kautta. Vastavuoroisuuteen kuuluu siis myös yrityksen huolenpito ja vastuunottaminen yhteiskunnassa esimerkiksi ympäristönsuojelun kautta.⁹⁸

Yritykset voivat implementoida ympäristövastuun osaksi liiketoimintaansa neljällä eritasoisella tavalla. Kaikkein alhaisin taso yhteiskuntavastuun omaksumiseen osaksi yrityksen liiketoimintaa on passiivisesti ongelmanratkaisun yhteydessä eli silloin kun ympäriltä tulevan paineen, eli sidosryhmien tai viranomaisten vuoksi on pakko. Toisekseen ympäristövastuu voidaan ottaa osaksi liiketoimintaa riskien minimoimisen vuoksi eli sen riskin poistamiseksi, että yrityksen arvo laskisi sen vuoksi, ettei se ole implementoinut yhteiskuntavastuuta osaksi liiketoimintaansa. Kolmas tapa on toimia ympäristövastuullisesti innovaatioiden kautta eli tällaisessa tilanteessa yritys ymmärtää vastuullisen toiminnan mahdollisuudeksi menestyä markkinoilla ja jopa saada sijaa uusilla markkina-alueilla. Kaikkein korkein yhteiskuntavastuun taso on silloin, kun yritys toimii vastuullisesti siksi, että se tuntee olevansa vastuussa siitä yhteiskuntaa kohtaan. Tällöin yritys toimii yhteistyössä sidosryhmiensä kanssa ja pyrkii muokkaamaan liiketoimintaansa aktiivisesti kestävämpään suuntaan.⁹⁹

Yrityksen maineeseen perustuva yhteiskuntavastuun noudattamisen on argumentoitu olevan yhteiskuntavastuun noudattamisen perusteista jopa vahvin, sillä maineen vaikutusta yrityksen

⁹⁶ Knuutinen 2014, s. 66–67 ja 77. Yrityksillä ei lain luomana, oikeudellisena ja abstraktina ilmiönä itsellään ole käsitystä oikeasta ja väärästä, vaan moraali muodostuu yrityksessä työskentelevien luonnollisten ihmisten kollektiivisen moraalikäsitteen perusteella.

⁹⁷ Ks. Knuutinen 2014, s. 64–65 ja 79.

⁹⁸ Knuutinen 2014, s. 80.

⁹⁹ Strigl 2005, s. 129.

toiminnalle on usein vaikea kiistää. Menestyvä liiketoiminta edellyttää, että myös sidosryhmien eduista huolehditaan ja siksi esimerkiksi ympäristöasioiden laiminlyönnillä on melko varmasti negatiivisia vaikutuksia yrityksen maineelle ja sitä kautta myös liiketoiminnalle. Tämän sai kokea esimerkiksi aikoinaan todella menestynyt vaatebrändi Abercrombie & Fitch. 2000-luvun alussa vaateyhtiötä kohtaan nostettiin useita syytteitä, jotka liittyivät useimmiten työntekijöiden syrjintään ja epäasianmukaiseen kohteluun. Yrityksen huono maine alkoi kiiriä ja sen suosio kuluttajien keskuudessa laski rajusti. Tämän seurauksena vaateyritys joutui muun muassa sulkemaan useita liikkeitään ja painii edelleen taloudellisten ongelmien kanssa.¹⁰⁰ Vaikka kyse Abercrombie & Fitchin tapauksessa ei ollut kyse ympäristövastuiden laiminlyönnistä, on se kuitenkin konkreettinen esimerkki siitä, mitä haitallinen julkisuus voi yritykselle aiheuttaa. Yrityksen maine liittyy vahvasti siis voiton tuottamiseen yritykselle ja siihen syvennyttään vielä enemmän seuraavassa luvussa yritysten liiketoiminnan tarkoituksen yhteydessä.

2.2.4 Yhteiskuntavastuun toteuttamisen ja yritysten liiketoiminnan tarkoituksen välinen kollisio

Jotta voitaisiin paremmin ymmärtää, miksi yrityksille voi olla joskus vaikea implementoida yhteiskuntavastuullisia toimia osaksi liiketoimintaansa, tulee tarkastella yrityksen toiminnan ja olemassaolon perimmäistä tarkoitusta ja pohtia, miten yhteiskuntavastuun toteuttaminen sopii osaksi tätä tarkoitusta. Tähän kysymykseen vastaamisen kautta voidaan myös paremmin ymmärtää, mikä motivoi yritystä ottamaan ympäristöasiat toiminnassaan huomioon, varsinkin jos sillä ei ole suoraa ja välitöntä positiivista vaikutusta liiketoiminnan tulokseen. Tässä tutkielmassa tätä kysymystä pohditaan erityisesti osakeyhtiön näkökulmasta, sillä osakeyhtiö on suosituin ja yleisin yhtiömuoto ja siten suurin osa muotiteollisuuden toimijoista harjoittaa toimintaansa myös osakeyhtiömuodossa.¹⁰¹ Yhtiöiden tarkoitusta tarkastellaan tässä kappaleessa erityisesti Suomen lainsäädännön näkökulmasta, vaikka samat lähtökohdat ovat nähtävissä myös ylikansallisesti osakeyhtiömuotoisissa yrityksissä.¹⁰²

Yritysten yhteiskuntavastuullisen toiminnan ja taloudellisesti kannattavan liiketoiminnan välillä on ristiriita, sillä yritysten päätavoitteena on usein taloudellinen menestys ja oman edun tavoittelu, sekä liiketaloudellisesti tuottavan toiminnan maksimointi.¹⁰³ Tämä on johdettavissa

¹⁰⁰ Koehler 2017, s. 68–69.

¹⁰¹ Ks. esim. PRH 2020, jonka mukaan, Suomen suosituin yritysmuoto oli sekä vuonna 2019 että 2018 osakeyhtiö.

¹⁰² Hansmann – Kraakman 2001, s. 440.

¹⁰³ Sorsa 2010, s. 17.

osakeyhtiölaista (21.7.2006/624, OYL), jonka mukaan osakeyhtiön tarkoitus on tuottaa voittoa osakkeenomistajalle, jollei yhtiöjärjestyksessä määrätä toisin. Lisäksi OYL:n mukainen johdon tehtävä on huolellisesti toimien edistettävä yhtiön etua. Asian ristiriitaisuutta lisää se, että osakeyhtiön johdon ja osakkeenomistajien välillä on intressiristiriita, joka johtuu siitä, että päätökset yhtiössä tekee johto, mutta varallisuuttaan yhtiöön ovat sijoittaneet johdosta usein erilliset osakkeenomistajat.¹⁰⁴ Osakkeenomistajien odotus on usein yrityksen voiton tuotto tai vähintään taloudellinen tasapaino, mitä investointi ympäristöasioihin heikentää.¹⁰⁵

Osakeyhtiöiden sisäisen toiminnan järjestämistä kutsutaan corporate governanceksi. Se tarkoittaa yrityksen sisäisiä hallinto- ja toimintajärjestelmiä, jotka on järjestetty itsesääntelyn¹⁰⁶ keinoin. Usein corporate governance nähdään suppeana käsitteenä, joka viittaa ainoastaan esimerkiksi siihen, miten vastuu jaetaan yrityksen sisällä. Corporate governance voidaan kuitenkin ymmärtää myös laajemmaksi käsitteeksi, jolloin siihen luetaan kaikki yrityksen sisäiset toimintatavat, joilla hoidetaan esimerkiksi ympäristöasioita.¹⁰⁷ Koska corporate governancen sisältöä ei ole säädetty lailla, liittyy siihen vahvasti jo aiemmin mainitut moraalinen ja vapaaehtoisuuden ulottuvuudet.

Yhteiskuntavastuullisiin toimiin investoiminen on usein yrityksille kallista. Siten se vähentää yrityksen varallisuutta, hyödyttämättä kuitenkaan usein välittömästi osakkeenomistajia. Tästä herääkin kysymys, onko yhteiskuntavastuullisiin toimiin ryhtyminen perusteltua yrityksen toiminnan tarkoituksen näkökulmasta ja voidaanko corporate governancen puitteissa ryhtyä esimerkiksi vapaaehtoisiin ympäristönsuojeluhankkeisiin? Kysymys asettaa vastakkain edellisissä kappaleissa käsitellyt näkökulmat yrityksen moraalista subjektiivuudesta ja yrityskansalaisuudesta yrityksen voitontuottamistarkoituksen kanssa. Voiko yritys ryhtyä yhteiskuntavastuullisiin toimiin kuitenkaan vain perusteenaan moraalinen tai velvollisuus yhteiskuntaa kohtaan ja miten tällainen toiminta hyödyttää osakkeenomistajia, jotka kuitenkin viime kädessä sijoituksillaan kantavat riskin yrityksen toiminnasta?

¹⁰⁴ Mähönen – Villa 2006, s. 77–78.

¹⁰⁵ Romson 2011, s. 38–40. Lisäksi kirjoittaja esittää, että myös pakollisiin, lainsäädännöllisiin ympäristöä koskeviin viranomaisten vaatimuksiin mukautuminen voi heikentää yhtiön varoja ja tuottoa osakkeenomistajille. Tällaisiin vaatimuksiin mukautuminen ei kuitenkaan ole vapaaehtoista ja siten useinkaan osakeyhtiön johdon päätettävissä. Siksi tällainen näkökulma rajautuu tämän tutkielman ulkopuolelle.

¹⁰⁶ Itsesääntelyä käsiteltiin laajemmin kappaleessa 2.2.2.

¹⁰⁷ Mähönen – Villa 2010, s. 1–3.

Yrityksen teorian mukaan yritykset koostuvat sopimuksenomaisista suhteista yrityksen eri sidos- ja eturyhmien välillä.¹⁰⁸ Osakeyhtiöt voidaan nähdä useiden sopimusten verkostona, jossa jokaisella toimijalla ja sidosryhmällä on oma tehtävänsä osakeyhtiön toiminnassa.¹⁰⁹ Siten voidaan ajatella, että oikeastaan osakeyhtiö on käytännössä ja yksinkertaisimmillaan luonnollisten henkilöiden välinen yhteenliittymä. Jos osakeyhtiötä ajatellaan sopimusten verkostona, tulisi yhteiskuntavastuun kantamisen hyödyttää aina sopimuksen kaikkia osapuolia, kuten sopimuksilla yleensä on tapana.¹¹⁰

Oikeaa vastausta siihen, kumpaa yrityksen toiminnan tulisi hyödyttää, osakkeenomistajia vaiko ympäröivää yhteiskuntaa, ei ole. Asia riippuu täysin siitä, katsooko asiaa yhteiskunnan vaiko osakkeenomistajien näkökulmasta. Tosiasia on kuitenkin se, että on mahdollista saavuttaa lopputulos, jolloin kummankaan ryhmän edusta huolehtiminen ei ole itse asiassa toiselta pois. Kuten aikaisemmissa kappaleissa on kuvattu, nykyaikana oletus on, että yritykset toimivat myös eettisesti. On siis irtauduttava tiukasta omistajalähtöisestä ajattelusta ja alettava ajatella asiaa siten, että investoinnit ympäristöön, voivat itse asiassa olla myös investointi yritykseen ja sitä myötä varojen tuottamista osakkeenomistajille. Corporate governanceen liittyvä valistunut sidosryhmäteoria (*enlightened shareholder theory*) nimittäin tunnustaa ajatuksen siitä, että sidosryhmien tyytyväisyys on usein ratkaiseva tekijä yrityksen menestymiselle pidemmällä tähtäimellä. Vaikka osakkeenomistajat sijoittavat yhtiöön rahaa, on sidosryhmien tyytyväisyys myös tärkeää, sillä he ratkaisevat viime kädessä sen, tuleeko yritys menestymään.¹¹¹

Edellä mainitun perusteella, on syntynyt käsitteet valistuneesta oman edun tavoittelusta (*enlightened self-interest*) ja valistuneesta arvonmaksimoinnista (*enlightened value maximization*). Kummatkin käsitteet viittaavat siihen, että yrityksen on toiminnassaan huomioitava se, että yritys vastuun huomiotta jättäminen voi johtaa liiketoiminnan kannalta kielteisiin seurauksiin. Monesti yrityksen julkisella kuvalla ja maineella saattaa olla olennainen merkitys yritystoiminnan menestymisen kannalta.¹¹² Mikäli yritys laiminlyö vaikkapa ympäristöön liittyvät velvoitteensa, voi sillä olla negatiivista vaikutusta yrityksen julkiseen kuvaan ja ympäristöä laiminlyövä toiminta saattaa johtaa esimerkiksi kuluttajien boikottiin ja tätä kautta yrityksen liiketoiminnan tuloksen heikentymiseen. Siten sijoitukset ja resurssien

¹⁰⁸ Ks. esim. Mähönen – Villa 2006, s. 75.

¹⁰⁹ Villa 2001, s. 75.

¹¹⁰ Knuutinen 2014, s. 68–69.

¹¹¹ Tricker 2014, s. 72.

¹¹² Airaksinen – Pulkkinen – Rasinaho 2018, s. 35.

käyttö ympäristönsuojeluun ei välttämättä ole ristiriidassa yhtiön voitontuottamistarkoituksen kanssa. On nimittäin ajateltava, että tällaiset sijoitukset liittyvät nimenomaan yrityksen toiminnan tuoton maksimointiin pitkällä aikavälillä ja ovat siksi kannattavia myös osakkeenomistajien näkökulmasta, vaikka ylittäisivätkin lainsäädännön asettamat rajat.¹¹³

Osakeyhtiölain mukaisen osakeyhtiön voitontuottamistarkoituksen ei tule siis katsoa tarkoittavan mahdollisimman suurta määrää voitonjakokelpoisia varoja lyhyellä aikavälillä, vaan voiton tuottamista voidaan arvioida myös pidemmällä aikavälillä, kunhan voittoa hankitaan oikeusjärjestyksen asettamissa puitteissa.¹¹⁴ Suomen osakeyhtiölaissa tunnustetaan tämä näkökulma voitontuottamistarkoituksen määrittelyssä ja lain esitöissä todetaankin, että tuottoa on tarkoitus saada pidemmällä aikavälillä ja siksi erilaiset investoinnit ovat hyväksyttäviä, mikäli ne hyödyttävät lopulta osakkeenomistajaa. Yritysten toimintaan kuuluu myös tulevaisuuteen tähtäävien investointien tekeminen, joilla ei ole suoraa vaikutusta taseeseen ja siten ne rasittavat tilikauden tulosta täysimääräisesti.¹¹⁵

Yhteiskuntavastuuseen investointi voidaan siis mieltää nykyään hyväksyttäväksi osaksi yritysten liiketoimintastrategiaa ja yritykset ovatkin nykyään yhtä tietoisempia esimerkiksi ympäristönsuojeluun sijoittamisen vaikutuksesta yrityksen arvonnousuun.¹¹⁶ Kuluttajien tietoisuuden lisääntyessä yrityksen ympäristönsuojelulliset strategiat saattavat olla jopa yrityksen kilpailuvaltti ja sitä voidaan käyttää myös markkinointivälineenä.¹¹⁷ Vastuullisuudella on myös siis suuri merkitys yhtiön maineen ja myös maineeseen liittyvien riskien hallinnassa.¹¹⁸ Yhteiskuntavastuun noudattamisella on siis yhteys yhtiön kilpailukykyyn sekä laatuun, innovaatioihin ja mahdollisuuksiin.¹¹⁹

¹¹³ Airaksinen – Pulkkinen – Rasinaho 2018, s. 35, Tolonen 2007, s. 416 ja Kokko – Mähönen 2015, s. 48.

¹¹⁴ Knuutinen 2014, s. 61 ja Airaksinen – Pulkkinen – Rasinaho s. 30–31, jossa todetaan, että lainsäädännön rikkominen on OYL:n voitontuottamistarkoituksen kanssa ristiriidassa, sillä lain rikkomisella on kielteisiä vaikutuksia muun muassa yhtiön maineeseen, jolloin kyseisestä toiminnasta on haittaa yhtiön toiminnalle.

¹¹⁵ HE 109/2005, s. 38–39. Esimerkkeinä tällaisista investoinneista annetaan tuotantokoneiston uudistaminen tai henkilöstön kouluttaminen, mutta mikään ei viittaa siihen, etteivätkö nämä lain esitöissä kuvatut investoinnit voisi olla investoimista myös ympäristönsuojelullisiin seikkoihin. Ks. myös Airaksinen – Pulkkinen – Rasinaho 2018, s. 30.

¹¹⁶ KOM (2001) 366 lopullinen, s. 4. Ks. myös KOM (2011) 681, s. 7, jossa yrityksiä jopa kannustetaan omaksumaan pitkän aikavälin strategioita innovatiivisten tuotteiden, palveluiden ja liiketoimintamallien kehittämiseen yhteiskuntavastuun lisäämiseksi.

¹¹⁷ KOM (2003) 302 lopullinen, s. 6.

¹¹⁸ Lautjärvi 2019, s. 436 ja 440.

¹¹⁹ Lautjärvi 2019, s. 431.

Yhteiskuntavastuun toteuttamista liiketoiminnan puitteissa voidaan tarkastella myös taloustieteellisestä näkökulmasta. Liiketaloustieteellinen käsite jaetun arvon luomisesta (*creating shared value*) tarkoittaa, että taloudellinen lisäarvo yhtiölle ja sitä myötä myös osakkeenomistajille syntyy samalla, kun lisäarvoa syntyy ympäröivälle yhteiskunnalle. Tässä yhteydessä yrityksen tuottavuuden näkökulmasta on arvioitava myös sitä, että pitkällä aikavälillä yhteiskunnalliset ongelmat aiheuttavat myös lisää kustannuksia yrityksen arvoketjussa.¹²⁰ Kun tarkastellaan siis liiketoiminnan tarkoituksen ja yhteiskuntavastuun välistä kollisiota, on tähän asti keskitytty yhteiskunnan ja yritysten väliseen jännitteeseen eikä niinkään niiden risteämäkohtiin. Yhteiskuntavastuullisten valintojen tulisi siis hyödyttää sekä yhteiskuntaa että yrityksiä. Jos jompikumpi keskittyy vain oman etunsa tavoitteluun, valinnat eivät pitkällä tähtäimellä hyödytä kumpaakaan.¹²¹

2.3 Ympäristövastuullisten tuotantoketjujen oikeudellinen sääntely

2.3.1 Yleisesti tuotantoketjujen oikeudellisesta sääntelystä

Vaikka tuotantoketjuja, ja varsinkin muotiteollisuuden tuotantoketjuja, on säännelty spesifisti oikeudellisesti varsin vähän ja edellä esitetyn mukaisesti tuotantoketjujen ympäristöasiat ovat pitkälti yrityksen oman vapaaehtoisen itsesääntelyn varassa, on ongelmaan kuitenkin alettu kiinnittää huomiota yhä enemmän myös oikeudellisessa mielessä. Ylikansallisten tuotantoketjujen oikeudelliseen sääntelyyn sisältyy myös ongelmia. Nämä ongelmat esitellään lyhyesti tässä kappaleessa vastuuseen liittyviä ongelmia lukuun ottamatta, sillä niitä käsitellään erikseen luvussa 2.4.3. Tässä kappaleessa käsitellään sitä, minkälaiset oikeudellisen sääntelyn keinot ohjaavat yrityksen *vapaaehtoista* yhteiskuntavastuuta. Siten lait ja säännökset, joiden noudattaminen itsessään edistää yrityksen ympäristönsuojelua, kuten ympäristönsuojelulaki (527/2014) tai ympäristövastuulaki (29.5.2009/383), jäävät tämän tutkielman tarkastelun ulkopuolelle.

Keskeinen asia ylikansallisten tuotantoketjujen sääntelyssä on ylipäätään määrittää, mikä on se ylikansallinen tuotantoketju, jota tulisi säännellä.¹²² Tämä koskee tuotantoketjun yleistä

¹²⁰ Porter – Kramer 2011, s. 66–67 ja Lautjärvi 2019, s. 431.

¹²¹ Porter – Kramer 2006, s. 431.

¹²² Salminen – Rajavuori 2019, s. 401. Artikkelissa käytetään arvoketjun käsitettä, mutta sama koskee myös tuotantoketjujen käsitteen määrittelyä. Kuten luvussa 2.1 kuvattiin, arvoketjun ja tuotantoketjun käsitteiden välillä on lähinnä nyanssieroja, mutta koska tässä tutkielmassa halutaan pitää fokus nimenomaan muodin

määritelmää, mutta myös sen oikeudellisesti merkityksellistä määritelmää eli miten tuotantoketju voidaan määritellä riittävän ennakoivasti lainsäädännön tasolla. Sääntelyn oikeudellisen tehokkuuden vuoksi tuotantoketjun käsitteen tulisi kattaa sekä konsernisuhteiden väliset suhteet, että tuotantoketjussa esiintyvät sopimusketjut. Nykyisissä yritys vastuulaeissa on käytetty toisistaan eriäviä sisältöjä, kuten myös jopa eri käsitettä tuotantoketjusta, kuten sopimusketju tai arvoketju. Tämä on totta kai ongelmallista, sillä yksi arvoketjujen sääntelyn ongelma on epätasa-arvoinen kohtelu eri oikeusjärjestelmissä. Erisisältöisen käsitteen määrittely aiheuttaa jo alun alkaen epätasa-arvoisuutta sääntelykeinojen välillä.¹²³

Yritystä, josta käsin kaikkea tuotantoketjun toimintaa hallitaan, kutsutaan johtoyritykseksi. Johtoyritys tekee päätökset siitä, miten arvoketjussa toimitaan ja tästä artikkelissa käytetään käsitettä hallintaratkaisuiden tekeminen. Olemassa oleva sääntely onkin keskittynyt tällaisten hallintaratkaisujen toimintaan ja vastuuseen. Suomessa esimerkkejä tällaisesta sääntelystä ovat tilaajavastuulaki, ympäristövastuulaki ja tuotevastuulaki, jotka kaikki asettavat johtoyrityksen vastuuseen tietynlaisista vahingoista, jotka aiheutuvat esimerkiksi turvallisuus- tai ympäristövelvoitteiden laiminlyönnistä. Sääntelyn tulisi kuitenkin itse tuotteen sijasta liittyä enemmän tuotantoprosessin laatuun, mutta tämä ei ole kovin yksinkertaista. Ulkomailla tapahtuvan tuotannon sääntely on vaikeaa, sillä usein muilla valtioilla ei ole toisen valtion alueelle ulottuvaa legitimizeettia ja toisen valtion oikeudenkäyttöalueelle ulottuvaa sääntelyä ei katsota usein hyvällä. Onkin argumentoitu, että sääntely tulisi siirtää valtioilta yksityisten toimijoiden laatimille ja valvomille, vapaaehtoisille, järjestöille tai kansainvälisille yhteisöille.¹²⁴

Yllä mainittu sääntelymalli ei kuitenkaan ole ollut tähän asti riittävää ja siksi kansalliseen sääntelyyn on kohdistettu yhä enemmän vaatimuksia. Vastauksena ylikansallisten tuotantoketjujen sääntelyn vaikeuksiin useat maat ovat alkaneet kehittää omia yritys vastuuta koskevia lakejaan, jotka velvoittavat yrityksiä muun muassa tietojen antamiseen arvoketjujen ylikansallisista kytkennöistä.¹²⁵ Yritys vastuulakeja on säädetty muun muassa Yhdysvalloissa,

tuotantoprosesseissa, on tähän tutkielmaan valikoitunut nimenomaan tuotantoketjun käsite sen käytännönläheisyyden vuoksi.

¹²³ Salminen – Rajavuori 2019, s. 401–402.

¹²⁴ Salminen – Rajavuori 2019, s. 389–393.

¹²⁵ Salminen – Rajavuori 2019, s. 387–388. Yritys vastuulakeja on säädetty muun muassa Ranskassa, Iso-Britanniassa, Yhdysvalloissa ja Australiassa. Yritys vastuuta koskevia lakihankkeita on vireillä myös Alankomaissa ja Sveitsissä. Lisäksi myös Euroopan Unioni (EU) on kiinnittänyt lainsäädäntöhankkeissaan huomiota yritys vastuuta koskeviin teemoihin.

Ranskassa ja Australiassa. Käytännössä kaikissa yritys vastuulaeissa on sama idea. Ne asettavat johtoyritykselle selonotto- ja tiedonantovelvollisuudet arvoketjunsä riskistä, jotka liittyvät esimerkiksi ympäristöön tai ihmisoikeuksiin. Yritysvastuuteemat ovat ajankohtaisia myös Suomessa, sillä vuonna 2018 käynnistyi yli 100 yrityksen, ammattiliiton, kansalaisjärjestön ja muun toimijan ajama ja Finnwatchin koordinoima Ykkösketjuun-kampanja. Kampanjan tavoitteena on saada vuonna 2019 valittu uusi hallitus valmistelemaan yritys vastuulakia myös Suomeen.¹²⁶

Kuten aiemmin mainittu, yritys vastuulakien kohteena on maahantuodun tuotteen tuotantoprosessi, ei tuote itse, ja tällöin kansallinen sääntely ulottuu myös muiden valtioiden alueelle, mikä on edellä mainitulla tavalla nähty usein ongelmalliseksi. Yritysvastuulakeja on kuitenkin perusteltu esimerkiksi valtioiden omilla kansallisilla ihmisoikeus- tai ympäristövelvoitteilla. Yritysvastuulakien kehittymisen taustalla voidaan nähdä kaksi tekijää. Ensimmäinen on, että vastuullisuudesta ja kestävydestä on tullut useimmilla teollisuudenaloilla eräänlainen kilpailuvaltti. Toiseksi merkitystä on ollut kansainvälisillä soft law -keinoilla, jotka ovat osaltaan ohjaavia, mutta vaikuttaneet kansallisten yritys vastuulakien sääntelyyn.¹²⁷

Myös mahdollisuuksia spesifisti muodin ympäristöasioiden sääntelyyn on alettu kehittää eri valtioissa. Esimerkiksi Iso-Britannian parlamentin Environmental Audit Committee on raportoinut asiasta ja painostanut Iso-Britannian hallintoa asettamaan ympäristöä pilaaville muotiteollisuuden yrityksille suurempia rangaistuksia tai veroseuraamuksia ympäristövelvoitteiden rikkomisesta.¹²⁸ Kuitenkin, vaikka on kunnioitettavaa, että jokin yksittäinen maa toimii suunnannäyttäjänä, on valitettava tosiasia, että muotiteollisuutta ei pystytä sääntelemään vain yhden maan voimin alan globaalien luonteen vuoksi. Lähtökohtaisesti jokainen valtio on kansainvälisen ympäristöoikeuden velvoitteita noudattaen toimivaltainen kehittämään oman ympäristönsuojelujärjestelmänsä ja sitä koskevan sääntelyn.¹²⁹ Tästä johtuen kansainvälinen kestävä muodin tuotantoketjujen luominen on pitkälti riippuvainen valtioiden omasta tahdosta priorisoida tuotantoketjujen ympäristövaikutuksia ja tehdä keskenään asiasta sopimuksia ja sitoutua niihin. Lisäksi, mikäli toimeen ei ryhdytä usean valtion voimin, on riskinä esimerkiksi aiemmin mainittu race to the bottom -ilmiö, jota ympäristöystävällisyydestä

¹²⁶ Suomi yritys vastuun ykkösketjuun -kampanja 2019.

¹²⁷ Salminen – Rajavuori 2019, s. 393–396.

¹²⁸ EAC 2019, s. 58.

¹²⁹ Hannikainen 2014, s. 163.

välttämättömät toimijat käyttävät tilaisuuden tullen hyväksi. Tähän liittyen on toki muistettava, että vastuullista yritystoimintaa on jo itsessään, olla valitsematta yrityksen toimintapaikaksi valtiota, jossa ympäristösääntely on heikolla tasolla.¹³⁰

Ongelmaksi sääntelyssä on myös siinä, että yleisenä trendinä ympäristöasioiden sääntelyssä yleisesti on ollut säätää lakeja, jotka keskittyvät ympäristön saastuttajien etsimiseen sen sijaan, että keskityttäisiin sääntelemään niitä asioita, jotka ovat alun perin johtaneet ympäristön pilaantumiseen.¹³¹ Lainsäädännön ja sääntelyn kehityksenä on ollut jo jonkin aikaa pyrkimys uudentyyppisten ja vaihtoehtoisten sääntely- ja ohjauskeinojen löytämiseen. Tavoitteena olisi löytää nykyistä Command and Control –mallia tuloksellisempi, hyväksyttävämpi, responsiivisempi ja kustannustehokkaampi sääntelymalli. Yleisesti ottaen näyttäisi siltä, että tällainen kehitys vaatisi erilaisten yksityisen sääntelyn muotojen roolia sekä yhteistyötä julkisten ja yksityisten toimijoiden välillä sääntöjen laatimisessa ja toteuttamisessa.¹³² On myös tärkeää pakotteiden sijasta luoda myös kannustimia eli kehittää yhteistyötä markkinoiden kanssa asettamalla kannustimia tukemaan kestäväan kehitykseen sitoutuneita innovatiivisia yrityksiä.¹³³

Ylikansallisten tuotantoketjujen oikeudellista sääntelyä koskevat siis samat ongelmat, kuin minkä tahansa kansainvälisen tai ylikansallisen asian sääntelyä. Ongelma on ytimeltään nimenomaan se, että toinen valtio ei voi säätää kovin sitovalla tavalla toisen valtion alueelle ulottuvaa sääntelyä, mutta kansainväliset keinot eivät ole olleet tarpeeksi sitovia ja riittäviä ratkaisemaan ongelmaa. Ylikansalliset tuotantoketjut ovat jääneet oikeudellisen tutkimuksen katveeseen, mikä on täysin totta. Koska asia on hankala säännellä, mutta selkeästi sääntelyä tarvittaisiin kipeästi, olisi asiaa syytä tutkia myös enemmän. Kyseinen aihe näyttää päätyvän aina samaan umpikujaan. Keinoja tuotantoketjujen sääntelyyn tarvittaisiin, mutta niitä ei ole.

¹³⁰ Knuutinen 2014, s. 81. Toimipaikan valinta taas puolestaan linkittyy yrityksen vapaaehtoisuuteen yhteiskuntavastuun noudattamisessa ja yrityksen moraaliin, joita käsiteltiin aiemmin yhteiskuntavastuun yhteydessä luvussa 2.2.

¹³¹ Bell – McGillivray – Pedersen 2013, s. 41.

¹³² Tala 2007b, s. 366.

¹³³ KOM (2003) 302 lopullinen, s.5.

2.3.2 Tuotantoketjujen ympäristövastuun toteuttaminen sopimuksin

Historiallisesti ylikansallisten tuotantoketjujen oikeudellisen sääntelyn kannalta keskeistä on ollut yksityisoikeudellisten perusrakenteiden kuten osakeyhtiön ja erityisesti sopimusten kehitys. Juuri esimerkiksi kauppaja- ja investointisuoja-sopimukset ovat helpottaneet tuotantoketjujen maantieteellistä hajauttamista poistamalla esteitä tuotteiden, palvelujen rahoituksen liikkuvuudelta. Siten tuotantotoiminnan vastuita on ylipäättään voitu alkaa rajoittaa ja tuotantoketjut ovat voineet hajautua. Erityisesti juuri sopimusoikeuden kehittyminen on ollut tärkeää, koska nykyinen ylikansallinen tuotanto on usein aiempaa vahvemmin järjestetty sopimuksin. Aikaisemmin tuotanto on monilla teollisuudenaloilla perustunut massatuotantomalliin, jossa tuotteet on tuotettu yhdessä paikassa ja sieltä jakelu on hoidettu tuosta yhdestä pisteestä käsin ympäri maailmaa. Massatuotantomalli poistui hiljalleen, kun viestintä kehittyi ja tuotannon toiminta muuttui. Yritykset alkoivat keskittyä enemmän arvoa tuottaviin ydintoimintoihin kuten tuotekehitykseen ja ulkoistivat vähemmän arvoa tuottavat toiminnot kuten tuotteiden kokoamisen ja materiaalikehityksen. Tätä myöten tuotantoketjut jatkavat yhä edelleen sirpaloitumistaan ja yhä tärkeämmäksi niissä nähdään omistus- ja sopimusrakenteet.¹³⁴

Sopimusten roolin kasvaminen liiketoiminnassa on johtanut siihen, että yritysten mahdollisuudet hallita liiketoimintaansa ovat yhä enemmän sopimusten varassa ja sopimusten hallitsemisesta on tullut yrityksen menestykseen kriittisimmin vaikuttava seikka.¹³⁵ Sopimukset mahdollistavat yrityksille tilaisuuden muodostaa pitkäaikaisia kumppanuussuhteita tuotantoketjujen eri portaille. Sopimuksen käsite on edellä kuvatun kehityksen myötä myös laajentunut niin, että niillä sovitaan yhä useammin yksittäisen asian sijasta suuremmista kokonaisuuksista. Sopimuksen kohde voi olla esimerkiksi pitkäaikaisia palveluita tai niillä voidaan sopia jopa osaamisesta tai innovaatioista.¹³⁶

Edellä kuvattuun tuotantorakenteiden muuttumiseen on yhdistettävissä kolme ominaispiirrettä globaaleille tuotantoketjuille ja niiden puitteissa sovittujen sopimusten ongelmille. Ongelmat muistuttavat hyvin paljon koko tuotantoketjujen hallintaa kuvaavia ongelmia, joita on kuvattu aikaisemmin tässä pääluvussa. Mainitut ominaispiirteet ovat sääntely, pirstaloituminen ja

¹³⁴ Salminen – Rajavuori 2019, s. 389–390.

¹³⁵ Haavisto 2005, s. 118.

¹³⁶ Haavisto 2005, s. 122–123.

globalisaatio (*regulation, fragmentation, globalization*).¹³⁷ Sääntely on kansallisvaltioiden itsensä luomia sääntöjä, joilla säännellään esimerkiksi tuotteita. Se aiheuttaa ongelmia sopimiseen tuotantoketjuissa, koska kuten aiemmin yritysvastuulakien yhteydessä mainittiin, valtioilla ei ole lainkäyttövaltaa toistensa alueille. Siten, mikäli sopimuksia tehdään ylikansallisissa tuotantoketjuissa, voi ongelmaksi esimerkiksi päällekkäisyystilanteissa tulla se, mitä sopimuksista tulisi noudattaa, jos ne kaikki ovat pätevästi voimassa jonkin valtion alueella.¹³⁸ Pirstaloitumisella taas kuvataan jo edellä mainittua kasvavaa taipumusta tuotannon tiettyjen osa-alueiden ulkoistamiseen ja ydintoimintaan keskittymiseen. Pirstaloituminen on ongelmallista, koska yritys pystyy harvoin solmimaan sopimuksia, joilla hallitaan kahdenvälisen sopimuksen ulkopuolella olevien toimijoiden roolia tuotantoketjussa.¹³⁹ Globalisaatiolla viitataan tuotannon leviämiseen eri oikeudenkäyttöalueille. Ongelmat globalisaation osalta ovat lähes samat kuin pirstaloitumisessa, mutta vielä laajemmassa mittakaavassa. Globalisaation osalta sopimuksen ongelmat liittyvät esimerkiksi sopimusten täytäntöönpanoon ja jopa niiden lainvoimaisuuteen eri oikeudenkäyttöalueilla.¹⁴⁰

Selvää on, että ongelmia esiintyy, mutta onko silti mahdollista turvata ympäristöystävällisemmät tuotantoketjut sopimussuhtein järjestämällä? Ongelmat näyttäisivät linkittyvän siinä mielessä yhteen, että ne kaikki liittyvät tavalla tai toisella sekä sopimusten hallinnan vaikeuteen, että siihen, voidaanko sopimuksella sopia sitovasti jotain muuta kuin sopimusosapuolia sitovia sopimuksia. Selvää on, että kahden toimijan välillä asiasta pystytään sopimaan. Mikäli yrityksellä on motivaatiota toteuttaa yhteiskuntavastuutaan, on yksi sen toteuttamisen keino sopia asioista yrityksen kanssa yhteistyössä olevien muiden yritysten tai toimijoiden kanssa.

Kysymykseen kuitenkin siitä, sitovatko tällaiset sopimukset sopimuksen ulkopuolisia, mutta kuitenkin tuotantoketjuun osallisia tahoja, on haastavaa vastata. Toisaalta näyttäisi siltä, että esimerkiksi sopimuksenulkoista korvausvastuuta voidaan käyttää sellaisissa tilanteissa, joissa riskistä sopiminen ei ole mahdollista tai tarkoituksenmukaista.¹⁴¹ Tämän tulkinnan mukaan voitaisiin sopia nimenomaan korvausvastuusta tuotantoketjuissa muita kuin sopimusosapuolia sitovasti. Nykyisessä tuotantoketjumallissa syntyy helposti asetelmia, jossa tuotantoketjun

¹³⁷ Salminen 2017, s. 102.

¹³⁸ Salminen 2017, s. 103.

¹³⁹ Salminen 2017, s. 104–106.

¹⁴⁰ Salminen 2017, s. 107.

¹⁴¹ Norros 2007, s. 108.

osapuoli on riippuvainen jollain toisella tuotantoketjun portaalla olevasta toimijasta, vaikka ei olisikaan suorassa sopimussuhteessa siihen. Tällaisissa tilanteissa on nähty mahdolliseksi joissain tapauksissa esittää vaatimuksia, vaikka suora sopimussuhdetta ei olisikaan. Vaatimusten esittäminen tulee tosin käytännössä mahdolliseksi vain siinä tapauksessa, jos vaatimuksen esittäminen suoraan sopimuskumppanille olisi huomattavan epätarkoituksenmukaista. Tällaisissa tilanteissa vastuu on rajattu niin, että se perustuu kummankin osapuolen alkuperäiseen sopimussuhteeseen. On kuitenkin huomattava, että käytännössä helpointa on mahdollisissa sopimushäiriötilanteissa selvittää ne alkuperäisten sopijapuolten kesken.¹⁴² Tulkinnalle siitä, että kuka tahansa voisi vaatia sopimuksen ulkopuolelta suorituksia ei tule tulkita liian leveästi, vaan tämä voi tulla kyseeseen lähinnä edellä mainitussa tilanteessa, jossa tuotantoketjun osapuoli on ollut osallisena, vaikka ei olekaan suoraan sopimussuhteessa sopimusta suorittavaan tahoon.

2.3.3 Vastuu ja seuraamukset tuotantoketjuissa

Pitkissä ja hajautuneissa tuotantoketjuissa vastuun määrittäminen ympäristövahinkojen osalta on hankalaa kahdesta näkökulmasta. Yhtäältä on hankala vastata kysymykseen siitä, onko palvelun tai tuotteen tilaajalla eli yleensä johtoyrityksellä ylipäätään vastuu sopimusosapuolensa tekemisistä eli ovatko tuotteita ostavat muotiteollisuuden yritykset vastuussa alihankkijoidensa toimista ja mahdollisista ympäristörikkomuksista.¹⁴³ Toisaalta on vaikeaa määrittää vastuusubjekti ja joskus myös ylipäätään se, kuka mahdollisen ympäristövahingon on aiheuttanut.¹⁴⁴ Vastuusubjektin määrittäminen on hankalaa kahdesta syystä. Ensinnäkin pitkät tuotantoketjut moninkertaistavat mahdollisten vastuusubjektien määrän ja aina ei ole selvää mikä ympäristövahinko on aiheutunut kenenkin toiminnasta. Toisekseen mahdolliset vastuusubjektit saattavat tuotantoketjussa sijoittua eri oikeusjärjestelmiin, mikä johtaa väistämättäkin vastuusubjektien eri arvoiseen kohteluun riippuen sovellettavasta oikeusjärjestelmästä. Toisaalta jo saman oikeusjärjestelmän sisällä olevat vastuusubjektit voivat olla jo eriarvoisessa asemassa riippuen siitä, minkälainen tai minkä kokoinen toimija on kyseessä.¹⁴⁵

¹⁴² Norros 2007, s. 349–350.

¹⁴³ Millington 2008, s. 364.

¹⁴⁴ Salminen – Rajavuori 2019, s. 391 ja Millington 2008, s. 364.

¹⁴⁵ Salminen – Rajavuori 2019, s. 391.

Oikeussubjektiin liittyvien vastuukysymysten lisäksi, vastuusubjekti tuotantoketjuissa on vaikea määrittää myös sen vuoksi, että usein tapahtunut vahinko on vaikeaa näyttää toteen. Muotiteollisuudessa ympäristölle aiheutunut vahinko on hyvin harvoin yksi yksittäinen tapahtuma, vaan yleensä monen tekijän summa. Ympäristölle haitallisena toimintana voidaan siten pitää muotiteollisuuden tuotantoketjun kokonaisuutta, joka syntyy koko tuotteen elinkaaren haitallisuudesta ympäristölle. Tuotteet eivät yleensä myöskään ole itsessään niiden käyttäjälle suoranaisesti vaarallisia.¹⁴⁶ Omat kysymyksensä liittyvät myös vahingollisen toiminnan seurausten määrittämiseen sekä niiden toimeenpanoon.

Mikäli aiheuttaja saadaan vastuuseen, kenellä sitten on vastuu pitkissä tuotantoketjuissa? Onko johtoyritys vastuullinen alihankkijoidensa toiminnasta? Oikeudellisesti vastuu ympäristövahingosta on sen aiheuttajalla ja siten johtoyritystä ei voida pitää vastuullisena sen alihankkijan aiheuttamasta ympäristöhaitasta.¹⁴⁷ Tämä on myös linjassa yhden ympäristöoikeuden perustavimmanlaatuisen periaatteen eli aiheuttamisperiaatteen (Polluter Pays Principle, PPP) kanssa, jonka mukaan ympäristön pilaaja vastaa toimintansa kustannuksista ja ympäristön ennallistamisesta.¹⁴⁸ Näyttäisi kuitenkin siltä, että vaikei oikeudellista vastuuta ympäristövaikutusten laiminlyönnistä syntyisikään, vaikuttaa se useimmiten yrityksen maineeseen ja brändiin vahingoittavasti. Useimpien muotiteollisuuden toimijoiden kilpailu perustuu nimittäin juuri yrityksen brändiin. Kuluttajien keskuudessa ei siis näyttäisi olevan väliä sillä, kuka tuotantoketjun toimijoista toimii ympäristöä vahingoittavasti, vaan tällaiset yrityksen maineeseen vaikuttavat negatiiviset vaikutukset kohdistuvat yleensä kuitenkin joka tapauksessa palvelut tai tuotteet ostaneeseen johtoyritykseen.¹⁴⁹

Hankalaa on myös mahdollisten seuraamusten määrääminen. Monissa jo säännellyissä yritysvastuulaeissa sanktion mahdollisuus on lähinnä teoreettinen.¹⁵⁰ Esimerkiksi

¹⁴⁶ Ks. tuotevastuusta esim. Wilhelmsson – Rudanko 2004. Mikäli tuote olisi vaarallinen käytössä, määrittäisi vastuu *tuotevastuun* kautta. Tuotevastuulla tarkoitetaan vastuuta tuotevahingosta, joka puolestaan tarkoittaa vahinkoa, joka aiheutuu turvallisuudeltaan puutteellisen tuotteen käytössä tai hallussapidosta muulle kuin tuotteelle itselleen. Tätä tutkielmaa ei ole tarpeen laajentaa koskemaan sitä, onko tuotevastuun käsite liitettävissä tuotantoketjuihin siten, että tuotantoketjut ovat itsessään vaarallisia ympäristölle ja siten aiheuttavat käyttäjälle välillistä vaaraa. Vaikka kyseessä on kieltämättä mielenkiintoinen kysymys, rajautuu tämä näkökulma tutkielman ulkopuolelle.

¹⁴⁷ Hall 2000, s. 457.

¹⁴⁸ Ks. esim. Ympäristöoikeus/Kuusiniemi 2013, s. 86. Aiheuttamisperiaatteen mukaan ympäristölle pilaantumista aiheuttanut tai suurella todennäköisyydellä aiheuttava toimija maksaa aiheuttamansa pilaantumisen aiheuttamat kustannukset. Tähän sisältyvät muun muassa ehkäisy- ja torjumiskustannukset, ennallistamis- ja puhdistamiskustannukset sekä mahdolliset vahingonkorvaukset.

¹⁴⁹ Millington 2018, s. 364.

¹⁵⁰ Salminen – Rajavuori 2019, s. 409.

vahingonkorvauksen maksamisen edellytyksenä on yleensä se, että haitan aiheuttajan tulee olla helposti tunnistettavissa ja syy-seuraussuhde toiminnan ja vahingon välillä tulee olla helposti identifioitavissa. Lisäksi vahingot, joista voidaan maksaa vahingonkorvausta, ovat yleensä vaikutuspiiriltään suppeita sekä ne ovat yksilöllisiä ja helposti tunnistettavia ongelmia.¹⁵¹ Sen sijaan esimerkiksi haitalliset päästöt ja niiden aiheuttama ympäristön saastuminen on usein yhteydessä muihin ympäristösaasteisiin ja on vaikea identifioida sen alkuperäistä aiheuttajaa tarkasti. Lisäksi, jos aiheuttajia on useita, on vaikea arvioida kunkin tekijän kontribuutiota jonkun vahingon syntymiseen. Lisäksi laajoissa ja abstrakteissa vahingoissa, jollaisiksi ympäristöhaitat yleensä mielletään, on vaikea määrittää varsinaiset seuraukset ja kuinka paljon niistä on tosiasiallisesti aiheutunut vaikkapa saastuttamisesta.¹⁵² Vaikka kansainvälisessä oikeudessa on pyritty luomaan periaatteita, jotka soveltuvat ympäristövahinkojen korvaamiseen, ovat periaatteet usein jääneet yleisiksi ja niihin liittyviä vahingonkorvaussäännöksiä ei ole juuri käytetty.¹⁵³

Vahingonkorvauksen sijaan seurausten ympäristön pilaavasta toiminnasta tulisikin olla jotain muuta, ympäristöongelmiin paremmin soveltuvia keinoja. Tällaiset keinot ovat ennakoivia ja kytkeytyvät usein hallinnollisiin tai taloudellisiin keinoihin. Yhtenä tällaisena keinona on hallinnollinen ohjaus. Kun ympäristöä pyritään suojelemaan hallinnollisen ohjauksen keinoin, toiminnanharjoittajalle asetetaan tietty velvoite ympäristön kuormituksen rajoittamiseksi ja mikäli hän ei täytä velvoitteitaan, tulee kyseiseen rangaistus. Taloudellisia keinoja ovat esimerkiksi ympäristöverot. Niiden käsite ei ole yksiselitteinen, vaan ne sisältävät suuren joukon erilaisia veroja. Ympäristöverot voivat olla kannustintyyppisiä, rahoitustyyppisiä tai fiskaalisia. Kannustintyyppisten verojen tarkoituksena on ohjata ympäristöä kuormittavien toimijoiden käyttäytymistä vähentämään ympäristön kuormittamista. Esimerkiksi jätevero on tällainen. Rahoitustyyppiset ympäristöverot taas ovat veroja, joilla ei tähdätä varsinaisesti toimijoiden käytöksen muuttamiseen, vaan niiden ensisijainen päämäärä on kerätä varoja ympäristönsuojeluun. Tällaisia ovat esimerkiksi öljyjätetakuu, jolla katetaan öljyjätehuollosta aiheutuvia kustannuksia. Fiskaalisten ympäristöverojen tarkoitus taas on kerryttää verotuloja julkisvallalle, kuten verojen yleensäkin, mutta niillä katsotaan oheisvaikutuksena olevan

¹⁵¹ Ks. esim. Määttä 2016, s. 242.

¹⁵² Ks. esim. Määttä 2016, s. 242. Esimerkiksi saasteiden ihmisille aiheuttamat terveyshaitat ihmisille ovat tällainen ongelma. Kysymys kuuluu, miten voidaan määrittää se kuinka paljon kukin autoilija on osallistunut terveyshaittojen syntyyn ja missä laajuudessa terveyshaitat edes johtuvat autoilun aiheuttamista saasteista vai johtuvatko ne lainkaan siitä. Lisäksi kysymys kuuluu, voidaanko edes yksittäinen autoilija lukea vastuusubjektiksi.

¹⁵³ Hannikainen 2014, s. 167. Esimerkiksi YK:n kansainvälisen oikeuden toimikunta on laatinut ympäristövahingon korvaamista koskevat luonnosperiaatteet.

positiivisia vaikutuksia ympäristölle. Tällaisia veroja ovat esimerkiksi polttoainevero sekä muut moottoriajoneuvoihin kohdistuvat verot.¹⁵⁴

Usein kyseeseen saattaa tulla hallinnollisen ja taloudellisen ohjauksen yhdistäminen. Sinänsä hallinnollisessa ja taloudellisessa ohjauksessa ei ole kyse edes ympäristön pilaamisen aiheuttamista seuraamuksista, vaan enemmänkin ennakoivasta sääntelystä. Ympäristöongelmia tulisikin säännellä enemmän ex ante, eikä ex post näkökulmasta.¹⁵⁵ Jos ympäristövahinkojen vastuuta säännellään vain jälkikäteisesti, se ikään kuin antaa yritykselle luvan pilata ympäristöä ja viestittää, että asiasta selviää rahalla. Yritykset voivat tehdä jopa hyöty-haitta -vertailua siinä, onko kannattavaa edes ryhtyä kalliisiin ympäristönsuojelutoimiin, mikäli se on yhtä kallista, kuin esimerkiksi hallinnollinen seuraamus ympäristöä pilaavasta toiminnasta.¹⁵⁶ Korjaava sääntely normalisoi ympäristövelvoitteiden laiminlyömistä, koska rahallisella korvauksella tai esimerkiksi jo pilaantuneen maaperän puhdistamisella aiheutunut vahinko on aina korvattavissa. Tämä on ristiriidassa ympäristönsuojelun tavoitteiden kanssa, joiden näkökulmasta yritysten tulisi jo lähtökohtaisesti toimia ympäristönsuojelullisista lähtökohdista ja ympäristövahinkoja ei tulisi siten tapahtua ollenkaan.¹⁵⁷

¹⁵⁴ Määttä 2016, s. 248.

¹⁵⁵ Ks. esim. Pohjonen 2009, s. 479.

¹⁵⁶ Määttä 2016, s. 242.

¹⁵⁷ Pohjonen 2009, s. 479.

3 MUOTILUOMUKSESTA TEKSTIILIJÄTTEEKSI

3.1 Yleistä jätehuollosta

3.1.1 Mitä on muotiteollisuuden jäte?

Muotiteollisuuden jäte on yleensä tekstiilijätettä, jota ei kuitenkaan pidetä samalla tavalla epämiellyttävänä jätteen lajina, kuin tavanomaista käsitystä siitä, mitä jäte on. Yleiskielessä jätteen käsitteellä viitataan nimittäin usein johonkin arvottomaan, käyttökelvottomaan ja poisheitettävään. Jäte mielletään usein likaiseksi, haisevaksi ja epähygieeniseksi sekä ylijäämäksi jostain muusta tuotteesta.¹⁵⁸ Tässä pääluvussa 3 käsitellään sitä, mitä tapahtuu muotiteollisuuden tuotteelle, kun siitä tulee jätettä. Ensin käsitellään lyhyesti yleisesti sitä, mitä jätteellä tarkoitetaan, sillä sen kautta on helpompi ymmärtää, miten jostain hyödykkeestä tulee poisheitettävää jätettä. Sen jälkeen käsitellään tekstiilijätettä ja sitä, miten ja missä vaiheessa muotiteollisuuden tuotteen elinkaarta, sitä syntyy. Pääluvun toisessa osiossa käsitellään tuottajavastuuta ja sitä, miten se voisi olla keinona tehokkaaseen muodin jätehuoltoon. Viimeisenä pääluvussa käsitellään kiertotaloutta. Kiertotalouden ideologia periaatteessa vaikuttaa kestäväen muodin tuotannon taustalla kaikissa muodin elinkaaren vaiheissa, mutta se on erityisen tärkeää nimenomaan jätehuollossa. Kiertotaloutta käsitellään viimeisenä, koska sitä pidetään tässä tutkielmassa myös päämääränä, johon kaikilla edellä käsitellyillä keinoilla lopulta pyritään.

Mitä sitten ylipäätään on jäte? Jätteen oikeudellinen määrittely sisältyy esimerkiksi jätteistä annettuun Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiiviin (jätedirektiivi, 2008/98/EY), jossa jäte määritellään miksi tahansa aineeksi tai esineeksi, jonka haltija¹⁵⁹ poistaa käytöstä, aikoo poistaa käytöstä tai on velvollinen poistamaan käytöstä. Suomen jätelaki (JäteL, 646/2011) määrittelee jätteen lähes identtisellä tavalla aineeksi tai esineeksi, joka on poistettu, aiotaan poistaa tai tulee poistaa käytöstä.¹⁶⁰ Jätteen käsite vaikuttaa näin määriteltynä yksinkertaiselta, mutta sitä se ei ole, vaan sekä EU:n tuomioistuin, että kansalliset tuomioistuimet, ovat joutuneet

¹⁵⁸ Ks. esim. Grosz 2011, s. 7. Jätteen englanninkielinen termi 'waste' taipuu myös verbiksi 'to waste', joka viittaa muun muassa jonkun tuhlaamiseen, loppuun käyttämiseen ja tuhoamiseen.

¹⁵⁹ Jätteen haltijaksi jätedirektiivi määrittelee "jätteen tuottajan taikka luonnollisen henkilön tai oikeushenkilön, jonka hallussa jäte on".

¹⁶⁰ Sekä EU:n että Suomen lainsäädännön määritelmät ovat lähes samat kuin monissa kansainvälisissä sopimuksissa. Esimerkiksi Vaarallisten jätteiden maanrajat ylittävien siirtojen ja valvontaa koskeva Baselin yleissopimus (Baselin sopimus) määrittelee jätteen "aineeksi tai esineeksi, joka kansallisen lainsäädännön mukaan käsitellään, aiotaan käsitellä tai on määrätty käsiteltäväksi".

oikeuskäytännössään täsmentämään sitä sen vaikeaselkoisuuden vuoksi.¹⁶¹ Kirjallisuudessa jätteelle on määritelty viisi määrävää piirrettä. Ensinnäkin jäte on kiinteää ainetta, jota omistaja ei halua pitää enää hallussaan. Toisekseen, jätteestä eroon hankkiutuminen ja siitä huolehtiminen maksaa, ja nämä kulut määrittävät jätehuoltoa ja sen järjestämistä. Kolmanneksi, jätehuollon toteuttamiseen vaikuttavat myös kansainvälinen sääntely ja kansainvälistä kauppaa koskeva sääntely. Neljänneksi, jäte on epätaloudellista ja siitä syntyy kuluja ja viidenneksi, vaikka jätteestä eroon hankkiutumiseksi on kehitetty selkeitä tavoitteita, ne eivät usein toteudu, vaan tapahtuu päinvastainen ja jätemäärät kasvavat entisestään.¹⁶² Nämä kaikki viisi kohtaa pätevät myös tekstiilijätteen osalta. Tekstiilijäte on ainetta, jota omistaja ei halua pitää hallussaan, tekstiilijätteen hävittämiselle etsitään jatkuvasti uusia ratkaisuja, joka vaatii investointeja ja siten myös rahaa, tekstiilijätteiden jätehuollon toteuttamiseen vaikuttavat esimerkiksi se, mihin tekstiilijäte viedään ja voivatko muotiteollisuuden toimijat esimerkiksi järjestää kansainvälisesti yhteistoimin tuottajavastuujärjestelmiä tekstiilijätteelle, tekstiilijätteestä eroon hankkiutuminen kieltämättä maksaa aina jollekin taholle ja viime vuosina tekstiilijätteen määrät eivät ole vähentyneet vaan ainoastaan kasvaneet.¹⁶³

Kuten sanottu, suurin muotiteollisuuden tuottama jätelaji on tekstiilijäte. Suuri ongelma muotiteollisuudessa onkin tuotteiden loppukäsittely sen jälkeen, kun tuote on kulutettu loppuun tai sille ei ole enää tarvetta.¹⁶⁴ Vaatteen elinkaaren näkökulmasta tekstiilijätettä syntyy kahdella tavalla. Ensimmäinen ryhmä on ennen käyttöä syntyvä tekstiilijäte (pre-consumer textile waste), joka syntyy ennen vaatteiden käyttöä sen valmistusprosessissa. Tähän ryhmään kuuluvat jätteet ovat yleensä lanka-, kangas-, kuitu- tai vaatejätettä. Toinen ryhmä on käyttövaiheen jälkeinen tekstiilijäte (post-consumer textile waste), johon kuuluvat kuluttajien käytöstä poistamat vaatteet ja tekstiilit.¹⁶⁵ Näistä kahdesta tekstiilijätteen lajista, käyttövaiheen jälkeistä tekstiilijätettä aiheutuu huomattavasti ennen käyttöä syntyvää tekstiilijätettä enemmän. On nimittäin arvioitu, että jopa 60 % kaikista tuotetuista vaatteista päättyy jätteeksi vain vuoden

¹⁶¹ Ympäristöoikeus/Kumpula 2013, s. 1556. Tapauksista ks. esim. yhdistetyt tapaukset C-206 ja C-207/88 Vesso ja Zanetti kohta 13, jossa Euroopan unionin tuomioistuin linjasi, ettei jätteen käsitteen ulkopuolelle suljeta aineita, joiden kaupallinen uudelleenkäyttö on mahdollista.

¹⁶² Gillespie 2015, s. 8–70 ja Turunen 2018, s. 60–61. Gillespie on kuvannut teoksessaan näitä määrittelyjä käsitteellä 'five certainties of waste' (vapaa suomennos: viisi jätteen varmuutta).

¹⁶³ Ks. esim. Niinimäki 2018.

¹⁶⁴ Remy – Spielman – Swartz 2016. On myös tärkeää ymmärtää, että muoti ei aina päädy jätteeksi sen loppuunkulumisen vuoksi, vaan pikamuodin luonteeseen kuuluu, että vaate heitetään usein pois tai poistetaan käytöstä jo muutaman käyttökerran jälkeen vain siksi, että se on mennyt pois muodista tai kuluttaja on kyllästynyt siihen.

¹⁶⁵ Rissanen 2013, s. 46.

sisällä valmistuksestaan.¹⁶⁶ Tämä tarkoittaa esimerkiksi Yhdysvalloissa arvoltaan noin kymmentä miljardia dollaria ja määrältään yli 45 miljoonaa kiloa tekstiilijätettä *kuukaudessa*.¹⁶⁷ Ennen käyttöä syntyvä tekstiilijäte on kuitenkin myös harmillista, sillä yleensä se on tuotannossa aiheutuvien kankaiden ynnä muiden materiaalien ylijäämiä, eli käytännössä täysin käyttökelpoista materiaalia, joka on vain väärässä paikassa väärään aikaan.¹⁶⁸ Näistä kahdesta tekstiilijätteen lajista käsitellään tässä tutkielmassa käyttövaiheen jälkeistä tekstiilijätettä, sillä tutkielman rakenteena olevan muotiteollisuuden tuotteen elinkaariajattelun mukaisesti tässä tutkielmassa halutaan selvittää, mikä on näiden, käytöstä poistettujen, tuotteiden elinkaaren viimeinen vaihe.¹⁶⁹

Koska tekstiilijätettä ei edellä kuvatun mukaisesti mielletä usein jätteeksi samalla tavalla kuin vaikka ruuan tähteitä, on tärkeää määrittää, mitä tekstiilijäte on. Jätelain tai jätedirektiivin mukaisen määritelmän mukaan, jäte on jotain, mitä sen haltija ei enää halua tai voi pitää hallussaan. Päteekö sama kuitenkin muotiteollisuuden tuotteisiin, joista yleensä luovutaan vain, koska käyttäjä ei enää halua sitä, eikä siksi, että se olisi mennyt esimerkiksi rikki? Kukaan tuskin mieltää puhdasta ja ehjää vaatetta itsessään jätteeksi ja täten kuulostaa absurdilta, että vain siirtämällä se vaatekaapista roskakoriin, se sellaiseksi muuttuisi. Juridisesti, relevantin jätelainsäädännön mukaan, vastaus edellä esitettyyn kysymykseen on tässä tutkielmassa kuitenkin suoraviivaisesti kyllä. Tekstiili tai vaatekappale muuttuu jätteeksi, kun sen haltija hylkää sen ja se siirtyy jätehuoltotoimenpiteiden alaiseksi.¹⁷⁰

3.1.2 Tekstiilijätteen käsittelyä koskeva sääntely yleisesti

¹⁶⁶ Remy – Speelman – Schwartz 2016.

¹⁶⁷ O'Connor 2018.

¹⁶⁸ Cosgrove 2019.

¹⁶⁹ Synteettisistä teksteleistä vapautuu luontoon myös jo aikaisemminkin tässä tutkielmassa mainittuja mikromuoveja esimerkiksi niiden pesemisen yhteydessä. Mikromuovit ovat todellinen ongelma ja uhka ympäristölle sekä ihmisten terveydelle ja liittyvät muodin ympäristövaikutuksiin olennaisesti. Synteettiset tekstiilit nimittäin aiheuttavat 35 % luontoon päätyneistä mikromuoveista, joka on suurin osuus kaikesta mikromuovia aiheuttavasta toiminnasta. Tässä tutkielmassa mikromuoveja ja niihin liittyviä ongelmia ei kuitenkaan käsitellä laajemmin, sillä kuten aiemmin todettu, tarkoituksena on keskittyä pelkästään itse tuotteeseen. Ks. mikromuoveista esim O'Connor 2018 ja Euroopan komissio 2017.

¹⁷⁰ Ks. määrittelystä esim Dahlbo et al 2015, jossa tekstiilijäte määritellään "tekstiiliksi, jonka sen haltija on poistanut tai aikoo poistaa käytöstä". Tekstiilijäte on voitu jossain yhteyksissä määrittää myös eri tavalla. Esimerkiksi Suomen ympäristökeskus (SYKE) on tiedotteessaan määritellyt tekstiilijätteen "rikkinäisiksi tai muutoin sellaisinaan käyttökelvottomiksi teksteileiksi". (Ks. SYKE 2015). Tässä tutkielmassa tekstiilijätteen käsitettä arvioidaan kuitenkin niin, että tekstiilijätteenä pidetään käytöstä poistettua vaatekappaletta, huolimatta siitä olisiko se mahdollisesti käyttökelpoinen vai ei. Tämä siksi, että tässä tutkielmassa käsitellään niitä prosesseja, joita vaatekappaleeseen kohdistuu jätehuollon aikana. Ei ole siis tarpeen määrittää sen tarkemmin, milloin tekstiilin tulisi näiden prosessien alaiseksi joutua.

Tekstiilijätettä spesifisti koskevaa sääntelyä tai säännöksiä ei oikeastaan ole. Euroopan unionin jätelainsäädäntö on jaettu perinteisesti kolmeen luokkaan. Horisontaalinen lainsäädäntö määrittää jätelainsäädännössä yleisesti sovellettavat periaatteet, määritelmät sekä oikeudelliset perusvaatimukset. Jätteen käsittely- ja hyödyntämistoimintoja koskeva sääntely määrittää sen, mitä jätteelle oikeastaan tapahtuu, eli se sisältää esimerkiksi jätteen polttoa ja kaatopaikkoja koskevan sääntelyn. Kolmanteen luokkaan kuuluvat yksittäisiä jätelajeja koskevat erityissäännökset.¹⁷¹ Näistä luokista kaksi ensimmäistä koskevat tekstiilijätettä. Horisontaalisen lainsäädännön asettamat peruseriaatteet pätevät tekstiilijätteen osalta yhtä lailla kuin muidenkin jätelajien. Lisäksi jätteen käsittely- ja hyödyntämistoimintoja koskeva sääntely vaikuttaa myös yleisesti tekstiilijätteen loppusääntelyyn. Erityissääntelyä tekstiilijätteelle ei kuitenkaan ole, vaikka sellaista on säädetty esimerkiksi pakkausjätteiden ja elektroniikkajätteen osalta.

Koska spesifiä sääntelyä ei ole, tarkastellaan tekstiilijätettä kuten muitakin erikseen sääntelemättömiä jätteitä EU:n yleisen jätelainsäädännön ja kansallisen lainsäädännön valossa. Osana vuonna 2015 hyväksyttyä Euroopan komission kiertotalouden toimenpideohjelmaa¹⁷² Euroopan jätedirektiivi uudistettiin kesällä 2018. Kyseinen uudistus toi, ja tulee tulevaisuudessakin vielä tuomaan, uudistuksia kansalliseen jätelakiin, jätealan asetuksiin sekä kansalliseen ympäristönsuojelulainsäädäntöön ja kemikaalilakiin sekä niiden nojalla annettuihin asetuksiin.¹⁷³ Tekstiilijätteen kannalta merkityksellisiä säännöksiä ovat kyseinen, uudistettu, jätedirektiivi, vanha jätedirektiivi sekä kansallinen jätelaki.

Tekstiilijätteen kannalta keskeinen uudistus on, että Euroopan unionin uudistuneen jätedirektiivin (2018/851) myötä tekstiilijätteen erilliskeräysjärjestelmien perustaminen on asetettu pakolliseksi jäsenvaltioille 1.1.2025 mennessä. Suomessa tekstiilijätteen keräämisen aloittamisen takarajaksi on ehdotettu vuotta 2023.¹⁷⁴ Tämä on ainut, spesifisti tekstiilijätettä koskeva virallinen säädös. Uuteen jätedirektiiviin lisättiin myös *yhdyskuntajätteen* määritelmä, joka tarkoittaa kotitalouksen sekajätettä ja erilliskerättyä jätettä, johon luetaan mukaan tekstiilit. Yhdyskuntajätteen käsitettä käytettiin jo aikaisemmassa jätedirektiivissä (2008/98/EY), mutta se määriteltiin kunnolla, vasta uudistetussa direktiivissä. Tekstiilijätteen kannalta

¹⁷¹ SYKE 2006, s. 9.

¹⁷² KOM (2015) 614 lopullinen.

¹⁷³ Työryhmän mietintö 2019, s. 8.

¹⁷⁴ Työryhmän mietintö 2019, s. 111–112.

merkityksellistä on tietenkin se, että tekstiilijäte on erikseen huomioitu yhtenä yhdyskuntajätteen jätelajina.

Euroopan unionin jätteitä koskevan sääntelyn tavoitteena on ollut jo pitkään kierrätysyhteiskunta, jossa jätteen syntymistä pyritään välttämään ja syntyneitä jätteitä käytettäisiin resursseina eli mitään ei tuhlataisi.¹⁷⁵ Sääntelyllä on siis kaksi tavoitetta, yhtäältä suojella ympäristöä minimoimalla jätteen määrän ja toisaalta edistää kiertotaloutta sääntelemällä jätteen käyttöä resurssina.¹⁷⁶ Suomen jätelainsäädäntö pohjautuu EU:n lainsäädäntöön ja siten myös kansallisen jätelainsäädännön tavoitteet ovat samat. Tosin, on argumentoitu, että elinkaariajattelusta huolimatta, jätteen määrää ei varsinaisesti pystytä hallitsemaan tehokkaallakaan jätelainsäädännöllä ja siksi tällainen tavoite, varsinkin johtavana tavoitteena, voidaan kyseenalaistaa. Voidaan argumentoida, että suurimmaksi osaksi jätteen vähentäminen ja sen syntymisen ehkäiseminen ei edes kuulu jätelainsäädännön systematisoinnin oikeudelliseen alaan, sillä kyse on silloin esimerkiksi alan parhaista käytännöistä, jotka tulee ottaa huomioon jo suunnitteluvaiheessa.¹⁷⁷ Huomiota tulisi siis suunnata tuotantoprosesseihin ja itse tuotteisiin, mitä ei jätelainsäädännön avulla voida tehdä.¹⁷⁸

3.1.3 Jätehierarkia

EU:n vanhassa jätedirektiivissä asetettiin jätehierarkiaa koskeva säännös ja se on implementoitu kansalliseen jätelakiin.¹⁷⁹ Jätehierarkiaa on jätedirektiivin mukaan noudatettava kaikessa lainsäädännössä ja politiikassa ja jätelain mukaan mahdollisuuksien mukaan kaikessa toiminnassa. Jätedirektiivi esittää jätteiden etusijajärjestyksen ohjaavana periaatteena jäsenvaltioille, kun taas jätelaki tekee siitä sitovaa tietyille toimijoille.¹⁸⁰ Yksityisille toimijoille ja kotitalouksille jätehierarkian noudattaminen ei kuitenkaan ole pakollista.¹⁸¹ Viranomaisia ja julkisoikeudellisia laitoksia ja yhteisöjä jätelaki velvoittaa *edistämään* jätehierarkian

¹⁷⁵ KOM (2005) 666 lopullinen, s. 6 ja EU:n seitsemäs ympäristöä koskeva toimintaohjelma 2013, s. 6.

¹⁷⁶ Kiertotaloudesta lisää kappaleessa 3.3.

¹⁷⁷ Turunen 2018, s. 202.

¹⁷⁸ SYKE 2006, s. 25 ja HE 199/2010 vp., s. 53.

¹⁷⁹ Tosin kansallisessa jätelaisissa jätehierarkiasta käytetään käsitettä "jätteiden etusijajärjestys". Tässä tutkielmassa käytetään käsitettä jätehierarkia, vaikka tutkielmassa viitataan myös Suomen lainsäädäntöön.

¹⁸⁰ Jätelain 8.2 §:n mukaan tällaisia toimijoita ovat toiminnanharjoittajat, joiden tuotannossa syntyy jätettä tai jotka ammattimaisesti keräävät taikka ammatti- tai laitospäisesti käsittelevät jätettä, ja jätelain 48 §:ssä tarkoitetut tuottajat sekä muut jätehuoltoon osallistuvat ammattimaiset toimijat. Velvoitettujen piiri on määritelty hyvin laueaksi ja se kattaa kaikki ammattimaiset toimijat. Jätelain 48 §:ssä tarkoitetulla tuottajalla tarkoitetaan toimijoita, joita koskee jätelain tuottajavastuuta koskevat säännökset.

¹⁸¹ Ympäristöoikeus / Kumpula 2013, s. 1562.

noudattamista. EU:n jätedirektiivin mukainen määritelmä jätehierarkiasta ja kansallisen jätelain määritelmä jätteiden etusijajärjestyksestä vastaavat nimeä lukuun ottamatta toisiaan. Siksi niitä käsitellään tässä luvussa molempia jätehierarkian käsitteellä. Tiettyyn säännökseen viitataan vain, mikäli jokin tieto löytyy vain nimenomaisesti jommastakummasta säännöksestä.

Jättehierarkian mukaan, ensisijaisesti on vähennettävä jätteen määrää ja haitallisuutta. Tämä määräys asettaa ensisijaisen velvollisuuden vähentää syntyvää jätettä varsinaisiin jätehuoltotoimiin ryhtymisen sijaan. Säännös kohdistuu tuotteeseen jo ennen kuin tuotteesta tulee jätettä ja sen tarkoituksena on ennen kaikkea edistää tuotteen uudelleenkäyttöä, estää jätteen syntymistä ja vähentää jätteen haitallisia ympäristövaikutuksia.¹⁸² Toissijaisesti jätelain mukaan, jos jätettä syntyy, jätteen haltijan on valmistettava jäte uudelleenkäyttöä varten tai toissijaisesti kierrätettävä se. Suomen jätelaki määrittelee jätteen valmistelun uudelleenkäyttöön jätteen puhdistamiseksi, korjaamiseksi tai tarkastamiseksi siten, että jäte tai sen osa voidaan käyttää uudelleen ilman muuta esikäsitteilyä.¹⁸³ Kierrätys on taas jätelain mukaan toimintaa, jossa jäte valmistetaan aineeksi, materiaaliksi tai tuotteeksi alkuperäiseen tai muuhun tarkoitukseen. Mikäli uudelleenkäyttöön valmistelu tai kierrätys ei ole mahdollista, jäte on hyödynnettävä muulla tavoin, ja jos tämä ei ole mahdollista, loppukäsittely. Jätelain mukaan jätteen hyödyntäminen tarkoittaa jätteen käyttämistä tuotantolaitoksessa tai muualla taloudessa siten, että sillä korvataan kyseiseen tarkoitukseen yleensä käytettäviä aineita tai esineitä. Viimeisenä vaihtoehtona etusijajärjestyksen mukaan on jätteen loppukäsittely, jolla tarkoitetaan jätteen sijoittamista kaatopaikalle, jätteen polttoa ilman energian talteenottoa tai muuta näihin rinnastettavaa toimintaa, joka ei ole jätteen hyödyntämistä.

Jättehierarkian avulla voidaan ymmärtää paremmin myös jätteen käsitettä. Jätteen käsitettä pystytään nimittäin ymmärtämään paremmin jätehierarkian avulla. Jättehierarkia erottelee myös itse jätteen käsitteen kolmeen eri vaiheeseen. Ensimmäinen on jätteen vähentäminen ja sen syntymisen estäminen. Tähän kategoriaan kuuluu kaikki ne tuotteet, joita ei ole vielä heitetty pois eli niitä ei katsota lainkaan jätteeksi. Toiseen ja kolmanteen kategoriaan kuuluvat ne tuotteet, jotka on jo heitetty pois. Toiseen kategoriaan luetaan näiden poisheitettyjen tuotteiden hyötykäyttö (*recovery*). Tähän kategoriaan lasketaan ne tuotteet, joita valmistellaan uudelleen

¹⁸² Ympäristöoikeus / Kumpula 2013, s. 1560.

¹⁸³ Jätelain samassa pykälässä määritellään myös jätteen *uudelleenkäyttö*, joka on erotettava mainitusta *valmistelusta uudelleenkäyttöön*. Uudelleenkäyttö tarkoittaa jätelain mukaan tuotteen tai sen osan käyttämistä sen alkuperäiseen käyttötarkoitukseen ja on siten osa etusijajärjestyksen ensimmäistä kohtaa eli jätteen määrän ja haitallisuuden vähentämistä.

käytettäväksi tai muuten hyötykäytetään. Tällainen tuote on jätettä, mutta sitä on vielä mahdollisuus hyödyntää sellaisella tavalla, että se voitaisiin jälleen lukea *ei-jätteisiin*. Kolmas kategoria sisältää tuotteet, jotka hävitetään. Tähän kategoriaan lukeutuvat tuotteet ovat aina jätettä. Aina kuitenkin viimeiseen kategoriaan päätyminen ei tarkoita sitä, että se olisi välttämättä epäekologista. Kyse voi olla myös esimerkiksi haitallisten aineiden hävittäminen tuotteiden kiertokulusta.¹⁸⁴

Kun tarkastellaan tekstiilijätettä jätehierarkian kautta, ympäristölle tehokkain vaihtoehto olisi tekstiilijätteen uudelleenkäytön ja kierrätyksen yhdistelmä. Kierrätys vähentää uusien tekstiilien tuotantoa ja siten tuotantovaiheessa käytettävien kemikaalien, veden ja energian käyttöä ja siten myös tuotantoketjujen ympäristövaikutuksia ns. takautuvasti. Uudelleenkäytön hyötynä taas on se, että se pidentää tuotteen koko elinkaarta. Kierrätys on hyvä keino hyödyntää tekstiilijäte erityisesti sellaisissa tapauksissa, jossa tekstiili on muuten käyttökelvoton, sillä yleisesti huonokuntoiset tekstiilit hyödynnetään usein energiana eikä uutena materiaalina.¹⁸⁵ Tällä hetkellä yli puolet kuluttajien poisheittämissä tekstiileistä päätyy suoraan loppukäsiteltäväksi eli suoraan jätehierarkian alimmalle tasolle.¹⁸⁶

Jätehierarkia esittelee jätteenkäsittelymahdollisuudet parhaimmasta huonoimpaan. Jätehierarkia asettaa tavallaan toivotun järjestyksen erilaisille käytännöille, mutta samalla antaa kuvan siitä, millainen jätehuoltovaihtoehtojen yhdistelmä on paras ekologiselta, taloudelliselta ja sosiaaliselta kannalta.¹⁸⁷ Jätehierarkiaa on kuitenkin kritisoitu muutamasta syystä. Ensinnäkin, kuten muukin jätelainsäädäntö, se tähtää jätteen määrän vähentämiseen. Kuten jo edellisessä alaluvussa mainittiin, jätteen määrän vähentäminen jätelainsäädännön keinoin, ei ole tehokkain tapa, vaan sillä on ainoastaan välillistä vaikutusta syntyvän jätteen määrään.¹⁸⁸ Jätehierarkia ei myöskään aseta konkreettisia velvoitteita. Käsitettä on pidetty hyvin laaja-alaisena ja se ei tarjoa jäsenvaltioille tarpeeksi konkreettisia implementointikeinoja, vaan antaa ennemminkin vain mahdollisuuden säätää jätehierarkiasta kansallisessa lainsäädännössä myös yksityisiä toimijoita sitovasti.¹⁸⁹

¹⁸⁴ Turunen 2018, s. 201.

¹⁸⁵ Dahlbo et al. 2015, s. 9.

¹⁸⁶ Dahlbo et al. 2015, s. 14–15.

¹⁸⁷ Hultman – Corvellec 2011, s. 2413–2414.

¹⁸⁸ SYKE 2006, s. 25 ja HE 199/2010 vp., s. 53. Ks. myös Turunen 2018, s. 202, jossa kirjoittaja argumentoi, että jätteen syntymisen ehkäisy ei ole suurimmaksi osaksi edes yhteydessä jätelainsäädäntöön, sillä jätelainsäädäntö sääntelee jo syntynyttä jätettä ja sen poisheittämistä.

¹⁸⁹ Turunen 2018, s. 201.

Edellä mainittujen seikkojen lisäksi on pidetty yleisesti huonona asiana, ettei jätehierarkia sido kuluttajaa millään tavalla. Tällä hetkellä jätteen etusijajärjestyksen noudattaminen jää lain piirissä oleville toiminnanharjoittajille sekä vain osittain julkisille tahoille. Tämä on osaltaan aiheuttanut sen, että aikaisemmin mainitun mukaisesti suurin osa kuluttajien poisheittämisestä tekstiileistä päättyy suoraan jätehierarkian alimmalle tasolle. Kuluttajien on katsottu kierrättävän sitä enemmän, mitä helpompaa se on.¹⁹⁰ Jätehierarkian edistämiseksi, tulisi mahdollistaa se, että eri toimijat (kuluttajat, jälleenmyyjät ja teolliset toimijat) voisivat toimittaa tekstiilit niiden elinkaaren aikana asianmukaiseen keräykseen, josta ne päätyisivät hyödynnettäväksi. Tällöin, vaikka jätehierarkia ei olisikaan sitova kuluttajille tai tekstiilijätteen parissa työskenteleville toiminnanharjoittajille, olisi kyseisillä toimijoilla edes mahdollisuus noudattaa sitä niin halutessaan.¹⁹¹

3.2 Tuottajavastuu

3.2.1 Laajan tuottajavastuun käsite

Tuottajavastuu (producer responsibility) tarkoittaa suppeassa mielessä tuottajan vastuuta toimia siten, että ympäristölle ei aiheudu vahinkoa ja mikäli vahinkoa aiheutuu, maksaa vahingosta johtuvat kustannukset. Tuottajavastuun käsitteen taustalla on jo aiemmin lyhyesti mainittu aiheuttamisperiaate, koska tuottajan ajatellaan olevan samalla ympäristön saastuttaja.¹⁹² Onhan hän saattanut markkinoille tuotteen, joka elinkaarensa lopuksi muuttuu jätteeksi ja siten ympäristölle haitalliseksi aineeksi. Tuottajavastuun käsite ymmärretään kuitenkin nykyään useimmissa tilanteissa edellä kuvattua suppeaa merkitystä laajemmin ja siksi tässä tutkielmassa tuottajavastuulla tarkoitetaan ns. *laajaa tuottajavastuuta*.

Laajan tuottajavastuun (extended producer responsibility) käsite syntyi jo 1990-luvulla, kun *Thomas Lindqvist* esitteli sen Ruotsin ympäristöministeriölle. Lindqvist määritteli laajan tuottajavastuun ympäristönsuojelustrategiaksi¹⁹³, jolla pyritään vähentämään tuotteen kokonaisympäristövaikutuksia asettamalla tuotteen valmistaja vastuulliseksi tuotteesta sen

¹⁹⁰ Valtanen 2019.

¹⁹¹ Ks. esim Dahlbo et al. 2015, s. 9.

¹⁹² Kalimo 2004, s. 206. Aiheuttamisperiaate toki vaikuttaa myös hieman jäljempänä käsiteltävän laajan tuottajavastuun käsitteen taustalla.

¹⁹³ Ks. myös Kalimo 2004, s. 205, jonka mukaan laaja tuottajavastuu voidaan nähdä myös taloudellisena kannustimena.

koko elinkaaren ajaksi. Laajassa tuottajavastuussa tuotteen valmistaja on erityisesti vastuussa tuotteen takaisinotosta, kierrätyksestä ja loppukäsittelystä. Laajan tuottajavastuun tarkka sisältö muotoutuu sen toimeenpanossa, joka tapahtuu hallinnollisia, taloudellisia ja informatiivisia keinoja käyttäen.¹⁹⁴ Vaikka laajan tuottajavastuun käsite onkin ajan saatossa saanut erilaisissa yhteyksissä hieman erilaisia sisältöjä, on sen sanoma kuitenkin lähes sama. Esimerkiksi OECD määrittelee laajan tuottajavastuun ympäristöpolitiikan välineeksi, jolla lisätään tuottajan vastuuta tuotteesta myös sen jälkeen, kun se ei ole enää kuluttajan käsissä.¹⁹⁵ Erilaisista sanamuodoista ja siitä, että joissain yhteyksissä laajaa tuottajavastuuta kuvataan ympäristönsuojelustrategiaksi ja joissain ympäristöpolitiikan välineeksi huolimatta, on laajan tuottajavastuun sisältö eri asiayhteyksissä lähes samanlainen.

Laajassa tuottajavastuussa vastuu tuotteen synnyttämästä jätteestä ja sen kuluista on siis tuotteen valmistajalla tai tuottajalla.¹⁹⁶ Ideana on, että tuotteen valmistaja vastaa tuotteesta koko sen elinkaaren ajan eli tuotteen syntyhetkestä siihen hetkeen saakka, jolloin tuote ei ole enää käyttökelpoinen vaan muuttuu jätteeksi. Laaja tuottajavastuu pyrkii synnyttämään tuotteen valmistajalle kannustimen jätteen synnyn minimoimiseen koko tuotantoketjun ajan ja täten huomioimaan jätehuoltovastuun jo tuotesuunnittelussa.¹⁹⁷ Tuottajavastuu jaetaan usein toiminnallisiin ja taloudellisiin tekijöihin. Toiminnalliset tekijät sisältävät tuottajien käytännön toiminnan, kuten tuotteiden keräämisen ja kierrättämisen. Nämä toiminnot voidaan antaa myös jonkin ulkopuolisen osapuolen suoritettavaksi, vaikka se ei poistakaan alkuperäisen tuottajavastuussa olevan tahon vastuuta. Taloudelliset tekijät taas määrittävät sen, miten toiminnallisista tekijöistä aiheutuvat kulut kannetaan. Toiminnallisten ja taloudellisten tekijöiden toteuttajien ei tarvitse olla sama taho.¹⁹⁸

3.2.2 Tuottajavastuun sääntely

Tuottajavastuujärjestelmän käyttämisellä pyritään tehostamaan kierrätyksen ja jätteen hyötykäytön laatua sekä tehoa sellaisten jätteiden osalta, joihin se soveltuu. Sen on katsottu edistävän ympäristönsuojelullisten tavoitteiden, kuten kestävän tuotannon ja kulutuksen

¹⁹⁴ Lindhqvist 2000, s. ii.

¹⁹⁵ OECD 2016, s. 21.

¹⁹⁶ Kalimo 2004, s. 205. Se, että saman tahon ei tarvitse toteuttaa sekä toiminnallisia että taloudellisia velvollisuuksia tarkoittaa esimerkiksi sitä, että esimerkiksi mikäli tekstiilijäte olisi tuottajavastuun alaista jätettä, tekstiilijätteen tuottajat voisivat olla vastuussa jätteen keräämisen kustannuksista, vaikka itse keräämisen hoitaisi esimerkiksi julkinen valta.

¹⁹⁷ Jans – Vedder 2012, s. 480 ja Ympäristöoikeus / Kumpula 2013, s. 1583.

¹⁹⁸ Kalimo 2004, s. 205.

saavuttamista. Se myös tehostaa ympäristöystävällistä tuotesuunnittelua, sillä se pakottaa tuottajan ottamaan huomioon tuotteen kierrätyksen ja jätehuollon jo valmistusvaiheessa.¹⁹⁹

Tuottajavastuun kannalta keskeinen säännös on EU:n jätedirektiivi. Jo kumottu jätedirektiivi sisälsi säännöksiä tuottajavastuusta. Kumotun jätedirektiivin 8 artiklan mukaan jäsenvaltiot voivat toteuttaa lainsäädännöllisiä tai muita toimenpiteitä tehostaakseen uudelleenkäyttöä, jätteen syntymisen ehkäisemistä, kierrätystä ja muuta hyödyntämistä sekä sen varmistamiseksi, että luonnollisilla tai oikeushenkilöillä, jotka ammattimaisesti kehittävät, valmistavat, prosessoivat, käsittelevät, myyvät tai tuovat tuotteita (tuotteen tuottaja) on laajennettu tuottajan vastuu. Vanhan jätedirektiivin mukaan jäsenvaltioilla oli mahdollisuus toteuttaa tarvittavia toimenpiteitä edistääkseen tuotteiden suunnittelua siten, että voidaan vähentää tuotteiden ympäristövaikutuksia ja jätteiden syntymistä tuotannon ja sitä seuraavan tuotteiden käytön aikana ja että varmistetaan, että jätteiden loppukäsittely tapahtuu jätehierarkiaa ja ympäristönsuojelullisia periaatteita noudattaen.

Uudessa jätedirektiivissä haluttiin vahvistaa laajennetun tuottajavastuun määritelmää.²⁰⁰ Direktiivissä haluttiin selventää, että käsitteellä tarkoitetaan jäsenvaltioiden toteuttamia toimenpiteitä, joilla velvoitetaan tuotteiden tuottajat kantamaan taloudellinen tai taloudellinen ja järjestämisvastuun tuotteen jätehuollosta, kun tuote on elinkaarensa jätevaiheessa. Tähän veloitteeseen haluttiin lukea mukaan myös järjestämisvastuu ja vastuu edistää jätteiden syntymisen ehkäisemistä ja tuotteiden uudelleenkäytettävyyttä ja kierrätettävyyttä.²⁰¹ Uusi jätedirektiivi toikin paljon lisäyksiä tuottajavastuun määrittelyyn ja lisäsi yksityiskohtia sen implementoinnista kansalliseen lainsäädäntöön. EU:n jätedirektiivi on luonteeltaan puitedirektiivi, eli se antaa vain raamit kansalliselle lainsäädännölle, mutta jättää konkreettisen soveltamisen jäsenvaltioiden vastuulle. Myös uusi jätedirektiivi on luonteeltaan ohjaava, mutta se asettaa enemmän vaatimuksia laajan tuottajavastuun osalta, esimerkiksi tiedon keräämiseen raportointijärjestelmien kautta, sekä asetti enemmän vaatimuksia erilaisille toimijoille laajennetun tuottajavastuun piirissä muun muassa valvonnan ja tiedonkeruun suhteen.

¹⁹⁹ Rissanen 2006, s. 75.

²⁰⁰ KOM (2015) 614 lopullinen, s. 2.

²⁰¹ KOM (2015) 614 lopullinen, s. 10–11.

3.2.3 Muotiteollisuus ja vapaaehtoinen tuottajavastuu

Kuten sanottu, tuottajavastuuta ei ole Suomen lainsäädännössä ulotettu koskemaan tekstiilijätettä.²⁰² Jätelain 48 §:ssä on lueteltu tuottajavastuun piiriin kuuluvat tuotteet ja tuottajat. Tekstiilijäte ei sisälly tähän luetteloon. Vuonna 2018 jätedirektiiviä muutettiin siten, että vuoteen 2025 mennessä Euroopan Unionin jäsenvaltioille asetettiin pakolliseksi järjestää erilliskeräysjärjestelmät tekstiileille. Tämä on toki tärkeä muutos tekstiilijätteen keräyksessä ja loppukäsittelyssä, mutta se ei ole varsinainen tuottajavastuun piiriin menevä toimenpide. Tämä vaatimus nimittäin asettaa velvollisuuden tekstiilijätteen keräämiseen vain jätehuollon järjestävälle julkisille taholle, ei muotiteollisuuden tuotteiden valmistajille. Muotiteollisuudessa, kuten millä tahansa muulla alalla, jolla tuottajavastuujärjestelmä ei ole pakollinen, onkin korostunut *vapaaehtoinen tuottajavastuu*.

Vapaaehtoisen tuottajavastuu tarkoittaa periaatteessa samaa kuin pakollinen tuottajavastuu eli tuotteen valmistaja ja maahantuoja vastaa tuotteen jätehuollosta. Vapaaehtoisessa tuottajavastuussa se vain tapahtuu, nimensä mukaisesti, ilman esimerkiksi lainsäädännön asettamaa pakotetta. Koska vapaaehtoisessa tuottajavastuussa ei ole pakotteita, voi tuottajavastuu koskea kollektiivisesti jotain tiettyä tuoteryhmää tai vain tietyn tuottajan tuotteita.²⁰³ Vapaaehtoinen tuottajavastuujärjestelmä voi syntyä esimerkiksi tietyn teollisuudenalan tekemän keskinäisen sopimuksen pohjalta tai jonkun yksittäisen toimijan itse järjestämänä tuotteiden takaisinottona. Vapaaehtoisella tuottajavastuujärjestelmällä on katsottu olevan muitakin kuin ympäristön hyvinvointia edistäviä vaikutuksia. On havaittu, että se edistää myös pitkiä asiakassuhteita eli järjestelmän luominen on myös liiketoiminnallisesti kannattavaa.²⁰⁴

Monet muotiteollisuuden toimijat ovat alkaneet kerätä tekstiilijätettä vapaaehtoisen tuottajavastuujärjestelmien kautta. Esimerkiksi globaali vaateketju Hennes & Mauritz (H&M) ottaa vastaan käytettyjä tekstiilejä. Se on kerännyt tekstiilejä asiakkailta jo vuodesta 2013. 2018 H&M Group arvioi keränneensä 20 649 tonnia tekstiilejä, joka vastaa noin 103 miljoonaa t-paitaa. Vaatekeräys tarkoittaa, että asiakkaat voivat viedä mistä tahansa ostetut ja missä tahansa kunnossa olevat vanhat vaatteensa ja kodintekstiilinsä mihin tahansa Hennes & Mauritzin

²⁰² Sen sijaan, esimerkiksi Ranskassa tekstiilijätteelle on olemassa pakollinen tuottajavastuujärjestelmä.

²⁰³ Dahlbo et al. 2015, s. 53. Mikäli vapaaehtoinen tuottajavastuu koskee vain tietyn tuottajan omia tuotteita, puhutaan myös yksilöllisestä tai erillisestä tuottajavastuusta.

²⁰⁴ Dahlbo et al. 2015, s. 53–54.

myymälään. Tämän jälkeen H&M toimittaa kierrätykseen jätetyt tekstiilit yhteistyökumppanilleen I:Collectille²⁰⁵, joka lajittelee jätteet kolmeen kategoriaan. Tuotteet voidaan lajitella vielä käyttökelpoisiksi eli sellaisiksi, että niitä voidaan vielä käyttää ja esimerkiksi myydä eteenpäin second hand -liikkeissä tai lahjoittaa hyväntekeväisyyteen. Jos tämä ei onnistu, tuote lajitellaan uudelleen käytettäväksi jossain toisessa muodossa, kuten siivousvälineinä. Viimeisenä vaihtoehtona tuotteet kierrätetään eli niistä tehdään tekstiilikuitua tai käytetään esimerkiksi eristysmateriaalina.²⁰⁶ H&M ei ole ainut muotiteollisuuden toimija, joka on alkanut toteuttaa tuottajavastuutaan vapaaehtoisesti. Esimerkiksi Finlayson ottaa vastaan vanhoja lakanoita sekä farkkuja.²⁰⁷

Vapaaehtoinen tuottajavastuujärjestelmä tekstiileissä ei toki ole ongelmaton. Kun järjestelmää ei ole säädetty laissa, vaatii täysin toimiva vapaaehtoinen tuottajavastuujärjestelmä tuottajien järjestäytymistä. Vaikka yhä useampi toimija on alkanut toteuttaa tuottajavastuutaan vapaaehtoisesti, on ongelmallista, että vapaaehtoisuuden vuoksi järjestelmä ei koske kaikkia. Järjestäytymättömyys saattaa vähentää myös kuluttajien intoa viedä käytetyt vaatteensa keräykseen, mikäli järjestelmä ei ole tarpeeksi selkeä. Intoa vähentää varsinkin se, mikäli tekstiilijätteen keräyspisteet ovat harvassa ja löytyvät vain tietyiltä tuotemerkeiltä.²⁰⁸ Lisäksi se, että monilla liikkeillä on omat tekstiilikeräyspisteensä ei ole kovin kustannustehokasta, sillä keräykset ovat usein rinnakkaisia ja aiheuttavat välillisiä kustannuksia usealle osapuolelle keräyssysteemissä.²⁰⁹ Vastauksena tähän ongelmaan voisikin olla yhteistuottajavastuujärjestelmä (*collective financial producer responsibility*), jolla varsinkin kulut jaetaan yhteisesti kaikkien markkinoilla olevien tuottajien kesken. Tällaisessa järjestelmässä tuottajat sopisivat vastuun jakautumisesta keskenään.²¹⁰

Vapaaehtoisen tuottajavastuujärjestelmän tehostamiseksi tarvitaan siis selkeitä pelisääntöjä ja mahdollisimman monen toimijan sitoutumista järjestelmään. Järjestäytymisellä ja kaikille yhteisellä järjestelmällä vähennettäisiin kuluja ja selkeytettäisiin järjestelmän rakennetta itse tuottajille, mutta myös kuluttajille. Lisäksi, mikäli tuottajavastuujärjestelmästä haluttaisiin

²⁰⁵ I:Collect eli I:CO on globaali toimija, joka kehittää jatkuvasti uusia toimintatapoja vanhojen vaatteiden ja kenkien keräämiselle, uudelleenkäytölle ja kierrätykselle. I:CO:n luoma tekstiilien takaisinottojärjestelmä on uniikki tekstiilialalla. Ks. lisää I:CO:n verkkosivuilta <https://www.ico-spirit.com/en/company/>, Luettu 13.1.2020.

²⁰⁶ H&M Groupin verkkosivut.

²⁰⁷ Finlayson.

²⁰⁸ Dahlbo et al. 2015, s. 55. Kuten aiemmin mainittu, kuluttajien motivaatiota kierrättää lisää se, mitä helpompaa se on.

²⁰⁹ Dahlbo et al. 2015, s. 56.

²¹⁰ Kalimo 2004, s. 214.

tehdä muotiteollisuudessa aidosti tehokasta, tulisi järjestelmä kehittää myös kansainvälisessä yhteistyössä. Muotiteollisuus on hyvinkin globaali teollisuudenala ja tällöin, kuten missä tahansa globaalissa ilmiössä, myös syntyneet ongelmat on ratkottava globaalisti. Ei auta, että esimerkiksi Ranskassa on toimiva tekstiilien pakollinen tuottajavastuujärjestelmä, jos muualla maailmassa vaatteita ei edes yritetä kierrättää. Tuottajavastuujärjestelmän säänteleminen jo pelkästään EU-tasolla selkeyttäisi tilannetta ja tehostaisi prosesseja.

Vapaaehtoisuuden luonteesta johtuen, myös vapaaehtoinen tuottajavastuujärjestelmä herättää jo tuotantoketjujen yhteydessä esitetyn kysymyksen siitä, mikä motivoi muotiteollisuuden toimijan keräämään tekstiilijätteen ja tekemään näin vapaaehtoisesti hyvää, joskus vieläpä täysin omalla kustannuksellaan. Vastineeksi kierrätykseen tuoduista tekstiileistä kuluttaja saa usein, mitäpä muutaakaan, kuin alennuskuponin myymälään. Tällöin voidaan kysyä, kannustaako järjestelmä oikeasti kierrättämään vai kuluttamaan lisää? Lisäksi kuluttaja on vain sen tiedon varassa mitä yritykset kertovat siitä, mihin vaatekeräykseen tuodut vaatteet menevät. Varmistuminen siitä, että tekstiilit oikeasti hyötykäytetään, on vaikeaa. Vuonna 2017 uutisoitiin laajalti, että H&M polttaa vaatteita.²¹¹ Vaikka H&M kielsi kyseisin kohun, on tällainen uutisointi omiaan horjuttamaan kuluttajien uskoa yrityksen ympäristöystävällisyyteen. Tämä seikka taas johtaa kysymykseen siitä, onko vapaaehtoinen ympäristöystävällinen toiminta vain yrityksen maineen kiillotusta ja täten yritystä saavuttaa liiketoimintahyötyä, vai onko taustalla aito halu toimia ympäristöystävällisesti ja kestävän kehityksen periaatteiden mukaisesti.

3.3 *Tavoitteena kiertotalous*

3.3.1 Kiertotalouden käsite

Kiertotalous tarkoittaa talousmallia, jossa ei tuoteta jatkuvasti lisää uutta, vaan kulutus perustuu omistamisen sijasta esimerkiksi jakamiseen, vuokraamiseen ja kierrättämiseen. Kiertotaloudessa materiaaleja ei lopuksi tuhota, vaan niistä tehdään uusia tuotteita tai uusia materiaaleja.²¹² Kiertotaloudessa resurssien käyttö on suunniteltu kestäväksi, siten, että materiaalit ja tuotteet kiertävät eivätkä vain kulu. Tämä tarkoittaa, että kiertotaloudessa pyritään siihen, että tuotteet suunnitellaan niin, että niiden kierrättäminen on mahdollisimman

²¹¹ Heiskanen 2017.

²¹² Sitra tulevaisuussanasto.

helppoa.²¹³ Johdantokappaleessa mainittu ekosuunnittelu kytkeytyykin juuri kiertotalouteen, sillä se on olennainen osa muodin elinkaarta, jolla voidaan vaikuttaa kiertotalouden toteutumiseen.

Kiertotalous on kokonaisvaltainen talousmalli, jossa pyritään mahdollisimman resurssitehokkaaseen, kestäväan ja vähähiiliseen yhteiskuntaan.²¹⁴ Keinona tavoitteen saavuttamisessa ei ole vain jätehuolto, vaan esimerkiksi myös uusiutuva energia.²¹⁵ Siten kiertotalous tavallaan ei ole pelkästään osa jätehuoltoa. Se linkittyy myös tämän tutkielman toisessa pääluvussa käsitelyihin muotiteollisuuden tuotantoketjuihin ja yhteiskunnan kokonaisvaltaiseen toimintamalliin. Aihepiiriä kuitenkin käsitellään tässä tutkielmassa jätehuollon pääluvun alla, sillä kiertotaloudellinen ajattelu linkittyy pitkälti siihen, tuleeko tuotteesta elinkaarensa lopuksi jätettä vai käytetäänkö se uudelleen. Ajatus kiertotaloudesta on myös pitkälti ohjannut esimerkiksi Euroopan unionin jätelainsäädäntöä.²¹⁶ Kiertotalous linkittyy vahvasti esimerkiksi edellä käsitelyyn jätehierarkiaan, jossa ennen viimeistä vaihtoehtoa, jätteen loppukäsittelyä, pyritään tuotteiden hyödyntämiseen ennen kaikkea kiertotalouden keinoin.

Lähtökohtaisesti eri talousjärjestelmät on suunniteltu *lineaariksi* eli niissä tuotteen elinkaari alkaa tuotannosta ja päättyy kulutuksen²¹⁷ kautta hävittämiseen. Linearisessa mallissa korostuu kolme keskeistä kohtaa, joita kiertotaloudella pyritään muuttamaan. Ensinnäkin, tuotanto on linearisessa mallissa materiaalitehokkuuden osalta puutteellista. Tämä tarkoittaa, että tuotannossa raaka-aineet hyödynnetään mahdollisimman tehokkaasti valmistettaviin tuotteisiin ja että mahdollisimman pieni osa niistä menisi tuotannon yhteydessä hukkaan. Toisekseen, taloudellisesta toiminnasta syntyvästä jätteestä syntyy samalla myös menetettyä arvoa. Kun tuote päättyy jätteeksi, siinä on jäljellä vielä yleensä sekä käyttöarvoa, että raaka-aineet, joista kummatkin menevät hukkaan tuotteen päättyessä jätteeksi. Kolmanneksi, usein kierrätetään vain raaka-aine koko tuotteen sijaan. Pelkän raaka-aineen kierrättäminen säilyttää huomattavasti

²¹³ Sitra 2014, s. 4.

²¹⁴ KOM (2015) 614 lopullinen, s. 2.

²¹⁵ Sitra 2014, s. 4.

²¹⁶ Ks. esim. KOM (2015) 614 lopullinen, s. 2.

²¹⁷ Kiertotalouden näkökulmasta *kulutuksen* ja *käytön* käsitteet tarkoittavat eri asiaa. Kulutus viittaa nimensä mukaisesti tuotteen kuluttamiseen, jonka jälkeen se päättyy jätteeksi. Käyttö taas viittaa materiaalien ja resurssien tehokkaaseen käyttämiseen. Käyttö siis tarkoittaa esimerkiksi materiaalien kokonaisvaltaista hyödyntämistä myös kulutusvaiheen jälkeen. Ks. tästä Sitra 2014, s. 4.

pienemmän osan tuotteen arvosta talouden kierrossa, kuin koko tuotteen kierrättäminen uusiokäyttöä tai uudelleen valmistamista varten.²¹⁸

Myös nykyinen muotiteollisuuden tuotanto- ja arvoketjujen malli on *lineaarinen*. Se tarkoittaa, että muodin tuotantoketjuissa käytetään suuret määrät uusiutumattomia luonnonvaroja tuotteisiin, joita käytetään vain vähän aikaa, minkä jälkeen tuotteet päätyvät suoraan niiden loppusijoitukseen eli käytännössä usein kaatopaikalle tai poltettavaksi.²¹⁹ Luonnonvaroja käytetään esimerkiksi tekstiilien valmistamiseen, värjäämiseen ja vaatteiden valmistukseen tarvittavien kuitujen kasvattamiseen. Lisäksi veden käyttö varsinkin puuvillaisten vaatteiden tuotantoprosessissa on mittavaa ja lisää vedenpuutetta sellaisilla alueilla, joilla on muutenkin puute vedestä. Koska vaatteiden käyttöikä on vähäinen ja tuotantoketjumalli lineaarinen, luovat muodin tuotantoketjut kokonaisuudessaan ja koko niiden olemassaolon ajan ympäristölle ja luonnonvaroille sietämättömiä paineita.²²⁰

Kiertotaloudessa pyritään siihen, että loppukäsiteltävää jätettä ei olisi edes olemassa. Kiertotaloudessa kaikki tuotteet suunnitellaan ja optimoidaan purkamista ja uudelleenkäyttöä varten. Kiertotaloudessa erotellaan selkeästi kulutusta kestäviin hyödykkeisiin ja kulutettavissa oleviin hyödykkeisiin. Kulutettavissa olevat hyödykkeet koostuvat ainakin suurimmaksi osaksi biologisista ainesosista, jotka ovat myrkyttömiä ja palautettavissa biosfääriin. Kestävät hyödykkeet on lähtökohtaisesti valmistettu biosfääriin soveltumattomista aineista, kuten muovista ja metallista. Tällaiset hyödykkeet on alusta asti suunniteltu uudelleenkäyttöön. Lisäksi kiertotalouden ideana on, että kaiken energian, jota kiertotaloudessa tarvitaan materiaalien ja tuotteiden kierron varmistamiseksi, tulisi olla uusiutuvaa.²²¹ Kiertotalouden noudattamisen on katsottu merkittävästi parantavan kansantalouden kilpailukykyä ja muun muassa lisäävän työpaikkoja.²²² Suomelle kiertotalouden on arvioitu tarjoavan vuoteen 2030 mennessä jopa 2,5 miljardin euron arvopotentiaalin.²²³ Euroopan unionin tasolla nettohyödyksi samalla aikavälillä on arvioitu jopa 1800 miljardia euroa.²²⁴

²¹⁸ Sitra 2014, s. 4.

²¹⁹ Ellen MacArthur Foundation 2017, s. 3 ja 19. Raportin mukaan on arvioitu, että yli puolet tuotetuista muotiteollisuuden tuotteista hävitetään vuoden sisällä niiden tuottamisesta.

²²⁰ Ellen MacArthur Foundation 2017, s. 20 ja Suomen Luonto 2018.

²²¹ Ellen MacArthur Foundation 2017, s. 7.

²²² Ks. esim Sitra 2014, s. 3, Sitra 2016, s. 9 ja KOM (2015) 614 lopullinen, s. 2.

²²³ Sitra 2014, s. 3.

²²⁴ Sitra 2016, s. 3.

Euroopan unionin jätteitä koskevan sääntelyn lähtökohtana on ollut siis kiertotalouden edistäminen. Tähän liittyen komissio julkaisi vuonna 2015 kiertotalouspaketin ja vuonna 2017 kertomuksen kiertotaloussuunnitelman täytäntöönpanosta, joiden tavoitteena on edistää kiertotaloutta Euroopan unionissa ja sitä kautta muokata EU:n taloutta kestävämmäksi, resurssitehokkaammaksi ja vähähiilisemmäksi sekä luoda EU:lle uusia ja kestäviä kilpailuetuja.²²⁵ Kiertotaloudessa jätettä ei nähdä enää pelkästään taakkana, vaan myös tärkeänä teollisuuden resurssina ja raaka-aineena.²²⁶ Euroopan Unionin seitsemännessä ympäristöä koskevassa toimintaohjelmassa asetettiin kunnianhimoinen tavoite EU:n muuttamisesta kokonaisuudessaan kiertotaloudeksi vuoteen 2050 mennessä.²²⁷

Kiertotaloutta ei itsessään säännellä, vaan se on enemmänkin muun lainsäädännön taustalla vaikuttava ideologia ja talousmalli. Siksi, vaikka mainitulla kiertotalouspaketilla joihinkin yksittäisiin kansallisiin lain säädöksiin puututtiinkin, ei sääntelyllä ole kaiken kaikkiaan pyritty kovin yksityiskohtaiseen ohjaamiseen, vaan tarkoituksena on nimenomaan edistää ympäristöystävällisemmän sääntelyn avulla kiertotaloutta koko yhteiskunnassa ja kaikkien tuotteiden elinkaaren aikana kokonaisvaltaisesti. Jätehuollolla on tunnustettu olevan kiertotaloudessa keskeinen rooli, suurimmaksi osaksi jätelainsäädännön jätehierarkian ja sen käytännön toteuttamisen vuoksi.²²⁸

3.3.2 Muotiteollisuuden kiertotalous

Edellä esitetyn lineaarisen tuotantoketjumallin sijaan, muotiteollisuutta tulisi kehittää kiertotalouden suuntaan. Jätehuollon osalta tämä tarkoittaa, että kun tuotteen elinkaari on tullut tiensä päähän, tuote tulisi hyödyntää uudelleen poisheittäminen sijaan. Kiertotalousmallissa vaate tai muu muotiteollisuuden tuotos ei koskaan päätyisi jätteeksi, vaan se hyödynnettäisiin aina jollain tapaa uudelleen ja uudelleen.²²⁹ Muotiteollisuuden ympäristövaikutusten vähentäminen onkin tällä hetkellä keskittynyt lineaarisen mallin vaikutusten vähentämiseen esimerkiksi luomalla tehokkaampia ja ympäristöystävällisempiä muodin tuotantotapoja kuitenkin koettamatta muuttaa lineaarista tuotantoketjumallia enemmän kiertotalouden suuntaan. Tämä on jokseenkin ongelmallista, sillä vaikka voidaan ajatella, että mikä tahansa

²²⁵ KOM (2015) 595 lopullinen, s. 2 ja KOM (2017) 33 lopullinen, s. 2.

²²⁶ Turunen 2018, s. 17.

²²⁷ EU:n seitsemäs ympäristöä koskeva toimintaohjelma 2013, s. 6.

²²⁸ KOM (2015) 614 lopullinen, s. 9.

²²⁹ Ellen MacArthur Foundation 2017, s. 3.

ympäristöteko on hyvä asia, muotiteollisuuden ympäristövaikutukset pienensivät kaikkein eniten ja pysyvällä tavalla nimenomaan edistämällä kiertotaloutta ja tätä kautta säilyttämällä muotiteollisuuden tuotteisiin käytetyt materiaalit käytössä. Linearisesta mallista kiertotalouteen siirtyminen tarvitsisi teollisuudenalan syväkerrokseen ulottuvaa muutosta alalle.²³⁰

Myös muut teollisuudenalat kuin muotiteollisuus itse, vaikuttavat muotiteollisuuden kiertotalouden kehittämiseen. Esimerkiksi paperiteollisuuden yhteydessä on syntynyt Lyocell-materiaali, joka valmistetaan puusellusta. Kuitu on lujatekoinen, mutta siitä voidaan valmistaa kangasta, jota on verrattu tuntumaltaan silkkiin. Lyocell myös maatuu täysin ja nopeasti, joten se on kaikin puolin ympäristöystävällinen vaihtoehto.²³¹ Puupohjaisten materiaalien kehittäminen on ollut viime aikoina muutenkin nousussa. Esimerkiksi Spinnova Oy kehittää puusta uudenlaista, täysin kierrätettävää tekstiilikuitua vaateteollisuuden tarpeisiin.²³² Spinnovan kanssa yhteistyötä on tekeä vaateteollisuuden tuottajista Marimekko, joka osaltaan tukee Spinnovan tekstiilien kehittämistä ja kaupallistamista.²³³ Myös esimerkiksi kemianteollisuudessa on pyritty kehittämään innovaatioita, joilla vähennettäisiin tekstiilikemikaaleja.²³⁴ Monet muut teollisuudenalat vaikuttavat siis myös muotiteollisuuden ekologisuuteen. Mikäli siis muotiteollisuuden kiertotaloutta halutaan edistää, on tärkeää edistää kiertotaloutta kokonaisvaltaisesti kaikkialla teollisuudessa.

Keino lisätä muotiteollisuuden kiertotaloutta on siis uusien ympäristöystävällisempien tekstiilien kehittäminen, sillä eri tekstiilit ovat muotiteollisuuden tuotteiden pääraaka-aineita. Uudet innovatiiviset ja ympäristöystävälliset materiaalit parantavat kierrätyksen toteuttamista ja vähentävät vaatteesta sen elinkaaren aikana syntyvää jätettä. Ympäristöystävällisillä tekstiileillä voitaisiin esimerkiksi radikaalisti vähentää vaateen käytön aikana ympäristöön

²³⁰ Ellen MacArthur Foundation 2017, s. 22 ja Mäki 2018. Esimerkiksi tekstiilijätteen käsittelyyn on ryhdytty kehittämään uusia keinoja, mutta uuden, raaka-aineeksi jalostetun, tekstiilijätteestä saatavan uusiomateriaalin käyttäjiä ei juuri ole. Tarvitaan siis yhteistyötä eri toimijoiden kesken, jotta kiertotaloutta voitaisiin edistää. Tekstiilijätteestä enemmän pääluvussa 3.

²³¹ Ks. Lyocellista esim. Sitra 2014, s. 36.

²³² Ks. lisää Spinnova Oy:n verkkosivut. Spinnovan tuottaman kuidun ero muihin selluloosapohjaisiin kuituihin verrattuna on se, ettei selluloosaa liuoteta lainkaan kemiallisesti ja sen prosessin ainut sivutuote on vesihöyry.

²³³ Marimekko Oyj 2017. Yhteistyö alkoi jo vuonna 2017, mutta vasta juuri hiljattain, helmikuussa 2020 Marimekko julkaisi ensimmäiset Spinnova-kuidusta valmistetut vaatteensa.

²³⁴ Tällainen innovaatio on esimerkiksi liiketoimintamalli, jossa kemikaalit leasataan. Tällöin kemikaaleja ei myydä enää määrän perusteella, vaan toimittaja myy pelkän materiaalin lisäksi myös kemikaaleihin liittyviä palveluita, joihin myös maksut tässä mallissa perustuvat. Kun tuotteen valmistaja maksaa myös palvelusta, on valmistajan mielekkäämpää toimia siten, että kemikaaleja kulutetaan mahdollisimman vähän. Ks. tästä lisää esim. Sitra 2014, s. 62.

joutuvien mikromuovien määrää tai vaatteiden tuotannon aikana niiden värjäyksestä aiheutuvia ympäristövaikutuksia.²³⁵ Uusia materiaaleja pyritäänkin kehittämään lähinnä kahdesta syystä. Yhtäältä yritetään vähentää nykyään käytössä olevien materiaalien tuotantoa niiden haitallisten ympäristövaikutusten vuoksi.²³⁶ Toisaalta halutaan hyödyntää kierrätysmateriaaleja uusien tuotteiden valmistuksessa ja sitä kautta lisätä kiertotaloutta ja vähentää jätettä.²³⁷

Uudenlaisten ympäristöystävällisten tekstiilien ei aina tarvitse olla kehitetty jostakin uudesta ja innovatiivisesta raaka-aineesta, vaan kiertotaloutta parhaimmillaan on, mikäli jo olemassa olevia tekstiilejä pystytään hyödyntämään muotiteollisuuden tarpeisiin. Esimerkiksi Pure Waste Textiles on vuonna 2013 toimintansa aloittanut yritys, joka valmistaa kaikki tuotteensa kierrätetystä tekstiilijätteestä. Pure Waste Textiles on yksi maailman harvoista toimijoista, joka tekee tuotteensa kokonaan kierrätetystä langasta. Tekstiilit valmistetaan Etelä-Intiassa Tiruppurin tekstiiliteollisuudesta tunnetulla alueella, jossa vaatetehtailta tullut tekstiilijätettä lajitellaan laadun ja värin perusteella, jonka jälkeen kuidut avataan mekaanisesti, kehrätään uudeksi langaksi ja kudotaan uudestaan.²³⁸

Kiertotalouden viemistä muotiteollisuudessa äärimmilleen ovat jätteettömät vaatteet (*zero waste garments*), joka tarkoittaa vaatteita, jotka on tehty niin, ettei sen valmistuksessa jää kankaasta yhtään ylimääräisiä hukkapaloja. Jätteen muotisuunnittelu (*zero waste fashion design*) taas tarkoittaa sitä vaateen suunnitteluprosessia, joka johtaa jätteettömän vaateen valmistukseen. Jätteen muotisuunnittelu on yksi osa jätteen muotia (*zero waste fashion*), joka on laaja ja useita tulkintoja saanut käsite. Lyhyesti voitaisiin kuitenkin sanoa, että jätteettömässä muodissa pyritään kokonaisvaltaisesti jätteen poistamiseen muodin elinkaaren aikana. Tämä tarkoittaa paitsi itse vaateen valmistusprosessia, myös muun muassa vaateen myyntiä, käyttöä, sen raaka-aineiden valmistamista ja käytöstä poistamista.²³⁹

²³⁵ Ellen MacArthur Foundation 2017, s. 23.

²³⁶ Esimerkiksi viskoosin valmistukseen käytetään ympäristölle ja terveydelle haitallista rikkihappoa ja puuvillan viljelyssä vaarallisia torjunta-aineita. Lisäksi puuvillan viljely kuluttaa valtavat määrät vettä. Puuvillan kasvattamiseen tarvittavan veden on arvioitu olevan noin 4 % makean veden käytöstä, joka on enemmän vettä kuin minkään muun kuidun kasvattamiseen tarvitaan. Ks. Ellen MacArthur Foundation 2017, s. 38, 56 ja 58.

²³⁷ Fab – Future, Innovations & Business –lehti 2017b. Esimerkiksi kehitteillä oleva Ioncell-F –materiaalin valmistusprosessiin käytettäisiin selluloosaa, kierrätystekstiiliä ja kierrätyspaperia eikä sen liuotuksessa käytetä haitallisia kemikaaleja.

²³⁸ Fab – Future, Innovations & Business –lehti 2017a.

²³⁹ Rissanen 2013, s. 45.

4 JOHTOPÄÄTÖKSET

4.1 Yhteenveto tuotantoketjuista

Tämän tutkielman tarkoituksena oli muodostaa käsitys siitä, millaisin sääntelyn keinoin voidaan vaikuttaa muodin tuotantoketjujen kestävyYTEEN. Vaikka aihetta käsiteltiin tässä tutkielmassa yhden pääluvun verran, vastaus ei ole siltikään täysin yksiselitteinen. Yhtäältä keinoja on monia, mutta toisaalta ongelma lähes jokaisen keinon kohdalla on se, miten ne toimivat tehokkaasti käytännössä.

Tärkein vastaus muotiteollisuuden tuotantoketjujen ympäristöongelmiin on yritysten itsesääntely, jonka taustalla vaikuttaa yhteiskuntavastuun ideologia. Itsesääntely on oikein hyödynnettynä tehokas keino yrityksille toteuttaa yhteiskuntavastuuta ja lisätä toimintansa ympäristöystävällisyyttä, mutta ongelma on nimenomaan itsesääntelyn tärkeä ominaispiirre eli vapaaehtoisuus. Kun toiminta on vapaaehtoista, se jättää yrityksille paljon harkinnanvaraa siihen, miten ympäristönsuojelu implementoidaan osaksi yrityksen toimintaa. Vaikka ympäristön huomioiminen on kasvava trendi myös muotiteollisuudessa, olisi utopistista väittää, että jokainen muotia tuottava ja myyvä yritys maailmassa haluaisi ensisijaisesti vain ja ainoastaan suojella ympäristöä. Lisäksi, vapaaehtoisuus toiminnassa lisää eriarvoisuutta yritysten välillä, sillä yritykset voivat valita toimivatko ne ympäristöystävällisesti vai eivät. Vaikuttaa epäreilulta, että yksi yritys investoisi kestäviin valintoihin, kun taas toinen ei kiinnittäisi toiminnassaan ympäristöön mitään huomiota, keräten täten toiminnallaan suuremmat voitot ja hyödyt. Itsesääntelyn ja yhteiskuntavastuun toteuttaminen vaatiikin yrityksiltä yrityksen oman moraalin lisäksi usein ulkoista ja liiketoiminnallista motivaattoria. Muotiteollisuudessa motivaattorina näyttäisi toimivan kuluttajat, useimpien heistä olleen yhä enemmän kiinnostuneita kestävästi tuotetusta muodista.

Vaikka itsesääntely on lainsäädännöllisten puutteiden vuoksi ehkä yksi tärkeimmistä tavoista muotiteollisuuden yrityksille toteuttaa ympäristövastuutaan, on olemassa myös tuotantoketjuja koskevaa oikeudellista sääntelyä. Oikeudellinen sääntely muotiteollisuuden tuotantoketjujen osalta on vähäistä, mutta ne eivät silti ole jääneet täysin lainsäädännön katveeseen. Oikeudellinen sääntely ei kuitenkaan näyttäisi olevan ainakaan tässä tutkielmassa esitettyjen seikkojen valossa tehokkain mahdollisin keino tuotantoketjujen kestävyYDEN lisäämiseen. Ongelma on ennen kaikkea se, että ylikansallisia tuotantoketjuja on mahdoton hallita kansallisilla laeilla, eikä kansallisin keinoin voida pätevästi puuttua toisen valtion alueella

tapantuviin toimiin. Kansainvälisiä lakeja taas on mahdoton säätää kaikkia sitovasti. Lisäksi kansainväliset sopimukset tehdään usein valtioiden kesken, jolloin ne eivät välttämättä sitovasti vaikuta ylikansallisiin muotiteollisuuden toimijoihin. Oikeudellinen keino toteuttaa ympäristövastuuta ovat myös yritysten luomat sopimusjärjestelmät esimerkiksi alihankkijoidensa kanssa. Oikein käytettynä sopimukset mahdollistavat hyvinkin ympäristöystävällisen liiketoiminnan ja antavat yritykselle mahdollisuuden hallita liiketoimintaa, mutta yhteiskuntavastuun toteuttaminen sopimuksin palauttaa vastuukysymykset takaisin itsesääntelyyn liittyviin aiheisiin. Vaikka esimerkiksi sopimusrikkomustilanteissa on sopimusosapuolella mahdollisuus asettaa sopimus julkisen vallan oikeudenkäytön alaiseksi, on viime kädessä jo itse sopiminen ja ylipäätään sopimuksen toteuttaminen sopimusosapuolen omalla vastuulla.

Yksi suuri kysymys tuotantoketjujen oikeudellisen sääntelyn osalta ovat myös vastuukysymykset. Yhtäältä kysymyksiä herättää vastuusubjektin määrittäminen ja toisaalta tehokkaiden seuraamusten määrääminen tehokkaasti. Vaikka valtioiden rajat ylittävissä ympäristöongelmissa vastuusubjektin määrittäminen ei ole aina yksinkertaista, voidaan siihen etsiä vastauksia ympäristöoikeuden kansainvälisestäkin pätevistä periaatteista, kuten aiheuttamisperiaatteesta. Seuraamusten kannalta tilanne vaikuttaisi kuitenkin olevan toisenlainen, sillä mikäli ympäristöongelma ei ilmene yhdessä paikassa ja ole helposti todennettavissa tietyn tahon aiheuttamaksi, on myös oikeudellisesti pätevien seurausten määrittäminen hankalaa. Ympäristövahinkoa tulisikin säännellä enemmän ennakoivasti ja asettaa toimijoille esimerkiksi taloudellisen ohjauksen keinoin.

Tuotantoketjujen hallintaan liittyvät haasteet näyttäisivät tavalla tai toisella palautuvan aina kysymykseen siitä, mikä motivoi yrityksiä toteuttamaan vapaaehtoisia yhteiskuntavastuullisia toimia omassa tuotannossaan. Usein paine tulee yrityksen ulkopuolelta. Ongelma kuitenkin yrityksille tuotantoketjujen osalta saattaa olla se, että ne eivät itsekään voi varmistua olevansa täysin yhteiskuntavastuullisia. Tämä seikka on lähes kaikkien teollisuudenalojen ongelma ja siksi tuotantoketjujen läpinäkyvyyden lisäämiseksi on alettu kiinnittää yhä enemmän huomiota myös julkisen vallan sääntely- tai ohjauskeinoin, vaikkakin muotiteollisuuteen soveltuvat keinot näyttäisivät jäävän vielä tämän kehityksen ulkopuolelle. Esimerkiksi Euroopan komissio on ottanut vuoden 2019 lopulla käyttöön Due Diligence Ready! -verkkoportaalin. Verkkoportaalin avulla yritykset voivat tarkistaa niiden toimitusketjuissa käytettävien mineraalien ja metallien alkuperän. Kyseisen työkalun avulla yritykset voivat varmistaa, että

raaka-aineiden hankinnassa on kunnioitettu ihmisoikeuksia ja sen arvioidaan myös parantavan avoimuutta ja vastuuvollisuutta arvoketjuissa. Verkkoportaali on syntynyt mineraalien vastuullista hankintaa koskevan EU:n asetuksen pohjalta ja kyseisen asetuksen noudattamisen helpottamiseksi.²⁴⁰ Tällainen työkalu on tärkeä ja tarpeellinen, mutta sen käyttöala jää varsin suppeaksi, vaikka tarvetta vastaavanlaiseseen välineeseen olisi myös muilla aloilla ja muiden raaka-aineiden sekä yhteiskuntavastuun muiden osa-alueiden suhteen.

4.2 Yhteenveto jätehuollosta

Tuotantoketjujen tarkastelun ohella, esitettiin tässä tutkielmassa myös toinen tutkimuskysymys siitä, miten jätehuollon avulla voidaan vaikuttaa muodin kestävyYTEEN. Vastaus näyttäisi olevan, että itse muotiteollisuuden tuotteiden kestävyYTEEN jätehuollolla ei voida vaikuttaa. Jätehuollolla kuitenkin voidaan pienentää muotiteollisuuden tuotteen ympäristökuormaa siten, että elinkaaren päätteeksi, jätehuollon avulla jätteenä päätynyt muotiteollisuuden tuote loppusijoitetaan oikein. Lisäksi jätehuollon pitäisi vaikuttaa myös ennakoivasti esimerkiksi tuotantoketjuihin tai muotiteollisuuden tuotteiden suunnitteluun, sillä kokonaisvaltaisesti kestävässä elinkaaressa otetaan huomioon mahdollisimman ekologinen mahdollisuus jätehuoltoon jo tuotannon alkuvaiheessa.

Jätehierarkian mukaisesti, ensisijaisesti tulisi pyrkiä siihen, että tekstiilijätteen määrää vähennettäisiin. Suurin tekijä tässä ovat kuluttajat, sillä tekstiilijäte syntyy suurimmaksi osaksi nimenomaan kuluttajien käytöstä ja se, mihin tekstiili päättyy sen jälkeen, on pitkälti juuri kuluttajan vastuulla. Koska kuluttajille jätehierarkian noudattaminen ei ole pakollista, tulisi jätteen vähentämiseksi lisätä esimerkiksi kuluttajien tietoisuutta tekstiilijätteen ympäristövaikutuksista ja mahdollisuuksista vähentää syntyvää tekstiilijätettä. Yhtenä ideana tällaiseen ohjaamiseen on ollut lisätä opetusta vaatehuollosta sekä vaatteiden korjaamisesta ja ompelusta. Kiertotalousmalli nimittäin kannustaa vaatteiden uudelleenkäyttöön ja korjaamiseen, mutta harva osaa korjata rikkiäisen vaatteensa tai luoda siitä itse jotain uutta.²⁴¹ Tällaisilla opetusmalleilla lisättäisiin kuluttajien tietoisuutta ja kannustettaisiin muodin ympäristöystävällisempään kuluttamiseen. Kun jätehierarkiassa mennään eteenpäin, tärkeää muotiteollisuuden tuotteiden jätehuollossa on myös tekstiilijätteen oikeanlainen

²⁴⁰ Savolainen 2019 ja Due Diligence Ready! -verkkoportaali.

²⁴¹ EAC 2019, s. 41.

loppusijoittaminen. Tässäkin tärkeää on tarjota kuluttajille tietoisuutta, mutta myös mahdollisuuksia loppusijoittaa tuote oikein.

Selvää on, että tekstiilijätettä koskevaa spesifiä sääntelyä kaivattaisiin. Vuosittain poistetaan yhtä paljon tekstiilejä kuin niitä hankitaan. Pelkästään Suomessa määrä on noin 13 kilogrammaa vaatteita ja kodintekstiilejä vuodessa asukasta kohti, mikä tekee noin 70 000 tonnia tekstiilejä vuodessa.²⁴² Tämä on valtava määrä edes hankkia tekstiilejä, saati hankkiutua siitä eroon, varsinkin ottaen huomioon, että vasta viime aikoina on alettu kiinnittää huomiota tekstiilien asianmukaiseen jätehuoltoon. Suurin ongelma tekstiilien kierrätyksen edistämiseksi on, että riittävien suurten ja tasalaatuisten materiaalivirtojen kokoaminen on hankalaa. Tällöin on myös epäselvää, onko kannattavaa tehdä suuria investointeja uudentyyppisiin tekstiilijätteen hyödyntämisen mahdollistaviin teknologioihin.²⁴³

Suunnitteilla ja tulevaisuudessa toteutettavaksi tuleva tekstiilien erilliskeräys on hyvä alku tekstiilien jätehuollolle ja loppukäsittelylle. Tässäkin on kuitenkin omat ongelmansa, sillä kysymykseksi on muodostunut se, kuka hyödyntää kerätyn tekstiilijätteen ja mitä sillä loppujen lopuksi oikeastaan tehdään.²⁴⁴ Vapaaehtoisen tuottajavastuujärjestelmän osalta on noussut myös esiin samoja kysymyksiä, sillä muotiteollisuuden alalla näiden järjestelmien kautta saadaan talteen enemmän tekstiiliä, kuin Suomessa pystytään kuituraaka-aineena hyödyntämään.²⁴⁵ Tekstiilijäte on monikäyttöinen jätelaji ja sen hyödyntämismahdollisuudet ovat monet. Alalle kaivattaisiinkin uusia innovaatioita ja tekijöitä kaikkiin jätehuollon vaiheisiin. Uusia innovaatioita tulisikin kehittää ennen kaikkea sen turvaamiseksi, että tulevaisuudessa valmistettavat tuotteet olisivat kestäviä ja ne soveltuisivat kiertotalousajatteluun. Totuus nimittäin on, että muodin ja tekstiilien kulutus on välttämätöntä ja sitä voidaan ehkä vähentää, mutta kyse on asioista, joita kuluttajat tulevat aina vähintäänkin jollakin tasolla tarvitsemaan ja siten muodin valmistusta ja kulutusta ei voida maapallolta poistaa kokonaisuudessaan luultavasti koskaan. Asia erikseen on tietysti kuluttamisen määrä sekä kulutustottumukset.

²⁴² Dahlbo et al 2015, s. 8.

²⁴³ Dahlbo et al. 2015, s. 9.

²⁴⁴ Fablehti.fi 2019.

²⁴⁵ Dahlbo et al. 2015, s. 55.

Tuottajavastuujärjestelmä tekstiileille olisi hyvä keino turvata kuluttajille keino kierrättää omat tekstiilinsä. Useat muotiteollisuuden toimijat toteuttavatkin tuottajavastuutaan jo vapaaehtoisesti. Tuottajavastuujärjestelmät eivät kuitenkaan ole aukottomia ja niiden kannalta tulisi ratkaista ennen kaikkea se, miten muotiteollisuuden toimijat saadaan järjestäytymään, jotta ei syntyisi esimerkiksi päällekkäisiä tuottajavastuujärjestelmiä. Tuottajavastuujärjestelmän osalta ongelmaksi muodostuvat myös vastuukysymykset. Onko vastuu tekstiilien keräämiseen julkisella vallalla vai muotiteollisuuden toimijoilla? Mikäli tuottajavastuujärjestelmä asetettaisiin pakolliseksi, onko silloin turhaa kerätä tekstiilit myös julkisen tahon toimesta, kuten tulevan lainsäädännön puitteissa tullaan Suomessa vuoteen 2023 ja EU:ssa vuoteen 2025 mennessä vaatimaan? Korvaako julkisen vallan järjestämä tekstiilikeräys vapaaehtoiset tuottajavastuujärjestelmät?

Asiaa ei välttämättä tarvitse ajatella niin, että kaksi rinnakkaista tai päällekkäistä järjestelmää, olisi toisiltaan pois. Päinvastoin, mitä enemmän mahdollisuuksia tekstiilijätettä olisi kierrättää, sen parempi. Eri asia on, että ovatko muotiteollisuuden toimijat ylipäättään motivoituneita tällaisessa tapauksessa ylläpitämään omaa järjestelmäänsä. Kuten todettu, järjestelmästä kuitenkin aiheutuu myös kuluja. Motivaatio varmasti riippuu siitä, minkälaisista syistä tekstiiliä on aikaisemminkin kerätty. Mikäli yritys on tehnyt sitä täysin pinnallisista syistä ja nähnyt sen enemmänkin investointina oman liiketoiminnan kasvattamiseen, kuin yleisesti hyvän tekemiseen, voi olla, että halukkuutta ylläpitää järjestelmää ei ole. Mikäli taas yritys on halunnut aidosti toimia hyvin ja ympäristöystävällisesti, voi halukkuutta olla enemmän. Moni yritys myös hyödyntää keräämäänsä tekstiiliä omissa tuotantoprosesseissaan ja tuotesuunnittelussaan, joten sinänsä kiinnostusta järjestelmän ylläpitämiseen voi olla senkin kannalta. Ehkä kysymys kuuluukin, olisiko mahdollista yhdistää sekä julkisen tahon järjestämä jätelainsäädännön mukainen tekstiilikeräys yritysten vapaaehtoisten keräysten kanssa ja näin tehdä siitä kaikille tehokkaampaa?

4.3 Kokoavia näkökulmia

On yleisesti tiedostettu asia, että muotiteollisuudella on ympäristövaikutuksia muotiteollisuuden tuotteiden elinkaaren eli valmistuksen, käytön ja käytöstä poistamisen aikana. On myös yleisesti tiedossa, että nämä vaikutukset ovat luonteeltaan monimutkaisia ja

niitä on kokonaisuudessaan vaikea määrittää tarkasti.²⁴⁶ Ympäristövaikutusten laajuus on kuitenkin yleisesti selvillä ja ongelma on yhteiskunnassa yleisesti tiedostettu. Esimerkiksi mediassa muodin ympäristövaikutukset tuntuvat olevan jatkuvasti esillä ja uusia vastuullisia toimijoita on lähiaikoina ilmestynyt alalle useampia. Aiheesta onkin kirjoitettu paljon raportteja ja tehty tutkimuksia, mutta usein asia jää juuri vain raportoinnin tasolle sen sijaan, että konkreettisiin toimiin ryhdyttäisiin. Ongelma näyttääkin olevan se, että asia tiedostetaan ja uusia toimijoita syntyy, mutta kukaan ei silti tarkalleen ottaen tiedä, mitä oikeasti pitäisi tehdä, jotta alalle saataisiin aikaan pysyvä muutos. Ympäristönsuojelu muotiteollisuudessa vaatii koko teollisuudenalan yhteistyötä ja uudistamista sekä näihin sitoutumista. Edellä tutkielmassa kuvatut muotiteollisuuden ongelmat ja riskit ympäristölle eivät ole nimittäin viime aikoina osoittaneet vähenemisen merkkejä. Enemminkin kyse on ollut näiden ympäristöongelmien jatkuvasta kasvusta.²⁴⁷

Ympäristösosiologiaa tutkinut *John Hannigan* on esittänyt ympäristöongelmien ilmenevän yhteiskunnassa kuuden eri vaiheen kautta. Ensimmäisenä on ongelman tieteellinen todentaminen eli esimerkiksi ympäristön saastumista koskeva tieteellinen tutkimustieto, josta seuraa toisena vaiheena ongelman ilmaiseminen eli tieteellisen tiedon esittäminen selkokielellä. Kolmanneksi seuraa tiedotusvälineiden huomio eli ongelman esittäminen julkisesti. Tämän jälkeen neljäs vaihe on ongelman symbolinen ja visuaalinen dramatisointi, mikä voi olla yhteydessä kolmanteen vaiheeseen ja ne voivat esiintyä osittain yhtä aikaa. Kaksi viimeistä vaihetta ovat taas ongelman ratkaisemisen taloudellinen perustelu ja ongelman legitimitetin ja jatkuvuuden turvaavien instituutioiden synty eli ongelmaan liittyvien lakien, viranomaisten ja hallinnon kehittyminen. Toisin sanoen nämä viides ja kuudes vaihe ovat ongelman ratkaisemiseen pyrkivät viimeiset prosessin vaiheet.²⁴⁸

Mikäli muotiteollisuutta ja sen ympäristöongelmia sekä näiden ratkaisuun johtavaa kehitystä tarkastellaan Hanniganin esittämän listauksen näkökulmasta, voidaan todeta, että tällä hetkellä muotiteollisuuden ympäristöongelmien kanssa ollaan vasta kolmannessa ja neljännessä vaiheessa tai korkeintaan kahden viimeisen vaiheen aivan alkutaipaleella. Kuten siis sanottu,

²⁴⁶ Ks. esim. KOM (2003) 302 lopullinen, s. 2–3. Komission tiedonannossa puhutaan yleisesti kaikista tuotteista ja palveluista, mutta voitaneen katsoa, tämän toteamuksen pitävän sisällään myös muoti- ja tekstiiliteollisuuden.

²⁴⁷ Ellen MacArthur Foundation 2017, s. 3 ja 21. Vuonna 2015 solmitussa Pariisin ilmastopöytäkirjassa sovittiin globaalisti maapallon keskilämpötilan nousun rajoittamisesta alle 2 asteen suhteessa esiteolliseen aikaan. Mikäli muotiteollisuus ja sen negatiiviset ympäristövaikutukset jatkavat kasvamistaan, on arvioitu, että muotiteollisuuden ympäristövaikutukset olisivat jopa 26 % tähän 2 asteen lämpenemiseen budjetoiduista hiilidioksidipäästöistä.

²⁴⁸ Hannigan 1995, s. 54-55.

muotiteollisuuden ympäristövaikutuksista on tuotettu tieteellistä tietoa, joka on saanut huomiota julkisessa mediassa runsaasti, mutta käytännön ratkaisuja on ainakin sääntelytasolla syntynyt harvakseltaan. Tällä hetkellä on meneillään prosessi, jossa asiaan yritetään löytää ratkaisua, rahoitusta ja kehittää eri muotiteollisuuden toimijoiden yhteistyötä. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että tämä prosessi on vasta aluillaan ja vielä on matkaa, jotta muotiteollisuutta voitaisiin kutsua ympäristöystävälliseksi teollisuudenalaksi. Positiivista kuitenkin on, että yhteiskunta ja osittain myös tiedemaailma on herännyt tähän asiaan ja halua asioiden muuttamiseen näyttäisi olevan niin tavallisilla kuluttajilla kuin asioista päättävillä tahoillakin. Lisäksi, mikäli Hanniganin teoriaa on uskomisen, alalla tulee tapahtumaan muutosta tulevaisuudessa. On myös hyvä muistaa, että muutos ei tapahdu tai asenteet eivät muutu päivässä, kuukaudessa tai välttämättä vuodessa, mutta se ei tarkoita, etteikö joskus myöhemmin tulevaisuudessa muodin tämän hetkinen ylenmääräinen kuluttaminen tuntuisi tulevaisuuden kuluttajien mielestä naurettavalta.²⁴⁹

Ongelmaksi muotiteollisuuden ympäristösääntelyssä, kuten ympäristösääntelyssä yleensäkin, näyttäisi muodostuvan se, että monia muita, muotiteollisuuden toimintaan vaikuttavia asioita säädettäessä ei ole alun perin menty ympäristö edellä.²⁵⁰ Esimerkiksi se, mistä liiketoiminnallisista lähtökohdista monia muotiteollisuuden yrityksiä operoidaan, on usein ristiriidassa ympäristönsuojeluun panostamisen kanssa. Myös kansainvälisen vapaan kaupan periaatteet ja esineoikeudelliset säännökset ovat usein tehokkaan ympäristövastuun toteuttamisen esteenä. Ympäristöä ”omistamattomana”, ei kenenkään, mutta samalla kaikkien oikeutena ei aina mielletä yhtä vahvaksi suojeltavaksi objektiksi kuin esimerkiksi yksityistä omaisuudensuojaa. Tämä saattaa johtua myös osittain siitä, että ympäristölle kohdistunutta haittaa ei pystytä yleensä arvottamaan samalla tavalla kuin jotain tiettyä omaisuuslajia.²⁵¹ Jo edellä peräänkuulutettu asennemuutos ympäristönsuojelua ja ympäristöongelmia kohtaan kuitenkin koskee yhtä lailla myös muutosta muiden toimijoiden ja instituutioiden asenteissa ja rakenteissa. Ympäristökysymyksiä on kenenkään vaikea ratkaista yksinään. Siksi eri

²⁴⁹ Esimerkkinä tällaisesta asennemuutoksesta on muovin kulutus. Muovia alettiin tuottaa ja käyttää suurissa määrin arviolta noin 1950-luvulla, toisen maailmansodan jälkeen, jonka jälkeen muovin kulutus on vain kasvanut ja sen tarve tulee kasvamaan edelleen. Nykypäivänä muodin hohdokkuus materiaalina on kuitenkin vähentynyt ja sen haitalliset ympäristövaikutukset tiedostetaan. Muovin käytön vähentämiselle, muovin korvaamiselle sekä olemassa olevan muovin kierrättämiselle ja uudelleenkäytölle on alettu kehittää vaihtoehtoja. Aikaisempi yhteiskunnan trendimateriaali on siis muuttunut toiminnanharjoittajien ja kuluttajien keskuudessa ympäristölle vaaralliseksi paholaiseksi ajan kuluessa. Ks. tästä esim. Geyer – Jambeck – Law 2017, s. 1 ja Ellen MacArthur Foundation 2016, s. 15.

²⁵⁰ Bell – McGillivray – Pedersen 2013, s. 34.

²⁵¹ Ks. esim. Bell – McGillivray – Pedersen 2013, s. 34.

toimijoiden on välttämätöntä verkostoitua ja yhdessä luoda sääntöjä ja suunnitelmia ympäristövaikutusten rajaamiseksi tai hallitsemiseksi.

Yleisesti muotiteollisuuden ympäristöongelmat on kohdistettu muotiteollisuuden yrityksiin ja ratkaisuja on vaadittu lähinnä yritystasolla. Koska kuluttajien valinnat kuitenkin ohjaavat hyvin pitkälti sitä, millaista muotia on kannattavaa tuottaa, olisi syytä miettiä, olisiko myös kuluttajiin mahdollista kohdistaa joitakin ohjauskeinoja, joilla voitaisiin vaikuttaa siihen, että kuluttajat tekisivät kestävämpiä valintoja kuluttamansa muodin suhteen. Yhtenä syynä siihen, että muotia kulutetaan suuria määriä sen ympäristövaikutuksista piittaamatta voi olla nimittäin yksinkertaisesti myös kuluttajien tietämättömyys. Monet pitävät muotiteollisuutta harmittomana teollisuudenalana. Muodin tuotantoa ei linkitetä yhtä vahvasti ympäristökatastrofeihin kuin esimerkiksi öljyn ja hiilen tuotantoa.²⁵² Kuluttajien toimintaan voidaan yrittää vaikuttaa, myös yrittämällä vaikuttaa markkinoihin kokonaisvaltaisesti siten, että ympäristöystävällisten tuotteiden ostamisesta tehtäisiin myös kuluttajille houkuttavaa.²⁵³ Yhtenä keinona tähän on tuotteiden oikeanlainen hinnoittelu, jossa tuotteen kaikki ympäristövaikutuksista aiheutuvat kustannukset sisältyisivät jo tuotteen hintaan ja antaisivat kuluttajille täten tietoa tuotteen ympäristövaikutuksista ja kannustaisivat ostamaan mahdollisimman ympäristöystävällisiä tuotteita.²⁵⁴

Kuluttajien eettiset ostopäätökset näyttäisivät olevan suurimmillaan silloin, kun tieto tuotteen vastuullisuudesta on selkeästi saatavilla, sillä tavalliselta kuluttajalta usein puuttuu taito ja jaksaminen selvittää tuotteiden todellisia ympäristövaikutuksia.²⁵⁵ Tiedon jakamiseen liittyen olisi tärkeää varmistaa, että annettu tieto pitää paikkansa. Kuluttajat näyttäisivät suosivan ns. ”kosmeettisesti vihreitä” tuotteita (cosmetically green products), jotka on brändätty vastuulliseksi, riippumatta siitä ovatko nämä tuotteet oikeasti vastuullisesti tuotettuja.²⁵⁶ Niin kutsuttu viherpesu (greenwashing) onkin muotiteollisuudessa todellinen ongelma ja johtaa aidosti kuluttajia harhaan. Termillä viitataan siis yrityksen tai muun toimijan tekemiin liioiteltuihin tai jopa täysin väärin väitöksiin omien tuotteidensa ympäristöystävällisyydestä

²⁵² Dooley 2019. Dokumentissa Stacey Dooley teetti Lontoossa satunnaisille ohikulkijoille kyselyn, jossa hän pyysi osallistujia laittamaan kuusi eri teollisuudenalaa järjestykseen sen mukaan, mikä saastuttaa eniten. Mukana oli muotiteollisuuden lisäksi muun muassa öljyn tuotanto, lihateollisuus sekä autoteollisuus. Suurin osa vastaajista sijoitti muodin tuotannon listan viimeiseksi eli vähiten saastuttavaksi teollisuudenalaksi.

²⁵³ KOM (2003) 302 lopullinen, s. 5. Ympäristöystävällisillä vaatteilla ja tuotteilla viitataan niihin vaatteisiin ja tuotteisiin, jolla on elinkaarensa aikana vähemmän ympäristövaikutuksia kuin muilla vaatteilla ja tuotteilla.

²⁵⁴ KOM (2003) 302 lopullinen, s.8–9.

²⁵⁵ Smith 2008, s. 286–287.

²⁵⁶ Hall 2008, s. 458.

houkutellakseen ostajia.²⁵⁷ On siis mietittävä, miten kyseistä ilmiötä voitaisiin välttää ja voitaisiinko vääristyneen tiedon antaminen yrityksen toiminnasta asettaa esimerkiksi jopa sääntelytasolla ei-sallituksi toiminnaksi.

Selvää on, että yhtä ratkaisua muotiteollisuuden ympäristöongelmien ratkaisuun ei ole. Paljon erilaisia ratkaisuja tarvitaan, jotka ulottuvat koko tuotteen elinkaareen. Tällä hetkellä muotiteollisuudessa ympäristöasioihin panostaminen on pientä ja melko hajanaista. Materiaaleja kierrätetään usein maksimissaan kerran ja sen jälkeen poistetaan käytöstä, eikä materiaalivirtoja käytetä tehokkaasti hyödyksi. Uusien ratkaisujen kehittäminen olisi kannattavaa sekä ekologisesti että kaupallisesti ja siksi muotiteollisuuden yrityksillä on käsissään juuri nyt paljon erilaisia tulevaisuuden mahdollisuuksia.²⁵⁸ Yritysvastuu ja sen implementointi osaksi yrityksen liiketoimintaa tulee tulevaisuuden muuttuvassa maailmassa olemaan kilpailuetu yrityksille.²⁵⁹ Toivoa sopii, että tämä pitää tosiaan paikkansa ja muotiteollisuudessa jo alkanut ekologisuuuden vallankumous tulee jatkumaan niin kauan, että alalle saadaan aikaiseksi aito ja pitkään kestävä muutos.

4.4 Loppusanat ja tulevaisuuden tutkimuskohteita

Olen tässä tutkielmassa kritisoinut sitä, että kukaan ei ole keksinyt konkreettista ratkaisua muotiteollisuuden ympäristöongelmiin, mutta totuus on se, että en keksinyt minäkään, vaikka olisin kovasti halunnut tämän tutkielman kautta niin tehdä. Aihetta tutkittuani ja ymmärrettyäni, miten laajalle sekä yhteiskunnan että muotiteollisuuden syvärakenteisiin ulottuvasta ongelmasta asiassa on kyse, ymmärrän nyt täysin, miksi suurin osa jo tehdystä alaan keskittyvästä tutkimuksesta on keskittynyt vain numeroihin ja tilastoihin sekä ongelmien sanoittamiseen itse ongelmanratkaisun sijaan. Toivon kuitenkin, että tämä tutkielma tarjosi edes jonkinlaista herätystä ja ajattelun aihetta alalla vallitseviin olosuhteisiin. Samalla toivon, että mikäli joku muu aikoo tästä samasta aiheesta vielä tulevaisuudessa kirjoittaa (joka on enemmän kuin suotavaa!), olisi silloin ehkä jo ryhdytty toimiin, joista olisi helpompi kirjoittaa vähemmän ympäröivällä tavalla. Tutkielman kirjoittaminen oli väistämättä haastavaa sekä

²⁵⁷ Smith 2011, s. 304.

²⁵⁸ Fab – Future, Innovations & Business 2017a.

²⁵⁹ Juutinen 2016, s. 24.

oikeudellisen sääntelyn, että aikaisemmin aiheesta tehtyjen tutkimusten tai muun kirjoitetun aineiston puutteen vuoksi.

Tällä tutkielmalla pyrin muodostamaan yleiskuvan tämän hetkisestä ympäristösääntelyn alasta muotiteollisuuden alalla. Tutkielma pyrki lähinnä kuvaamaan ongelmat ja esittelemään, millaisia sääntelyn keinoja niihin tällä hetkellä kohdistuu ja siksi, mihinkään aiheeseen ei perehdytty oikeastaan kovin paljon pintaa syvemmälle. Koska muotiteollisuus teollisuudenalana on ennestään kovin tutkimaton oikeudellisesta näkökulmasta, on siten myös tulevaisuutta ajatellen tutkimusaiheita on paljon. Tutkimuksen kohteeksi voisi tulevaisuudessa koko tuotteen elinkaaren sijasta ottaa tutkielman yksittäiset aiheet tarkemmin eli huomiota voitaisiin kiinnittää joko pelkkien tuotantoketjujen sääntelyyn tai pelkkiin jätehuoltoon liittyviin kysymyksiin. Lisäksi tutkielman aiheen ulkopuolelle spesifisti jäänyt tutkielman alussa mainittu ekosuunnittelu ja sen sääntely olisi hyvä kohde lähemmälle tutkimukselle.

Iso tutkimusteema on myös erilaiset vastuukysymykset muotiteollisuuden tuotteen elinkaaren aikana. Vastuukysymyksiin olisi syytä tutkia syvemmin, sillä ne määrittävät suurilta osin sitä, miten ympäristövastuut tuotteen elinkaaren aikana allokoituvat, kun mahdollisia vastuusubjekteja on kuitenkin lukematon määrä tuotteen elinkaaren aikana. Mielenkiintoisia oikeudellisia kysymyksiä liittyy myös johtopäätöksissä esittelemääni viherpesun teemaan eli tarkastella voisi, onko viherpesu ja kaunisteltujen tai väärin tietojen antaminen yrityksen ympäristövastuiden tilasta lain mukaan sallittua ja missä rajoissa. Myös oikeudelliset keinot ohjata kuluttajia ympäristöystävällisempään muodin kuluttamiseen, voisivat olla mielenkiintoinen tulevaisuuden tutkimuskysymys.

Vaikka olen peräänkuuluttanut erityisesti oikeudellista tutkimusta muotiteollisuuden ympäristöongelmiin, on alan rakenteiden ymmärtämiseksi lisättävä myös tutkimusta muilla tieteenaloilla. Tässä tutkielmassa olen hyödyntänyt runsaasti myös kauppatieteen oppeja ja pelkän oikeudellisen puolen tarkastelu ilman käsitystä muotiteollisuuden liiketoiminnan rakenteista, olisi ollut hyvin hankalaa. Siitäkin voidaan olla montaa mieltä, ovatko yhteiskuntavastuukysymykset oikeudellista tutkimusta, vaiko kenties jotain muuta. Muille tieteenaloille ainakin osittain suuntautuvia mielenkiintoisia tutkimuskysymyksiä ovat esimerkiksi kulutusyhteiskunnan syntyminen ja ylipäättään kuluttajien käytös muodin kuluttamisen saralla. Itseäni kovasti kiehtova aihe on muotiteollisuuden yritysten etiikka- ja moraalikysymykset esimerkiksi yhteiskuntavastuun toteuttamiseen liittyen. Kaikki edellä

mainitut aiheet ovat aiheita, joista olisin mieluusti itse tämän tutkielman kirjoitusprosessin aikana kaivannut lisää relevanttia tutkimusaineistoa.